

DET KONGELIGE
JUSTIS- OG BEREDSKAPSDEPARTEMENT

Prop. 132 L

(2024–2025)

Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak)

Endringer i straffeloven
(samtykke til seksuell omgang m.m.)

DET KONGELIGE
JUSTIS- OG BEREDSKAPSDEPARTEMENT

Prop. 132 L

(2024–2025)

Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak)

Endringer i straffeloven
(samtykke til seksuell omgang m.m.)

Innhold

1	Proposisjonens hovedinnhold..	5	4.5.1.3	Endring av «ute av stand til å motsette seg handlingen»-alternativet	33
2	Bakgrunnen for lovforslaget	7	4.5.1.4	Ufrivillig seksuell omgang som ikke rammes av voldtektsbestemmelsen	33
2.1	Straffelovrådets utredning NOU 2022: 21 Strafferettslig vern av den seksuelle selvbestemmelsesretten	7	4.5.2	Høringsinstansenes syn	33
2.2	Høringen	8	4.5.3	Departementets vurdering	38
2.3	Stortingets anmodningsvedtak nr. 420 og 584 (2021–2022)	11	4.5.3.1	Overordnet om departementets forslag	38
3	Nærmere om oppfølgingen av NOU 2022: 21 Strafferettslig vern av den seksuelle selvbestemmelsesretten	12	4.5.3.2	Ny straffebestemmelse basert på «bare ja betyr ja»	39
			4.5.3.3	Nærmere om kravet til samtykke	41
4	Seksuell omgang uten samtykke og voldtekt	14	4.5.3.4	Nytt straffalternativ basert på «nei betyr nei»	43
4.1	Gjeldende rett	14	4.5.3.5	Rekkevidden og utformingen av «ute av stand til å motsette seg handlingen»-alternativet	44
4.1.1	Innledning	14	4.6	Grov uaktsomhet som skyldform	44
4.1.2	Voldtekt	14	4.6.1	Historisk bakgrunn	44
4.1.3	Seksuell handling uten samtykke..	16	4.6.2	Straffelovrådets forslag	45
4.2	Tidligere vurderinger av samtykkeregulering	16	4.6.3	Høringsinstansenes syn	46
4.3	Rettsstilstanden i andre utvalgte land	18	4.6.4	Departementets vurdering	47
4.3.1	Sverige	18	4.7	Voldtektsparagrafens overskrift ...	48
4.3.2	Danmark	21	4.7.1	Straffelovrådets forslag	48
4.3.3	Finland	24	4.7.2	Høringsinstansenes syn	48
4.3.4	Tyskland	26	4.7.3	Departementets vurdering	49
4.4	Internasjonale forpliktelser	27	5	Foreldelse av straffansvar for voldtekt	50
4.4.1	Introduksjon	27	5.1	Gjeldende rett	50
4.4.2	EMK	27	5.2	Straffelovrådets vurderinger	51
4.4.3	Istanbulkonvensjonen	27	5.3	Høringsinstansenes syn	51
4.4.4	Barnekonvensjonen	29	5.4	Departementets vurdering	52
4.4.5	Kvinnediskrimineringskonvensjonen og SP-konvensjonen	29	6	Strafferammer og straffenivå ...	53
4.4.6	Stiller konvensjonene spesifikke krav til utformingen av straffebestemmelsene?	30	6.1	Gjeldende rett	53
4.5	Utvidelse av det strafferettslige vernet mot ufrivillig seksuell omgang	30	6.1.1	Strafferammer for voldtekt, grov voldtekt og grovt uaktsom voldtekt mv.	53
4.5.1	Straffelovrådets forslag	30	6.1.2	Strafferammer for voldtekt av barn under 14 år og seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år	53
4.5.1.1	Rådets forslag til nytt straffalternativ i voldtektsbestemmelsen («nei betyr nei») ...	30	6.1.3	Særlig om minstestraft	54
4.5.1.2	Alternativ utforming av det nye straffalternativet («bare ja betyr ja»)	32	6.1.4	Straffutmålingen	54
			6.1.4.1	Normalstraffenivå	54
			6.1.4.2	Øvrige retningslinjer om straffenivå	55
			6.1.4.3	Formildende og skjerpene omstendigheter	56

6.2	Internasjonale forpliktelser	58	6.6.4.1	Straffnivået etter gjeldende straffalternativer	71
6.3	Stortingets anmodningsvedtak nr. 584 (2021–2022)	59	6.6.4.2	Straffnivået etter nytt andre ledd bokstav b («nei betyr nei»)	75
6.4	Straffelovrådets vurderinger og forslag	59	6.6.4.3	Straffnivået etter nytt første ledd («bare ja betyr ja»)	75
6.4.1	Innledning	59	6.6.4.4	Straffutmålingen for voldtekt av barn under 14 år og seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år	76
6.4.2	Fjerning av minstestrafen	59			
6.4.3	Endringer i de øvre strafferammene	59			
6.4.4	Øvrige endringer i bestemmelsen om grov voldtekt	60	7	Seksuell utnyttelse av barn i en særlig sårbar situasjon	78
6.4.5	Straffutmålingen	61	7.1	Bakgrunn	78
6.5	Høringsinstansenes syn	62	7.2	Gjeldende rett	78
6.5.1	Fjerning av minstestrafen	62	7.3	Hålogaland lagmannsretts dom 6. september 2021	79
6.5.2	Endringer i de øvre strafferammene	64	7.4	Forpliktelsen etter Lanzarote-konvensjonen artikkel 18	80
6.5.3	Øvrige endringer i bestemmelsen om grov voldtekt	65	7.5	Straffelovrådets forslag	81
6.5.4	Straffutmålingen	65	7.6	Høringsinstansenes syn	82
6.6	Departementets vurdering	67	7.7	Departementets vurdering	82
6.6.1	Fjerning av minstestrafen	67			
6.6.2	Øvre strafferammer ved voldtekt	68	8	Økonomiske og administrative konsekvenser	84
6.6.2.1	Voldtekt og grov voldtekt	68			
6.6.2.2	Voldtekt til samleie av barn under 14 år	69	9	Merknader til de enkelte bestemmelsene i straffeloven...	86
6.6.2.3	Grovt uaktsom voldtekt	70			
6.6.2.4	Konsekvenser av å justere strafferammene	70			
6.6.3	Andre endringer i bestemmelsen om grov voldtekt	71			
6.6.4	Straffutmålingen for voldtekt	71			
				Forslag til lov om endringer i straffeloven (samtykke til seksuell omgang m.m.)	90

DET KONGELIGE
JUSTIS- OG BEREDSKAPSDEPARTEMENT

Prop. 132 L

(2024–2025)

Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak)

Endringer i straffeloven (samtykke til seksuell omgang m.m.)

*Tilråding fra Justis- og beredskapsdepartementet 10. april 2025,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Støre)*

1 Proposisjonens hovedinnhold

Justis- og beredskapsdepartementet fremmer i denne proposisjonen forslag til endringer i straffeloven kapittel 26 om seksuallovbrudd. Forslagene følger opp utvalgte deler av Straffelovrådets utredning NOU 2022: 21 *Strafferettslig vern av den seksuelle selvbestemmelsesretten – Forslag til reform av straffeloven kapittel 26*. Forslagene i proposisjonen tar særlig sikte på å styrke det strafferettslige vernet mot ufrivillig seksuell omgang, legge til rette for en mer nyansert og forholdsmessig straffutmåling i saker om seksuallovbrudd og styrke barns vern mot seksuell utnyttelse.

I proposisjonen foreslår departementet at en bestemmelse om seksuell omgang uten samtykke inntas som et nytt første ledd i straffeloven § 291 om voldtekt. Den foreslåtte bestemmelsen bygger på den såkalte «bare ja betyr ja»-modellen og retter seg mot den som har seksuell omgang med noen som verken i ord eller handling har samtykket til det. På samme måte som voldtektsbestemmelsene i de andre nordiske landene vil bestemmelsen ramme den som har seksuell omgang med en person som forholder seg passiv, med

mindre det foreligger konkrete holdepunkter for at passiviteten må tolkes som et samtykke. Innføringen av en slik bestemmelse vil tydelig markere samfunnets holdning og klare forventning om at all seksuell omgang skal være basert på frivillighet. Bestemmelsen vil også kunne virke holdningsdannende og bidra til at flere unnlater å ha seksuell omgang uten først å forsikre seg om at den andre parten ønsker det. Strafferammen foreslås satt til fengsel inntil 6 år.

Departementet går inn for at de nåværende straffalternativene i voldtektsbestemmelsen videreføres som et nytt andre ledd i straffeloven § 291, og at dagens strafferamme på fengsel inntil 10 år beholdes for slike overtredelser. Andre ledd vil dermed ramme visse tilfeller av ufrivillig seksuell omgang hvor det foreligger nærmere angitte kvalifiserende omstendigheter. Det foreslås at bestemmelsen utvides med et nytt straffalternativ som rammer den som har seksuell omgang med noen som i ord eller handling gir uttrykk for ikke å ville det. Det foreslåtte straffalternativet bygger på Straffelovrådets forslag og den såkalte «nei

betyr nei»-modellen. Tilfeller hvor gjerningspersonen ikke respekterer en avvisning, innebærer en så markant tilsidesettelse av fornærmedes selvbestemmelsesrett at også slike handlinger bør kunne straffes med fengsel inntil 10 år.

På bakgrunn av de foreslåtte utvidelsene av voldtektsbestemmelsen foreslår departementet at unntaket fra foreldelse av straffansvar i straffeloven § 91 begrenses til å gjelde grove voldtekter som nevnt i straffeloven § 293. Straffansvaret for fullbyrdede overtredelser av § 291 nytt andre ledd skal imidlertid ikke foreldes dersom fornærmede var under 18 år på gjerningstidspunktet.

I proposisjonen fremmes videre forslag om å oppheve minstestrafen på fengsel i 3 år for voldtekt til samleie mv. og voldtekt til samleie av barn under 14 år. Begrunnelsen er at minstestrafen på fengsel i 3 år ikke lenger anses nødvendig for å opprettholde et tilstrekkelig høyt straffenivå for slike overtredelser, og at minstestrafen kan gi uheldige utslag i enkeltsaker. Departementet mener også at tiden er moden for å gå vekk fra retningslinjer om normalstraffenivåer i lovforarbeidene, ettersom slike føringer kan virke hemmende for den individuelle straffutmålingen som skal foretas i det konkrete tilfellet. Domstolene bør gis anledning til å benytte straffeskalaen i større grad enn i dag, i både skjerpene og formildende retning. Departementet forutsetter at det etablerte generelle straffenivået i voldtektssaker i hovedsak videreføres, men med enkelte justeringer.

I proposisjonen foreslås også endringer i enkelte strafferammer i straffelovens seksuallovbruddskapittel. Formålet med endringene er ikke å endre det generelle straffenivået i voldtektsaker, men å gjøre strafferammene mer realistiske ut ifra hvilken straff som rent faktisk er aktuell. Departementet går inn for å fjerne den forhøyede strafferammen på fengsel inntil 15 for voldtekt til samleie mv., og foreslår at strafferammen for grov voldtekt senkes fra 21 til 15 år, med unntak av tilfeller der fornærmede som følge av handlingen dør eller får betydelig skade på kropp eller helse. I tillegg foreslår departementet å senke strafferammen for grovt uaktsom voldtekt fra 6 til 3 år for alminnelige overtredelser og fra 10 til 6 år for grove overtredelser. Det foreslås også enkelte innholdsmessige endringer i bestemmelsen om grov voldtekt.

Departementet foreslår i proposisjonen at straffeloven § 295 bokstav c endres, slik at bestemmelsen rammer seksuell utnyttelse av en person under 18 år i en særlig sårbar «situasjon» i stedet for «livssituasjon». Endringen innebærer at bestemmelsen ikke lenger vil stille krav om at barnets sårbarhet er av varig karakter. Som følge av endringen vil mer forbigående tilfeller av sårbarhet kunne oppfylle lovens krav. Forslaget følger opp Stortingets anmodningsvedtak nr. 420 (2021–2022) og vil sikre at norsk rett er i samsvar med forpliktelsene etter Lanzarotekonvensjonen.

I proposisjonen foreslås også å rette opp enkelte inkurier.

2 Bakgrunnen for lovforslaget

2.1 Straffelovrådets utredning NOU 2022: 21 Strafferettslig vern av den seksuelle selvbestemmelsesretten

Straffelovrådet ble reetablert ved kongelig resolusjon 14. juni 2019 og erstatter tidligere råd med samme navn. Rådet skal utrede og legge frem forslag om endringer i straffelovgivningen etter nærmere oppdrag fra Justis- og beredskapsdepartementet.

Straffelovrådet ble 10. mars 2021 gitt i oppdrag å gjennomgå straffeloven kapittel 26 om seksuallovbrudd, inkludert straffebudet om voldtekt. Om bakgrunnen for oppdraget er det i rådets mandat blant annet uttalt følgende:

«Hvordan straffebudet om voldtekt bør utformes har vært debattert over flere år, både i Norge og internasjonalt. Internasjonalt har det vært en trend i retning av å legge større vekt på manglende samtykke ved utformingen av voldtektslovgivningen. Flere land det er naturlig å se hen til ved utformingen av straffelovgivningen, som Sverige, Danmark og Tyskland, har innført ulike varianter av en samtykkebasert voldtektsdefinisjon. Norge har ved flere anledninger fått kritikk fra internasjonale overvåkningskomiteer, herunder FNs kvinnekomité, for utformingen av bestemmelsene om voldtekt. Også nyere forskning peker på en del mangler ved någjeldende regulering både av straffebudet om voldtekt, men også tilgrensende straffebud som straffebudet om seksuelle handlinger uten samtykke og misbruk av overmaktsforhold, som kan tilsi en revisjon.»

I mandatet ble det pekt på at straffebudet om voldtekt inngår i et system av flere straffebud om seksuelle krenkelser, som samlet skal ivareta den enkeltes rett til seksuell autonomi. For å få en hensiktsmessig utforming av voldtektsbestemmelsen og en god avgrensning mellom de ulike straffebudene ble rådet derfor bedt om å «foreta en samlet gjennomgang av straffelovens bestemmelser

om seksuelle krenkelser, herunder straffebudet om voldtekt». Målsettingen var ifølge mandatet «å utforme en regulering som samlet sett ivaretar den enkeltes rett til seksuell selvbestemmelse og andre grunnleggende krav til en rettsstatlig utforming av straffelovgivningen». Mandatet er gjen-gitt i sin helhet i NOU 2022: 21 *Strafferettslig vern av den seksuelle selvbestemmelsesretten – Forslag til reform av straffeloven kapittel 26* punkt 2.2 side 25–26.

Straffelovrådet avga utredningen 19. desember 2022. I utredningen foreslår rådet en rekke endringer i straffeloven kapittel 26 om seksuallovbrudd. Rådets forslag er enstemmige. Blant de mest sentrale forslagene er en ny bestemmelse med overskriften «[s]eksuell omgang uten samtykke». Den foreslåtte bestemmelsen viderefører de eksisterende straffalternativene i dagens voldtektsbestemmelse i straffeloven § 291, men rammer i tillegg den som har seksuell omgang med «noen som ikke vil det, og som gir uttrykk for dette i ord eller handling».

Andre sentrale forslag i utredningen er en ny bestemmelse om seksuell utnyttelse av noen som på grunn av ruspåvirkning har vesentlig nedsatte forutsetninger for å utøve sin seksuelle selvbestemmelsesrett, og en ny bestemmelse som utvider vernet mot seksuell utnyttelse av personer under 18 år i en særlig sårbar situasjon. Videre anbefaler rådet å oppheve minstestrafen på fengsel i 3 år for voldtekt til samleie mv. og voldtekt til samleie av barn under 14 år. Det anbefales også at lovgiver ikke opererer med normalstraffenivåer for visse seksuallovbrudd, slik som i dag. Rådet foreslår også flere andre endringer, herunder å senke den seksuelle lavalderen fra 16 til 15 år, samt å avkriminalisere søskenincest og kjøp av seksuelle tjenester fra voksne. Rådet foreslår også en annen oppbygning av straffeloven kapittel 26, blant annet ved at straffebudene ordnes i stigende rekkefølge ut fra strafferammene.

Se NOU 2022: 21 punkt 1.3 side 22–24 for et grundigere sammendrag av de viktigste forslagene i utredningen.

2.2 Høringen

Straffelovrådets utredning NOU 2022: 21 ble sendt på høring 13. januar 2023 med høringsfrist 13. april 2023. Enkelte høringsinstanser fikk utsatt høringsfrist. Utredningen ble sendt til følgende høringsinstanser:

Departementene

Høyesterett
Lagmannsrettene
Tingrettene

Generaladvokaten
Krigsadvokatene for Nord-Norge
Krigsadvokatene for Sør-Norge
Riksadvokaten
Statsadvokatembetene

Den nasjonale enhet for bekjempelse av organisert kriminalitet (Kripos)

Den sentrale enhet for etterforskning og påtale av økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet (ØKOKRIM)

Det nasjonale statsadvokatembetet for bekjempelse av organisert og annen alvorlig kriminalitet (NAST)

Politidistriktene
Politiets sikkerhetstjeneste (PST)
Støttesentrene for kriminalitetsutsatte

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet
Barneombudet
Brønnøysundregistrene
Datatilsynet
De regionale kompetansesentrene for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri
Den rettsmedisinske kommisjon
Digitaliseringsdirektoratet
Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap
Diskrimineringsnemnda
Domstoladministrasjonen
Erstatningsnemnda for voldsofre
Helsedirektoratet
Kompetansesenter for kriminalitetsforebygging
Kontoret for voldsoffererstatning
Kontrollutvalget for kommunikasjonssikkerhet
Kriminalomsorgsdirektoratet
Likestillings- og diskrimineringsombudet
Nasjonal kommunikasjonsmyndighet
Politidirektoratet
Regelrådet
Regjeringsadvokaten
Sekretariatet for konfliktrådene

Skattedirektoratet
Statens barnehus
Statens sivilrettsforvaltning

Forsvarets forskningsinstitutt
Forsvarets høyskole
Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Universitetet i Oslo
Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring
Politihøgskolen
Senter for kvinne- og kjønnsforskning, Universitetet i Bergen
Senter for tverrfaglig kjønnsforskning, Universitetet i Oslo

Universitetene

Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM)

Sametinget

Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og trygghetstjenester (EOS-utvalget)

Stortingets ombudsnemnd for Forsvaret
Sivilombudet

Tilsynsrådet for advokatvirksomhet

Kommunene
Statsforvalterne

Akademikerne
Aksept

Alternativ til Vold

Amnesty International Norge

Antirasistisk senter

Atlas-alliansen

BonjuSámit

Borgerrettsstiftelsen Stopp Diskrimineringen

CARE Norge

Caritas Norge

Den Norske Bamseklubben

Den Norske Advokatforening
(Advokatforeningen)

Den norske Dommerforening
(Dommerforeningen)

Den norske Helsingforskomité

DIXI Ressurssenter mot voldtekt

Elevorganisasjonen

Flyktningshjelpen

FN-sambandet i Norge

Forbundet for transpersoner i Norge

Forening for kjønnsforskning i Norge

Frelsesarmeen

FRI – Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold

Fritt ord	Norsk rikskringkasting
Funksjonshemmedes fellesorganisasjon	Norske kveners forbund
Gatejuristen	Norske Kvinners Sanitetsforening
Harry Benjamin Ressurssenter	Norske Samers Riksforbund
Handelshøyskolen BI	Nye SOS Rasisme
Helseutvalget for bedre homohelse	Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO)
HivNorge	Organisasjonen mot offentlig diskriminering
Hovedorganisasjonen Virke	Oslo Queer
Human Rights Service	PION – Prostituertes interesseorganisasjon i Norge
ICJ-Norge	Politiets fellesforbund
IKT-Norge	Politijuristene
Internasjonal helse- og sosialgruppe	Pro Sentret
Juridisk rådgivning for kvinner (JURK)	Redd Barna
JussBuss	REFORM – ressurscenter for menn
Jussformidlingen i Bergen	Rettspolitisk forening
Jusshjelpa i Nord-Norge	Samarbeidsforumet av Funksjonshemmedes Organisasjoner
Kirkelig Ressurssenter mot vold og seksuelle overgrep	Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn
Krisesentersekretariatet	Samenes Folkeforbund
KS – Kommunesektorenes organisasjon	Seksualpolitisk Nettverk for Ungdom
Kvenlandsforbundet	Selvhjelp for innvandrere og flyktninger
Kvinnefronten i Norge	Senter for seksuelt misbrukte menn
Kvinnegruppa Ottar	Sex og Politikk
Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner	Skeiv ungdom
Landsforeningen for voldsofre	Skeiv Verden
Landsforeningen mot seksuelle overgrep	SMil Norge
Landsgruppen av helsesykepleiere NSF	Statsadvokatenes forening
Landsorganisasjonen i Norge (LO)	Stiftelsen Stensveen – trygg i eget uttrykk
Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner	Stiftelsen Kirkens Bymisjon
LIM – Likestilling, Integrering, Mangfold	Stiftelsen Rettferd
Likestillingssenteret KUN	Stine Sofies Stiftelse
Likestillingssenteret (Stiftelsen Kvinneuniversitetet)	Straffedes organisasjon i Norge
MannsForum	Taternes landsforening
MiRA – Ressurssenter for kvinner med minoritetsbakgrunn	Uføres Landsorganisasjon
Multikulturelt Initiativ- og Ressursnettverk	Unge funksjonshemmede
Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress	UNICEF-komiteen i Norge
Nok. Norge	Utrop
Norges Handikapforbund	YS – Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund
Norges Juristforbund	
Norges Kvinne- og familieforbund	Følgende høringsinstanser hadde realitetsmerknader i høringen:
Norges kvinnelobby	Borgarting lagmannsrett
Norges offisers- og spesialistforbund	Frostating lagmannsrett
Norges Politilederslag	
Norges Røde Kors	Hordaland, Sogn og Fjordane statsadvokatembeter, Rogaland statsadvokatembeter og Møre og Romsdal statsadvokatembeter (felles høringsuttalelse)
Norsk barne- og ungdomspsykiatrisk forening	Nordland statsadvokatembeter
Norsk Fengsels- og Friomsorgsforbund	Oslo statsadvokatembeter
Norsk forening for kriminalreform	Riksadvokaten
Norsk Kvinnesaksforening	Trøndelag statsadvokatembeter
Norsk organisasjon for asylsøkere (NOAS)	
Norsk Rettsmedisinsk Forening	

Vestfold, Telemark og Buskerud statsadvokatembeter, Hedmark og Oppland statsadvokatembeter og Agder statsadvokatembeter (felles høringsuttalelse)	KFUK-KFUM Norge
Den nasjonale enhet for bekjempelse av organisert kriminalitet (Kripas)	Krisesentersekretariatet
Møre og Romsdal politidistrikt	Kvinneaktivistene i Oslo
Oslo politidistrikt	Kvinnefronten i Norge
Vest politidistrikt	Kvinnegruppa Ottar
Øst politidistrikt	Kvinnepolitisk utvalg i SV
Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet	Landsgruppen av helsesykepleiere NSF
Barneombudet	Landsorganisasjonen i Norge (LO)
Domstoladministrasjonen	Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner
Kontoret for voldsoffererstatning	Lightup Norway
Kriminalomsorgsdirektoratet	Likestillingssenteret KUN
Likestillings- og diskrimineringsombudet	Likestillingssenteret (Stiftelsen Kvinneuniversitetet)
Politidirektoratet	Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress
Senter for tverrfaglig kjønnsforskning, Universitetet i Oslo	Nasjonalt SRHR-nettverk
Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM)	NMSU
Regionalt fagnettverk i Helse Nord: Rettssikkerhet for utviklingshemmede ved lovbrudd	Nok. Norge
Regionalt kompetansesenter for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri ved Oslo Universitetssykehus HF, Klinikk for psykisk helse og avhengighet	Nok. Oslo – senter mot incest og seksuelle overgrep
Bergen kommune	Norges idrettsforbund og olympiske og paralympiske komité
Oslo kommune	Norges kvinnelobby
Oslo kommunes råd for kjønns- og seksualitetsmangfold	Norsk Kvinnesaksforening
Sentralt ungdomsråd i Oslo	Norsk Luthersk Misjonssamband Ung
@Skolelegen	Norsk psykiatrisk forening
Advokatfirmaet Salomon Johansen AS	PION – Prostituertes interesseorganisasjon i Norge
Advokatforeningens forsvarergruppe	PolyNorge
Amnesty International	Pro Sentret
BDSM Norge	Redd Barna og Press
Borgerrettsstiftelsen Stopp Diskrimineringen	REFORM – ressurscenter for menn
Den Norske Advokatforening (Advokatforeningen)	ROSA
Den norske Dommerforening (Dommerforeningen)	Rubb og Skrubb
Den norske kirke – Kirkerådet	Rød Ungdom
DIXI Ressurssenter mot voldtekt	Rødt Horten
ECPAT Norge	Rødt Oslo, kvinnepolitisk lag
Fagforbundet	Samtykkealliansen
ImF-UNG	Seksualpolitisk Nettverk for Ungdom
Juridisk rådgivning for kvinner (JURK)	Sex og Politikk
	Sex og samfunn
	Skeiv ungdom
	SMil Norge
	Sosialistisk Ungdom
	Stiftelsen Kirkens Bymisjon
	Stiftelsen Kvinneuniversitetet i Norden
	Stine Sofies Stiftelse
	Støttesenter mot incest og seksuelle overgrep (Smiso) Troms og Smiso Telemark
	Tankesmien Verona
	Ungdom i Oppdrag
	Unio
	Verdialliansen

Departementet mottok også høringssvar fra over 400 privatpersoner.

Følgende høringsinstanser uttalte at de ikke hadde merknader, eller at de ikke ønsket å avgi høringsuttalelse:

Landbruks- og matdepartementet
Samferdselsdepartementet

Høyesterett

Generaladvokaten

Brønnøysundregistrene
Nasjonal kommunikasjonsmyndighet
Skattedirektoratet

2.3 Stortingets anmodningsvedtak nr. 420 og 584 (2021–2022)

Stortinget fattet 8. mars 2022 anmodningsvedtak nr. 420 (2021–2022) til regjeringen. Anmodningsvedtaket ble fattet i forbindelse med behandlingen av Dokument 8: 26 S (2021–2022) om endring av straffeloven for å hindre seksuell utnyttelse av barn, jf. Innst. 177 S (2021–2022). Anmodningsvedtaket lyder slik:

«Stortinget ber regjeringen vurdere om ordet 'livssituasjon' i straffeloven § 295 første ledd bokstav c bør endres til 'situasjon', slik at bestemmelsen rammer det 'å unytte en person under 18 år i en særlig sårbar situasjon'.»

Oppfølgingen av anmodningsvedtak nr. 420 er nærmere omtalt i punkt 7.

Stortinget fattet 30. mai 2022 anmodningsvedtak nr. 584 (2021–2022). Vedtaket ble fattet i forbindelse med behandlingen av Dokument 8: 134 S (2021–2022) om å styrke kampen mot voldtekt gjennom å nedsette en voldtektskommisjon, jf. Innst. 307 S (2021–2022). Anmodningsvedtaket lyder slik:

«Stortinget ber regjeringen gi Straffelovrådet i oppdrag å foreta en tilleggsutredning av straffnivåene for straffelovens bestemmelser om seksuallovbrudd. Tilleggsutredningen bes ferdigstilles før sommeren 2023.»

Anmodningsvedtaket ble fulgt opp ved at Straffelovrådet vurderte både strafferammene og straffnivåene for seksuallovbrudd i NOU 2022: 21 punkt 28 side 200–213 og punkt 34 side 241–242. Vedtaket er nærmere omtalt i punkt 6.3 nedenfor.

3 Nærmere om oppfølgingen av NOU 2022: 21 Strafferettslig vern av den seksuelle selvbestemmelsesretten

I tråd med mandatet har Straffelovrådet foretatt en helhetlig gjennomgang av straffeloven kapittel 26 om seksuallovbrudd. I denne proposisjonen følger departementet opp utvalgte deler av Straffelovrådets utredning. Utredningen er omfattende, og den inneholder en rekke forslag til lovendringer, både av innholdsmessig og lovt teknisk art. For regjeringen har det vært ønskelig å sikre en rask oppfølging av de mest etterspurte forslagene.

I regjeringens politiske plattform – Hurdalsplattformen – er det slått fast at regjeringen vil «[g]reie ut korleis det kan innførast ei endring i straffelova slik at ordlyden speglar at seksuell omgang utan samtykke er forbydd og definert som valdtekt, og leggje fram forslag om det». Endringer i straffelovens voldtektsbestemmelse har vært etterspurt lenge, særlig av sivilsamfunnet. Både Sverige, Danmark og Finland har nå innført ulike varianter av samtykkebaserte voldtektsbestemmelser i sin straffelovgivning. Norge har også gjentatte ganger fått kritikk av internasjonale overvåkingskomiteer, herunder FNs kvinneskredimineringskomité og Europarådets ekspertgruppe for tiltak mot vold mot kvinner og vold i nære relasjoner (GREVIO), for utformingen av voldtektsbestemmelsen. På denne bakgrunn har departementet prioritert å følge opp Straffelovrådets forslag til endringer i straffebudet om voldtekt.

Videre har departementet prioritert å følge opp Straffelovrådets anbefalinger knyttet til minstestrafen for voldtekt til samleie mv. og voldtekt til samleie av barn under 14 år, samt de øvre straffesammene for voldtekt. Det samme gjelder anbefalingen om bruk av såkalte normalstraffenivåer for visse seksuallovbrudd. Det er naturlig å ta stilling til disse forslagene når departementet foreslår endringer i gjerningsbeskrivelsen i voldtektsbestemmelsen. Det har dessuten blitt fremsatt kritikk fra flere hold om at minstestrafen og lovgiversignalene om normalstraffenivå har hatt uheldige konsekvenser for den konkrete straffutmålingen i seksuallovbruddsaker. Kritikken går også ut på at disse tiltakene for å styre straffutmå-

lingen kan virke mot sin hensikt og føre til færre domfellelser for voldtekt, fordi dommere kan kvie seg for å utmåle en straff som oppleves som uforholdsmessig høy.

På bakgrunn av anbefalinger fra rådet har departementet også vurdert om den foreslåtte utvidelsen av voldtektsstraffebudet tilsier at det er behov for å endre regelen om at straffansvar for voldtekt ikke foreldes.

Endelig har departementet prioritert å følge opp Straffelovrådets forslag til endring i straffeloven § 295 første ledd bokstav c om seksuell utnyttelse av barn i en særlig sårbar livssituasjon. Endringen innebærer en oppfølging av Stortingets anmodningsvedtak nr. 420 (2021–2022) og vil sikre at norsk rett er i overensstemmelse med forpliktelsene etter Europarådets konvensjon om beskyttelse av barn mot seksuell utnyttelse og seksuelt misbruk (Lanzarotekonvensjonen).

Enkelte av Straffelovrådets forslag i utredningen er kontroversielle og har møtt mye motstand i høringen. Dette gjelder særlig forslaget om å senke den seksuelle lavalderen fra 16 til 15 år, forslaget om å avkriminalisere kjøp av seksuelle tjenester fra voksne og forslaget om å avkriminalisere søskenincest. Siden de nevnte forslagene har fått mye oppmerksomhet i den offentlige debatten, finner departementet grunn til å knytte enkelte kommentarer til dem.

Straffelovrådets forslag om å senke den seksuelle lavalderen fra 16 til 15 år er begrunnet i at mange 15-åringer etter rådets syn er tilstrekkelig modne til å delta i seksuelle handlinger, og at de bør ha frihet til å gjøre erfaringer etter eget ønske, se NOU 2022: 21 punkt 29.3 side 218–220. Rådet viser også til at barns vern mot seksuelle overgrep har blitt vesentlig styrket siden den seksuelle lavalderen sist ble vurdert, blant annet gjennom nye straffebestemmelser som særskilt verner barn under 18 år, og at rådet foreslår å skjerpe vernet ytterligere. Forslaget om å senke den seksuelle lavalderen har fått kritikk av en rekke høringsinstanser. Departementet foreslår ikke å følge opp forslaget. Departementet viser særlig til at barn og unge ikke selv har uttrykt et ønske om

at den seksuelle lavalderen senkes, og at en endring av lavalderen kan bidra til å gjøre det vanskeligere for ungdom å stå imot sexpress.

Straffelovrådets forslag om å avkriminalisere kjøp av seksuelle tjenester fra voksne er begrunnet i skadefølgeprinsippet og hensynet til den enkeltes seksuelle selvbestemmelsesrett, se NOU 2022: 21 punkt 35.3.3 side 248–250. Slik rådet ser det, er det ikke tilstrekkelig underbygget at det enkelte sexkjøp forvolder skade av en slik karakter at kriminalisering ikke kommer i strid med skadefølgeprinsippet. Rådet viser til at sexkjøp som foregår under tvang, eller som innebærer utnyttelse av noen som befinner seg i spesielt sårbare situasjoner, rammes av andre straffebestemmelser.

Kjøp av seksuelle tjenester ble kriminalisert i 2008 basert på et forslag fremmet av Stoltenberg II-regjeringen, se Ot.prp. nr. 48 (2007–2008) *Om lov om endringer i straffeloven 1902 og straffeprosessloven (kriminalisering av kjøp av seksuell omgang eller handling mv.)*. Formålet var dels å ramme kjøp av seksuelle tjenester fra ofre for menneskehandel og dels å bidra til å svekke rekrutteringen av nye kunder, for slik å hindre at prostitusjonsmarkedet stadig øker, se proposisjonen punkt 5.2.3 side 8. Det har ikke fremkommet argumenter som tilsier at departementet bør innta et annet standpunkt til spørsmålet. En evaluering av forbudet mot kjøp av seksuelle tjenester som ble foretatt i 2014, viste tvert imot at kriminaliseringen hadde dempet etterspørselen og bidratt til mindre prostitusjon i Norge, se Rasmussen mfl., *Evaluering av forbudet mot kjøp av seksuelle tjenester* (2014). Departementet vil derfor ikke gå videre med Straffelovrådets forslag om å avkriminalisere kjøp av seksuelle tjenester fra voksne.

Departementet ønsker heller ikke å følge opp Straffelovrådets forslag om å avkriminalisere søskenincest. Forslaget om å oppheve forbudet mot søskenincest er først og fremst begrunnet i skadefølgeprinsippet, se NOU 2022: 21 punkt 35.2.3 side 246–247. Rådet viser til at andre straffebestemmelser vil ramme handlingene dersom den seksuelle omgangen mellom søsken bærer preg av utnyttelse eller seksuelle overgrep. Når den seksuelle omgangen er frivillig fra begge parter side, uten elementer av utnyttelse, mener rådet at en kriminalisering alene på bakgrunn av søskenrelasjonen ikke er forenlig med skadefølgeprinsippet. De fleste høringsinstansene som har uttalt seg om spørsmålet, er negative til forslaget om avkriminalisering. Departementets valg om ikke å gå videre med forslaget er særlig begrunnet i at det også i søskenforhold kan være en skjevfordeling av makt som kan være vanskelig å bevise. I praksis brukes forbudet mot søskenincest særlig for å ramme seksuelt misbruk av mindreårige, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) *Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning)* punkt 7.3.1 side 210. Slik departementet ser det, er det viktig å opprettholde forbudet for å kunne ramme disse tilfellene. For handlinger som har vært straffbare over lengre tid, vil en avkriminalisering dessuten kunne skape et inntrykk av at samfunnet ikke lenger betrakter handlingen som skadelig eller uønsket, se Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) *Om lov om straff (straffeloven)* punkt 1.3 side 20.

Departementet vil vurdere å komme tilbake til de resterende forslagene i NOU 2022: 21 i en egen proposisjon på et senere tidspunkt.

4 Seksuell omgang uten samtykke og voldtekt

4.1 Gjeldende rett

4.1.1 Innledning

En rekke av straffebestemmelsene om seksuallovbrudd bygger på det grunnleggende hensynet om at all seksuell samhandling skal være basert på frivillighet, og har som formål å verne den seksuelle selvbestemmelsesretten, se blant annet Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.3.1 side 210 og NOU 2022: 21 punkt 21.2 side 135 og punkt 23.1 side 145. Dette gjelder straffeloven § 291 om voldtekt, § 295 om misbruk av overmaktsforhold og lignende, § 297 om seksuell handling uten samtykke og § 298 om seksuelt krenkende atferd offentlig eller uten samtykke.

I punkt 4.1.2 redegjøres det nærmere for innholdet i straffeloven § 291 om voldtekt. I punkt 4.1.3 gis det en kort omtale av § 297 om seksuell handling uten samtykke. Den sistnevnte bestemmelsen er primært myntet på handlinger som ikke er tilstrekkelig inngripende til at de anses som seksuell omgang, men fanger også opp ufriwillig seksuell omgang som ikke rammes av bestemmelsene om voldtekt eller misbruk av overmaktsforhold og lignende.

4.1.2 Voldtekt

Bestemmelsene om voldtekt omfatter de mest inngripende og alvorlige krenkelsene av den seksuelle selvbestemmelsesretten. Straffeloven § 291 inneholder den objektive gjerningsbeskrivelsen og den ordinære strafferammen for voldtekt, og viderefører straffeloven 1902 § 192 første ledd første punktum slik bestemmelsen lød etter lovrevisjonen i 2000, se lov 11. august 2000 nr. 76 *Om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd)*. Forarbeidene til endringsloven fra 2000 er derfor relevante ved tolkningen av den gjeldende voldtektsbestemmelsen, se Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) *Om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd)*.

Et fellestrekk ved handlingene som omfattes av straffeloven § 291, er at den seksuelle omgangen er oppnådd på en måte eller i en situasjon som

utelukker at det foreligger et reelt samtykke fra fornærmede, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.1.5 side 219. Uttrykket «seksuell omgang» omfatter vaginalt og analt samleie, men også samleielignende handlinger, som for eksempel innføring av gjenstander eller fingre i en annens skjede- eller endetarmsåpning, masturbasjon og oralsex, se nærmere Straffelovrådets redegjørelse i NOU 2022: 21 punkt 6.2 side 44–45.

Straffeloven § 291 bokstav a rammer den som «skaffer seg seksuell omgang ved vold eller truende atferd». Som det fremgår av ordlyden og Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.1.1 side 216, er det et vilkår at det foreligger årsakssammenheng mellom volden eller den truende atferden og den seksuelle omgangen.

Innholdet i voldsvilkåret oppsummeres slik i forarbeidene, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.1.1 side 215, med videre henvisning til Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) punkt 4.1 side 25:

«Voldsbegrepet er svært vidt. Det omfatter alle grader av vold fra det å ta tak rundt offeret og holde henne fast, til slag, spark, kvelertak og bruk av våpen. I juridisk teori er kravet til vold i voldtektsbestemmelsen oppsummert som 'enhver maktanvendelse mot fornærmedes legeme som utføres med det forsett å overvinne en alvorlig ment motstand' (Bratholm og Matningsdal (red.): Kommentartutgave til straffeloven, 1995 s. 429). Det er imidlertid ikke noe krav at offeret har satt seg til motverge.»

Voldsvilkåret i straffeloven § 291 er mer vidtrekkende enn det likelydende vilkåret i straffeloven § 271 om kroppskrenkelse. Det kreves at gjerningspersonen har brukt fysisk makt, men som det fremgår av det siterte fra forarbeidene og fra rettspraksis, kan selv beskjedne maktbruk etter forholdene være tilstrekkelig, se for eksempel HR-2019-2169-U, HR-2018-1340-U og Rt. 1989 side 979. Vurderingen av om vilkåret er oppfylt, er relativ. Det kreves eksempelvis mindre av maktbruken når den fornærmede er mindreårig eller på annen måte befinner seg i en sårbar posisjon, se

spesialmerknadene til straffeloven 1902 § 192 i Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) punkt 16.1.1 side 111.

Det alternative vilkåret om seksuell omgang skaffet ved «truende atferd» ble inntatt i voldtektsbestemmelsen i straffeloven 1902 § 192 ved lovrevisjonen i 2000. Tidligere var det et krav at gjerningspersonen «ved vold eller ved å fremkalle frykt for noens liv eller helse tvinger noen til utuktig omgang». Hvis tvangsbruken var mindre alvorlig, skulle handlingen i stedet vurderes etter første straffalternativ i straffeloven 1902 § 194, som rammet den som skaffer seg eller andre utuktig omgang «ved trusel, særlig underfundig atferd eller misbruk av et avhengighetsforhold». Vilkaåret om «truende atferd» omfatter også mindre alvorlige trusler. Vurderingen av hva som kan regnes som truende atferd, er relativ. Det må foretas en samlet vurdering hvor fornærmedes alder, relasjonen mellom de involverte og andre omstendigheter rundt handlingen kan ha betydning, jf. Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.1.1 side 216. Etter forholdene kan signaler i form av blikk, bevegelser og kroppsspråk være tilstrekkelig, jf. NOU 1997: 23 *Seksuallovbrudd – Straffelovkommisjonens delutredning VI* punkt 4.4.2 side 47. Det er ikke noe krav om at truslene gjelder straffbare forhold, men jo mindre alvorlig trusselen er, jo mindre sannsynlig er det at den har vært årsaken til den seksuelle omgangen, se spesialmerknadene til straffeloven § 192 i Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) punkt 16.1.1 side 111.

Straffeloven § 291 bokstav b retter seg mot den som har seksuell omgang med noen som er «bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen». Straffalternativet ble flyttet til voldtektsbestemmelsen i straffeloven 1902 § 192 fra et mildere straffebud i 2000. Formålet var å markere at «slike forhold kan være like alvorlige som dem som tradisjonelt er bedømt som voldtekt», jf. Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) punkt 16.1.1 side 111. Det har ikke noe å si for straffbarheten om det er gjerningspersonen som har satt fornærmede i en slik tilstand eller situasjon som bestemmelsen omfatter. For at straffalternativet skal komme til anvendelse, er det nok at fornærmede befinner seg i en slik hjelpeløs tilstand eller situasjon, og at gjerningspersonen har seksuell omgang med vedkommende.

Vilkåret om bevisstløshet omfatter tilfeller hvor fornærmede er i koma eller lignende som følge av sykdom eller ytre påvirkning, men også tilstander som søvn og hypnose, jf. NOU 1997: 23 punkt 4.3.2.1 side 44 og for eksempel Rt. 1986 side 252. Det er uten betydning om bevisstløsheten er

selvforskyldt, jf. blant annet Rt. 2013 side 856 og Rt. 2014 side 459.

At offeret er «ute av stand til å motsette seg handlingen», innebærer at vedkommende ikke har reell mulighet til å motsette seg den seksuelle omgangen. I forarbeidene til den tilsvarende bestemmelsen i straffeloven 1902 uttalte departementet at bestemmelsen gjelder tilfeller hvor fornærmede er «helt ute av stand til å protestere eller sette seg til motverge», jf. Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) punkt 4.3.4.3 side 33. I HR-2024-897-A avsnitt 33 oppsummerte førstvoterende sin forståelse av alternativet «av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen» slik:

«Det avgjørende er om offeret er ute av stand til å motsette seg den seksuelle omgangen – årsaken har ingen betydning. [...] Det må bero på en konkret vurdering om tilstanden gjør at personen faktisk er ute av stand til å motsette seg handlingen. Terskelen ligger høyt; at det har vært vanskelig å motsette seg, er ikke tilstrekkelig. På den annen side kan man være ute av stand til å motsette seg handlingen selv om en viss evne til å snakke eller handle fysisk er i behold. Hvis det er flere forhold som hver for seg svekker evnen til å motsette seg seksuell omgang, må disse ses i sammenheng.»

Straffalternativet i bokstav b rammer et vidt spenn av ulikeartede situasjoner og tilstander. Utover tilfeller av bevisstløshet vil også andre tilfeller hvor offeret er uten fysisk evne til å motsette seg handlingen, omfattes. Dette vil eksempelvis kunne gjelde der offeret er lam eller lider av cerebral parese, jf. Rt. 1982 side 578 og HR-2018-1340-U. Tilfeller av psykiske lidelser og psykiske utviklingshemninger vil også kunne omfattes, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.1.1 side 216. Det at noen er sterkt omtåket etter å ha sovnet, vil etter omstendighetene også kunne rammes, jf. HR-2024-897-A avsnitt 33.

Alternativet omfatter også tilfeller hvor den psykiske evnen til motstand er borte, jf. Rt. 1993 side 963. Saksforholdene i Rt. 2004 side 32 og Rt. 2004 side 357, hvor de fornærmede var så sterkt rammet av frykt at de ikke maktet å yte fysisk motstand, er illustrerende. I HR-2023-2193-A fastslo Høyesterett at straffeloven § 291 bokstav b også kan anvendes i tilfeller av overrumpling, hvor den seksuelle omgangen skjer så raskt og uventet at fornærmede ikke rekker å motsette seg handlingen, se avsnitt 37 i dommen. Det finnes i tillegg flere eksempler i rettspraksis på at en sterkt ruspåvirket person har blitt vurdert til å

være «ute av stand til å motsette seg handlingen», jf. blant annet Rt. 1998 side 1010, hvor en av de fornærmede ble omtalt som «sterkt eller overstadig beruset». Det vises også til HR-2020-587-U, hvor fornærmede forklarte at hun hadde følt seg «bevisst», men at «kroppen ikke 'lystret' og 'føltes som gele'». Det må imidlertid trekkes en grense mot den mer «alminnelige» beruselse, hvor vedkommende har svekket konsentrasjon, sanseevne og bevegelsesevne. En nærmere omtale av grensedragningen er gitt i NOU 2022: 21 punkt 7.3.2 side 53.

Straffeloven § 291 bokstav c rammer den som «ved vold eller truende atferd får noen til å ha seksuell omgang med en annen, eller til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv». Vilkårene om at det må ha vært brukt «vold» eller «truende atferd», skal forstås på samme måte som de tilsvarende vilkårene i straffeloven § 291 bokstav a. Også for dette straffalternativet kreves det årsakssammenheng mellom tvangsbruken og den seksuelle omgangen, se blant annet Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.1.1 side 216. Det første straffalternativet i bestemmelsen vil hovedsakelig ha selvstendig betydning i tilfeller hvor begge de som har den seksuelle omgangen, er fornærmede, se Prop. 42 L (2015–2016) *Endringer i straffeloven og straffeprosessloven (personforfølgelse, forberedelse til tvangsekteskap mv.)* punkt 6.1 side 21.

Skyldkravet i straffeloven § 291 er forsett, jf. straffeloven § 21. Den ordinære strafferammen er fengsel inntil 10 år. Ved voldtekt til samleie mv. er strafferammen fengsel fra 3 år inntil 15 år, jf. straffeloven § 292. Strafferammen for grov voldtekt er fengsel inntil 21 år, jf. straffeloven § 293. Innholdet i §§ 292 og 293 er nærmere omtalt i punkt 6.1.1 nedenfor. Etter straffeloven § 294 straffes også grovt uaktsom voldtekt. For en nærmere redegjørelse for innholdet i straffeloven § 294, se NOU 2022: 21 punkt 7.7 side 57 med videre henvisninger.

4.1.3 Seksuell handling uten samtykke

Etter straffeloven § 297 er det straffbart å foreta seksuelle handlinger med noen som ikke har samtykket til det. Bestemmelsen viderefører innholdet i straffeloven 1902 § 200 første ledd, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.8.3 side 240 og spesialmerknadene på side 442.

Virkeområdet for straffeloven § 297 er primært de mindre inngripende seksuelle handlingene, det vil si berøring med seksuelt tilsnitt, som for eksempel kyssing og beføling innenfor eller

utenpå klærne, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.8.1 side 240. Bestemmelsen kommer imidlertid også til anvendelse i tilfeller av seksuell omgang uten samtykke, se for eksempel HR-2023-2193-A avsnitt 56, HR-2022-1577-U avsnitt 11–12 og Matningsdal, *Straffeloven 2005*, lovkommentar, *Juridika*, note 2.2 til straffeloven § 297, bekreftet 1. september 2024.

Om det er samtykket til en seksuell handling eller ikke, beror på en konkret helhetsvurdering av situasjonen. Det gjelder ikke noe krav om *uttrykkelig* samtykke, og konkludent atferd kan etter omstendighetene være nok. Vedkommende må også ha vært i stand til å kunne avgi et samtykke, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.8.1 side 240 og Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) punkt 16.1.1 side 116. I sistnevnte proposisjon uttaler departementet:

«Befant vedkommende seg i en truende eller tvingende situasjon, kan det være et moment som taler mot at samtykke forelå. En forutsetning for å anerkjenne et samtykke, er at fornærmede var i en slik posisjon at vedkommende var i stand til å gi det. Eksempelvis anses ikke personer under 16 år for å kunne gi straffriende samtykke til en seksuell handling [...]»

Skyldkravet i straffeloven § 297 er forsett, jf. § 21. Strafferammen er bot eller fengsel inntil 1 år.

4.2 Tidligere vurderinger av samtykkeregulering

Ved lovrevisjonen i 2000 vurderte departementet om frivillighetsaspektet burde tydeliggjøres i voldtektsbestemmelsen gjennom en tilføyelse i gjerningsbeskrivelsen hvor det uttrykkelig ville fremgå et krav om at den seksuelle omgangen må ha funnet sted uten fornærmedes samtykke – eventuelt mot fornærmedes vilje, se Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) punkt 4.3.4.1 side 32. Departementet gikk ikke inn for en slik løsning. Departementet mente at et tilleggsvilkår om manglende samtykke «ikke vil tilføre bestemmelsen noe av betydning», og at en slik formulering snarere kunne ha «uønskede, negative konsekvenser». Departementet viste til Seksuallovbruddsutvalgets begrunnelse, jf. NOU 1997: 23 punkt 3.5 side 22–23, hvor det blant annet ble uttrykt at en slik endring «innebærer risiko for et økt press på offerets atferd i overgrepssituasjonen til å signalisere at hun eller han motsetter seg handlingen».

Departementet vurderte også om det var grunn til å innføre en ny straffebestemmelse som rettet seg mot «det å ha seksuell omgang med en annen uten vedkommendes samtykke eller mot vedkommendes vilje alene», se Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) punkt 5.4 side 47–48. Departementet ga uttrykk for at en slik bestemmelse ville markere samfunnets holdning om at all seksuell omgang skal være frivillig, og fange opp tilfeller der manglende frivillighet kan bevises uten at forholdet rammes av voldtektsbestemmelsen. Departementet mente imidlertid at det neppe er særlig praktisk at noen har seksuell omgang mot den ene partens vilje, uten at andre bestemmelser i kapitlet om sedelighetsforbrytelser kommer til anvendelse. Departementet stilte også spørsmål ved om det er hensiktsmessig å belegge slik atferd med straff, og uttalte at det ville være vanskelig å føre bevis for manglende samtykke eller vilje. Videre ga departementet uttrykk for at et krav om uttrykkelig samtykke kunne «føre til støtende resultater der en av partene i ettertid angrer [på] at vedkommende har innlatt seg seksuelt med den annen». Departementet fryktet også at det «under bevisførselen kan bli et sterkere fokus på offerets atferd, ved at offerets plikt til å si fra vil stå mer sentralt i vurderingen». Departementet trakk også frem hensynet til nordisk rettsenhet. På daværende tidspunkt hadde ingen av de andre nordiske landene innført et straffebud som rammer seksuell omgang mot noens vilje uten at andre kvalifiserende objektive momenter kommer i tillegg.

Spørsmålet om voldtektsbestemmelsen burde omfatte alle former for seksuell omgang uten samtykke, ble også drøftet i arbeidet med ny straffelov, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.1.5 på side 217–222. Departementet ga da uttrykk for at det er «klart straffverdig» å ha seksuell omgang med noen som ikke samtykker, men konkluderte likevel med at det ikke var ønskelig med en slik løsning. Slik departementet så det, dekket bestemmelsene om seksuallovbrudd i straffeloven til sammen de fleste tilfellene hvor samtykke vanligvis ikke vil foreligge. Departementet antok derfor at det ikke var noe «markert praktisk behov» for å utvide voldtektsbestemmelsen på denne måten, se side 221. Samme sted i proposisjonen uttalte departementet:

«Departementet anser det [...] usikkert hvilke tilfeller et slikt alternativ i praksis vil kunne dekke, også sett i lys av at bevissituasjonen i mange tilfeller vil være vanskelig. Departementet har derfor kommet til at voldtekts-

bestemmelsen ikke bør utvides nå. Det er imidlertid grunn til å understreke at vurderingen av om vilkårene i straffeloven 1902 § 192 og i forslaget til straffeloven 2005 § 291 er oppfylt, er relativ og må trekke inn forholdet mellom de involverte og hele situasjonen som handlingen skjer i, se nedenfor. Dette kan særlig ha betydning for bedømmelsen av om det foreligger årsakssammenheng mellom vold eller truende atferd og etterfølgende seksuell omgang. Alternativet om at fornærmede var ute av stand til å motsette seg handlingen kan også dekke mange situasjoner, ikke bare søvntilfellene. Videre kan bestemmelsen om grovt uaktsom voldtekt fange opp enkelte av tilfellene som et alternativ om seksuell omgang uten samtykke eventuelt kunne ha dekket.»

På samme måte som i Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) punkt 5 side 46–48 vurderte departementet i tillegg om det – ved siden av voldtektsbestemmelsen – burde innføres en egen bestemmelse som rammet seksuell omgang med noen som ikke har samtykket til det. Departementet ønsket ikke en slik bestemmelse, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.1.5 side 221–222. Departementet stilte spørsmål ved om det var noe praktisk behov for en slik regel, og viste videre til risikoen for at visse tilfeller av voldtekt kunne bli nedsubsumert til seksuell omgang med noen som ikke har samtykket i det, for å unngå minstestrafen for voldtekt. Departementet viste også til at bestemmelsen i straffeloven § 297 om seksuell handling uten samtykke kunne være relevant, «[h]vis det skulle være tilfeller hvor det kan bevises at det har skjedd seksuell omgang uten samtykke og at tiltalte har utvist forsett i så måte, men uten at de kvalifiserende elementene i voldtektsbestemmelsen eller andre bestemmelser som retter seg mot seksuell omgang ved misbruk av tillitsforhold eller lignende er oppfylt», se proposisjonen side 221.

I et høringsnotat datert 8. februar 2013 om endringer i straffeloven 1902 og straffeloven 2005 drøftet departementet igjen spørsmålet om gjerningsbeskrivelsen i voldtektsstraffebudet burde endres for å fange opp flere tilfeller av ufrivillig seksuell omgang. Departementet viste blant annet til uttalelser fra komiteen som overvåker partenes oppfyllelse av kvinnediskrimineringskonvensjonen, som hadde anmodet Norge om å endre straffeloven slik at manglende samtykke skulle inngå som en sentral del av definisjonen av voldtekt, se høringsnotatet punkt 4.2 side 22–25. Det ble også fremhevet at Norge hadde undertegnet Istanbul-

konvensjonen, og at konvensjonens artikkel 36 forplikter partene til å sikre kriminalisering av vaginal, anal eller oral penetrering av seksuell art av en annens kropp uten samtykke, og andre handlinger av seksuell art mot en person uten samtykke, se punkt 4.3 side 25–26. Samtidig var departementet skeptisk til å gjøre «manglende frivillighet eller samtykke [...] til det eneste eller det sentrale vilkåret for straffeansvar», og ga uttrykk for at

«en slik regulering vil kunne føre til økt fokus på og bevisføring om fornærmedes opptreden, herunder uttrykk for motstand, som vil kunne svekke vernet mot voldtekt eller gjøre prosessen mer belastende for fornærmede.»

I høringsnotatet ga departementet uttrykk for at en eventuell endring av gjerningsbeskrivelsen burde bestå i å tilføye en ny bokstav i den gjeldende voldtektsbestemmelsen, som rammet den som «på annen måte har seksuell omgang med noen som ikke har samtykket til handlingen [eller får personer til å ha ufrivillig seksuell omgang med hverandre]». I proposisjonen som fulgte opp andre forslag i høringsnotatet, uttalte departementet at en slik endring «reiser prinsipielle spørsmål som departementet ønsker å komme nærmere tilbake til ved en senere anledning», se Prop. 42 L (2015–2016) punkt 2.4 side 8.

Se NOU 2022: 21 (2021–2022) punkt 27.2 side 175–177 for en nærmere redegjørelse for departementets tidligere vurderinger av samtykkeregulering.

4.3 Rettstilstanden i andre utvalgte land

4.3.1 Sverige

Den svenske straffeloven («brottsbalken») kapittel 6 inneholder straffebestemmelsene om seksuallovbrudd. Voldtektsbestemmelsen er plassert i 6 kap. 1 § og lyder slik:

«Den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför ett vaginalt, analt eller oralt samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt till fängelse i lägst tre och högst sex år. Detsamma gäller den som förmår en person som inte deltar frivilligt att företa eller tåla en sådan handling. Vid bedömningen av om ett deltagande är frivilligt eller inte ska det särskilt beaktas om frivillighet

har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt. En person kan aldrig anses delta frivilligt om

1. deltagandet är en följd av misshandel, annat våld eller hot om brottslig gärning, hot om att åtala eller ange någon annan för brott eller hot om att lämna ett menligt meddelande om någon annan,

2. gärningsmannen otillbörligt utnyttjar att personen på grund av medvetslöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation, eller

3. gärningsmannen förmår personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningsmannen.

Om brottet är mindre grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Om ett brott som avses i första stycket är grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot som varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.»

Den svenske voldtektsbestemmelsen rammet tidligere den som skaffet seg samleie ved bruk av mishandling, annen vold eller trussel om straffbar handling, eller utilbørlig utnyttet fornærmedes særlig utsatte situasjon, som kunne skyldes bevisstløshet, søvn, alvorlig frykt, ruspåvirkning, sykdom, kroppsskade, psykisk lidelse eller annet. Bestemmelsen ble vesentlig endret i 2018 ved at den tidligere gjerningsbeskrivelsen ble erstattet med et nytt frivillighetsvilkår, som rammer den som har samleie eller foretar en tilsvarende inngreppe handling med noen som ikke deltar frivillig. Endringsloven trådte i kraft 1. juli 2018. Det ble også foretatt enkelte endringer i bestemmelsen i 2022. Det ble da blant annet gjort straffbart å få noen som ikke deltar frivillig, til å foreta eller tåle en handling som nevnt i 1 § første ledd første punktum. Endringen innebar at også tilfeller hvor gjerningspersonen ikke selv har deltatt fysisk i handlingene, vil kunne rammes av bestemmelsen, se Prop. 2021/22:231 *Skårpt syn på våldtäkt och*

andra sexuella kränkningar punkt 11.1 side 84 følgende. Endringsloven trådte i kraft 1. august 2022.

Grunnvilkåret for å kunne straffes for voldtekt etter brottsbalken 1 § er at gjerningspersonen har gjennomført et vaginalt, analt eller oralt samleie med noen som ikke deltar frivillig. Det samme gjelder annen seksuell handling som ut fra krenkelsens alvor kan sammenlignes med samleie. Om handlingen var frivillig eller ikke, må vurderes konkret. Etter 1 § første ledd tredje punktum skal det legges særlig vekt på om frivilligheten har kommet til uttrykk i ord eller handling eller på annen måte. Mangelen på slike uttrykk skal normalt tolkes som at deltakelsen ikke var frivillig, se Prop. 2017/18:177 *En ny seksualbrottslagstiftning bygd på frivillighet* punkt 5.3 side 34. Bestemmelsen bygger på en forutsetning om at den som deltar frivillig i seksuelle handlinger, normalt gir uttrykk for det på en eller annen måte. Loven oppstiller imidlertid ikke noe *krav* om at frivilligheten har kommet til uttrykk, se side 31–33. Selv en person som forholder seg passiv, kan unntaksvis anses å delta frivillig, se Prop. 2017/18:177 punkt 13.1 side 80:

«I undantagsfall kan emellertid ett tyst samtykke till seksuell samvaro vara tillräckligt. Ett tyst samtycke kan alltså innebära att deltagandet är frivilligt men om saken kommer under rättslig prövning och frivilligheten förnekas av målsäganden, får dock krävas att det finns något som tyder på att samtycke förelegat.»

I proposisjonen uttales det at loven ikke bør oppstille nærmere krav om hvordan man skal uttrykke frivillig deltakelse i seksuelle handlinger. Det vises til at dette kan gjøres på mange forskjellige måter. Som fremholdt i Prop. 2017/18:177 punkt 5.3 side 32–33 er det å kunne møte seksuelle tilnærmelser som man selv ønsker – også med passivitet – en del av den seksuelle selvbestemmelsesretten. Samtidig er det påpekt i proposisjonen at det kan være utfordrende å skille mellom passivitet som gir uttrykk for samtykke, og passivitet som gir uttrykk for ufrivillighet. Oppstår det usikkerhet om dette, har den aktive parten ansvar for å forsikre seg om at den andre parten ønsker å delta, se proposisjonen side 34.

I NJA 2019 side 668 avsnitt 15 uttaler Högsta domstolen følgende om vurderingen av om passivitet kan være uttrykk for frivillig deltakelse:

«Frivillighetsrequisitet tar sikte på det faktiska handlandet och inte på personens inre inställning, samtidigt som det i förarbetena anges att

passivitet kan ge uttryck för samtycke. Det sagda innebär att passivitet kan utgöra ett uttryck för att deltagandet inte är frivilligt men också ett uttryck för ett frivilligt deltagande. Vid bedömningen av om ett deltagande är frivilligt ska det särskilt beaktas om frivillighet har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt. Den sistnämnda regeln måste anses innebära att utrymmet för att bedöma en ren passivitet som uttryck för ett val att delta i en seksuell handling är begränsat. Bedömningen av om deltagandet har varit frivilligt eller inte ska grundas på situationen i dess helhet.»

I brottsbalken 6 kap. 1 § første ledd fjerde punktum er det listet opp en rekke situasjoner hvor en person aldri kan anses for å ha deltatt frivillig, selv om vedkommende har gitt uttrykk for det. Dette gjelder når deltakelsen skyldes mishandling, annen vold eller nærmere angitte trusler, eller når det foreligger utilbørlig utnyttelse av noens bevisstløshet, søvn, alvorlige frykt, ruspåvirkning, sykdom, kroppsskade, psykiske lidelse eller andre omstendigheter som gjør at fornærmede befinner seg i en særlig utsatt situasjon. Frivillighet er også utelukket når det foreligger alvorlig misbruk av et avhengighetsforhold.

Straffen for forsettlig voldtekt er som utgangspunkt fengsel fra 3 inntil 6 år, jf. brottsbalken 6 kap. 1 § første ledd. Straffen ble skjerpet i 2022, da minstestrafen ble hevet fra fengsel i 2 til 3 år, se Prop. 2021/22:231 punkt 11.1 side 84 følgende. Av forarbeidene til endringsloven fremgår det at det gjennomsnittlige straffenivået for voldtekt som ikke er grov, i samtlige år i perioden 2010–2019 var på fengsel i mellom 25 og 27 måneder, se SOU 2021: 43 *Ett förstärkt skydd mot sexuella kränkningar: Betänkande av 2020 års sexualbrottsutredning* punkt 8.9.2 side 279 sammenholdt med punkt 8.6.1 side 262. Anses forholdet som «mindre grovt», er strafferammen fengsel fra 6 måneder inntil 4 år, jf. andre ledd. Før straffskjerpelsen i 2022 var minstestrafen 14 dager, jf. den alminnelige bestemmelsen i brottsbalken 26 kap. 1 § andre ledd. Grov voldtekt straffes med fengsel fra 5 inntil 10 år, jf. tredje ledd. Ved vurderingen av om voldtekten er grov, skal det blant annet legges vekt på om det var flere gjerningspersoner, om det ble brukt vold eller trusler av særlig alvorlig karakter, og om gjerningspersonen utviste særlig hensynsløshet eller råhet med hensyn til fremgangsmåten eller fornærmedes lave alder.

Grovt uaktsom voldtekt er straffbart etter brottsbalken 6 kap. 1 a §. Vurderingen av om gjer-

ningspersonen har opptrådt grovt uaktsomt, knytter seg utelukkende til fornærmedes frivillighet. Når det gjelder gjerningsbeskrivelsen for øvrig, kreves det forsett. Dersom den grovt uaktsomme voldtekten anses som «mindre allvarlig», bortfaller straffansvaret, jf. § 1 a andre ledd. Om forholdet er «mindre allvarlig», beror på en konkret helhetsvurdering, se Prop. 2017/18:177 punkt 13.1 side 85. Straffen for grovt uaktsom voldtekt er fengsel inntil 4 år. Det gjelder ingen særskilt minstestraft for grovt uaktsom voldtekt. Minstestraften er derfor 14 dager, jf. den alminnelige bestemmelsen i brottsbalken 26 kap. 1 § andre ledd.

Brottsforebyggende rådet (Brå) har publisert to rapporter om erfaringene med den samtykkebaserte voldtektsbestemmelsen i Sverige som trådte i kraft 1. juli 2018, se *Den nya samtykkeslagen i praktiken: En oppfølging av 2018 års förändringar av lagreglerna rörande våldtäkt* (Rapport 2020:6) og *Samtykkeslagens tillämpning och konsekvenser: En förnyad uppföljning av 2018 års förändringar i svensk våldtäktslagstiftning* (Rapport 2025:3). Det fremgår av rapportene at antall anmeldelser for voldtekt steg fra 2013 og frem til 2021, og at antallet deretter har variert. Både lovendringen, og ikke minst debatten som lovendringen ga opphav til, samt «metoo»-bevegelsen, trekkes frem som sannsynlige årsaker til stigningen, se Rapport 2020:6 side 23–24 og 83 og Rapport 2025:3 side 36 og 134.

En gjennomgåelse av anmeldelsene som ble inngitt i perioden 1. juli 2022 til 30. juni 2023, indikerer at økningen av antallet anmeldelser siden lovendringen i 2018 består av saker som ikke ble regnet som voldtekt etter de tidligere reglene, det vil si saker som ikke involverer vold, trusler eller utnyttelse av at fornærmede befant seg i en særskilt utsatt situasjon. Disse betegnes som «nya fall» eller «rena ofrivillighetsfall» i Rapport 2025:3. Et kjennetegn ved de «nye» sakene er at partene gjennomgående er yngre enn i de «gamle» sakene. Fornærmedes og siktedes medianalder er henholdsvis 20 og 24 år i de «nye» sakene, mens tilsvarende tall for de «gamle» sakene er 25 og 31. I halvparten av de «nye» sakene er partene bekjente, og omtrent like ofte er de i en nær relasjon. Siktede er altså sjelden en helt ukjent person, se Rapport 2025:3 side 11–12.

Om typetilfeller blant de «nye» sakene heter det i Rapport 2025:3 side 81–82:

«Når målsäganden i ett rent ofrivillighetsfall berättar om vad som hände är det två situationer som är ungefär lika vanliga. I runt hälften

av fallen beskriver hon att hon upprepade gånger sagt nej och visat att hon inte ville ha sex, men att den tilltalade inte lyssnade och att hon till slut gett upp och legat passiv. I de flesta övriga fallen beskriver målsäganden hur hon reagerat genom att bli helt orörlig. Den passiviteten förklaras av målsäganden ofta som någon form av frysreaktion ("frozen fright"), men det är heller inte ovanligt att avsaknaden av en tydlig reaktion hänger samman med att hon vaknar av att den tilltalade försöker inleda någon form av sexuell handling och att hon inte förmår reagera i det nyvakna tillståndet. I några få fall överrumplas målsäganden av en kortvarig sexuell handling och hinner inte reagera.»

Antallet tiltaler og domfellelser for voldtekt økte markant fra 2017 til 2019 og har deretter stabilisert seg, se Rapport 2020:6 side 24–27 og 83 og Rapport 2025:3 side 37–40. Antall dommer i 2023 som gjelder «nye» saker (121 saker), har økt betydelig sammenlignet med 2019 (76 saker). Andelen domfellelser i disse sakene har også økt kraftig, fra drøyt halvparten til 78 prosent, noe som er på omtrent samme nivå som for tradisjonelle voldtektssaker. Brå mener dette tyder på større enighet mellom påtalemyndigheten og domstolene om hvordan de nye reglene skal tolkes, og om hva som kreves av bevis i disse sakene, se Rapport 2025:3 side 14–15. Antall fellende dommer for grovt uaktsom voldtekt økte fra 2019 til 2023, men utgjorde fortsatt en liten andel av voldtektsdommene totalt, se Rapport 2025:3 side 152.

I den første rapporten fra 2020 påpekte Brå flere utfordringer med bestemmelsen om grovt uaktsom voldtekt, blant annet at det kan være vanskelig å trekke grensen mellom «likgiltighetsuppsåt» (som er nært beslektet med innvilgelsesforsett i norsk rett) og grov uaktsomhet. Dette kan ifølge Brå føre til at like saker bedømmes ulikt avhengig av hvem som dømmer i saken (Rapport 2020:6 side 88–89):

«Ett exempel på fall där rätten står inför särskilt svåra bedömningar är när den uppfattar att målsäganden inte varit helt passiv under eller inför händelsen, utan rört sig på ett sätt eller mumlat något i halvsovande tillstånd, som enligt rätten skulle kunna tolkas som en sexuell signal. [...] Det är tydligt att de nya fallen kan leda till svåra bedömningar för domstolen när det gäller det subjektiva rekvisitet, och att likartade fall torde kunna leda till olika slutsatser beroende på vem

som dömer. Här behövs fler klargöranden från högre instanser.»

I den nye rapporten fra 2025 gir Brå uttrykk for at bestemmelsen om grovt uaktsom voldtekt fortsatt byr på utfordringer. I 2023 var det 26 dommer om grovt uaktsom voldtekt, og samtlige var fellende. I majoriteten av tilfellene mener Brå en frifinnelse eller en dom for forsettlig voldtekt ville vært mer riktig enn en dom for grovt uaktsom voldtekt. Brå identifiserer to typetilfeller blant sakene som de mener det kan stilles spørsmål ved (Rapport 2025:3 side 141–142):

«I den ena typen av fall framstår dommen som en effekt av att domstolen känner en viss sympati med den tilltalade, och inte uppfattar att handlingen är så klandervärd att den förtjänar tre års fängelse, men att den heller inte kan betecknas som mindre grov våldtäkt i lagens mening. Den andra typen av fall är sådana där bevisningen är svag och rätten verkar vara osäker på vem av parterna de ska tro på eller sympatisera med. Som en form av kompromiss har rätten då dömt den tilltalade för oaktsam våldtäkt.»

Brå konkluderer med at usikkerheten omkring hva som skal anses som en grovt uaktsom voldtekt, er så stor at påtalemyndigheten systematisk og løpende bør følge utviklingen i underrettspraksis, med sikte på å identifisere hvilke spørsmål som bør avklares i Högsta domstolen, se Rapport 2025:3 side 142.

Politiets ressurser til å utrede saker som gjelder vold i nære relasjoner og voldtekt økte kraftig fra 2018 til 2023. At antall tiltaler likevel ikke fortsatte å stige etter 2020, antar Brå skyldes at bevis-situasjonen i voldtektssakene ofte er preget av at ord står mot ord, se Rapport 2025:3 side 13 og 136–137.

4.3.2 Danmark

I Danmark er straffebestemmelsene om seksuallovbrudd plassert i straffeloven kapittel 24. Straffeloven § 216 gjelder voldtekt. Bestemmelsens første ledd lyder slik:

«For voldtægt straffes med fængsel indtil 8 år den, der har samleje med en person, der ikke har samtykket heri. Det samme gælder den, der tilsniger sig samleje med en person, der forveksler gerningspersonen med en anden.»

Gjerningsbeskrivelsen lignet tidligere på gjerningsbeskrivelsen i voldtektsbestemmelsen i den norske straffeloven § 291, med vilkår om at gjerningspersonen måtte tiltvinge seg samleie ved bruk av vold, trusler om vold eller annen ulovlig tvang, eller at vedkommende hadde samleie med noen som var ute av stand til å motsette seg handlingen. Gjerningsbeskrivelsen ble endret ved en lovendring i 2020, som trådte i kraft 1. januar 2021, og retter seg i dag mot den som har samleie med noen som ikke har samtykket til det, jf. første ledd første punktum. Det ble gjort ytterligere endringer i gjerningsbeskrivelsen i 2023, da såkalt tilsnikelse av samleie ble sidestilt med voldtekt, se første ledd andre punktum og Lovforslag nr. L 50 (2022–2023) *Forslag til lov om ændring af straffeloven (Samtykkebaseret voldtægtsbestemmelse)* punkt 2.6.

Lovendringen, som trådte i kraft 1. januar 2021, bygget på en utredning fra det danske Straffelovrådet, som hadde fått i oppdrag av Justitsministeriet å vurdere om straffeloven § 216 om voldtekt i tilstrekkelig grad avspeilet at seksuelle handlinger skal være frivillige, se *Straffelovrådets betænkning om en frivillighedsbaseret voldtægtsbestemmelse* (Betænkning nr. 1574/2020) side 8 følgende. Samtlige av medlemmene i Straffelovrådet var enige om at det var behov for å endre straffeloven § 216. Rådet mente at det avgjørende for om noe kan anses som en voldtekt, burde være om samleiet var frivillig – ikke om det ble brukt tvang, eller om fornærmede var ute av stand til å motsette seg handlingen, se Betænkning nr. 1574/2020 side 129:

«Straffelovrådet finder derfor, at straffelovens § 216 bør ændres, således at bestemmelsen dækker enhver form for ufrivillighed. En sådan udvidelse af det strafbare område vil gøre det klart, at seksuelle handlinger altid skal være frivillige for de involverede parter. Det kan samtidig bidrage til en generel forståelse af, hvor grænserne går mellem acceptabel seksual adfærd og strafbar seksuel adfærd, og vil medvirke til at tydeliggøre det strafferetlige værn, som består i beskyttelsen af den seksuelle selvbestemmelsesret og den seksuelle integritet. Endvidere vil det kunne medvirke til at markere samfundets afstandtagen fra seksuelle handlinger, som ikke er baseret på frivillighed.»

Straffelovrådet delte seg imidlertid i et flertall og et mindretall når det gjaldt spørsmålet om hvordan straffeloven § 216 burde utformes. Flertallet

på ti medlemmer foreslo at § 216 første ledd skulle ramme den «der har samleje med en person, der ikke deltager frivilligt», mens mindretallet, som besto av ett medlem, foreslo at § 216 første ledd skulle ramme den «der gjennomfører et samleje med en person, der ikke har samtykket heri». Mindretallet foreslo videre en presisering i lovteksten om at et samtykke «skal gives frivilligt og være udtryk for den pågældendes frie vilje, bedømt ud fra omstændighederne ved den konkrete situation». Det ble også foreslått en presisering om at det skulle anses som en særlig skjerpene omstendighet hvis forholdet ble begått ved vold, trusler om vold, psykisk vold eller annen ulovlig tvang, eller med en person som befant seg i en tilstand eller situasjon som gjorde at vedkommende var ute av stand til å motsette seg handlingen.

Justitsministeriet sluttet seg langt på vei til mindretallets forslag og gikk inn for at § 216 første ledd skulle ramme den «der har samleje med en person, der ikke har samtykket heri». Det avgjørende for vurderingen syntes å være at Justitsministeriet anså en slik formulering som bedre egnet til å sikre den seksuelle selvbestemmelsesretten. Justitsministeriet ga uttrykk for at den foreslåtte utformingen – i tilfeller av passivitet – i større grad ville pålegge den initiativtakende parten å forsikre seg om at den andre parten samtykker til samleiet, se Lovforslag nr. L 85 (2020–2021) punkt 2.1.3.1 side 9.

Om det foreligger samtykke til samleie etter straffeloven § 216, beror ifølge forarbeidene på en objektiv og samlet vurdering av situasjonen. Det stilles ikke krav om uttrykkelig samtykke eller om at samtykket er gitt på en bestemt måte. Som et utgangspunkt er det likevel «en formodning for, at en person, der samtykker i et samleje, ikke blot forholder sig helt passivt, men deltager i et eller andet omfang», se forslaget punkt 2.1.3.2 side 9. Som eksempler på slik deltakelse nevnes «kys, berøringer, nydende lyde eller relevante bevægelser, f.eks. at man vender sig mod den anden person, selv hjælper til med at tage sit undertøj af, utfører samlejebevægelser eller lignende». Hvilke «indre overbevisninger» en person har hatt, er imidlertid uten betydning, se punkt 2.1.3.2 side 10.

I situasjoner hvor det er utvist *total passivitet* fra den ene partens side, er det ifølge forarbeidene «en formodning for, at vedkommende ikke samtykker», og den parten som ønsker å gjennomføre samleie, har et ansvar for å «gøre noget for at sikre sig, at vedkommende samtykker», se Lovforslag nr. L 85 (2020–2021) punkt 2.1.3.2 side

10. Justitsministeriet påpeker likevel at det også ved total passivitet kan foreligge samtykke, og at dette må vurderes konkret ut fra historikken mellom partene:

«Her vil det naturligt kunne indgå i vurderingen, om parterne tidligere har haft samleje gennemført med samtykke, der er foregået på samme måde, uden at der har været tale om indirekte trusler eller psykisk vold mv., eller om parterne ikke tidligere har haft nogen seksuel relation.»

Det fremgår videre av forarbeidene at det er personens atferd i umiddelbar sammenheng med og på tidspunktet for samleiet som er av betydning for vurderingen av om det er samtykket. Samtykke skal foreligge under hele samleiet, og det kan når som helst trekkes tilbake, se lovforslagets punkt 2.1.3.2 side 10.

Samleie skaffet ved vold, trusler eller tvang, eller med noen som er ute av stand til å motsette seg handlingen, er fortsatt straffbart etter straffeloven § 216 første ledd. I slike tilfeller foreligger det ikke noe samtykke, fordi et samtykke skal «gives frivilligt og være udtryk for den pågældendes frie vilje», se spesialmerknadene i Lovforslag nr. L 85 (2020–2021) side 14–16. Forholdene som tidligere ble bedømt som voldtekt, behandles altså på samme måte i dag, selv om det ikke fremgår uttrykkelig av bestemmelsen. Den nye voldtektsbestemmelsen innebærer imidlertid at flere forhold bedømmes som voldtekt enn tidligere.

Det ble ikke gjort noen endringer i straffeloven § 216 i 2020 med hensyn til hva som skal anses som «samleje». Med «samleje» menes innføring av penis helt eller delvis i en annens vagina eller anus, se Retsudvalget 2020–2021, L 85 Bilag 1 *Kommenteret oversigt over Hørings svar om forslag til lov om ændring af straffeloven (Samtykkebaseret voldtægtsbestemmelse)* punkt 4 side 9.

Etter § 225 gjelder imidlertid voldtektsbestemmelsen også for «andet seksuelt forhold end samleje, herunder hvor gerningspersonen formår forurettede til at udføre seksuelle handlinger på sig selv». Med «andet seksuelt forhold» menes «handling, der har en samlejelignende karakter, fungerer som surrogat for samleje eller i øvrigt i forhold til den krænkede eller misbrudte part rummer et seksualovergreb, der nærmer sig til samleje», og det «skal normalt være tale om direkte berøring mellem i hvert fald den enes kønsdel og den andres legeme», se Lovforslag nr. L 141 (2012–13) *Forslag til lov om ændring af straffeloven, retsplejeloven, lov om tilhold, opholds-*

forbud og bortvisning og lov om restaurationsvirksomhed og alkoholbevilling m.v. (Seksualforbrydelser) punkt 3.1.3 side 11. I Lovforslag nr. L 85 (2020–2021) punkt 2.1.1 side 3 nevnes som eksempler «oralt seksuelt forhold, kys mv. på kønsdele, indføring af fingre eller genstande i skeden eller anus og manipulation af kønsdele». Tillegget i § 225 om at voldtektsbestemmelsen også kommer til anvendelse når gjerningspersonen får en annen til å utføre seksuelle handlinger på seg selv, ble vedtatt i 2023 på bakgrunn av et forslag fra en arbeidsgruppe som utredet spørsmål om digitale krenkelser, se Lovforslag nr. L 50 (2022–2023) punkt 2.3.3 side 14. Lovendringen innebar blant annet at voldtektsbestemmelsen også kommer til anvendelse i tilfeller hvor gjerningspersonen for eksempel truer en annen med spredning av nakenbilder eller lignende hvis vedkommende ikke utfører seksuelle handlinger på seg selv.

Tilsvikelse av samleie innebærer at noen utnytter en annens personforveksling til å skaffe seg samleie. Forholdet ble tidligere regulert i en egen bestemmelse i straffeloven § 221. Som nevnt ovenfor ble tilsvikelse av samleie likestilt med voldtekt ved en lovendring i 2023, se § 216 første ledd andre punktum. Bakgrunnen var at lovgiver mente at denne type handlinger innebar en grov krenkelse av den seksuelle selvbestemmelsesretten som kunne sidestilles med visse typer av voldtekt, og at straffenivået var for lavt, se Lovforslag nr. L 50 (2022–2023) punkt 2.6.2 side 20. Lovendringen tok sikte på å skjerpe straffenivået med det dobbelte i forhold til tidligere. Det ble ikke gjort noen endringer i selve gjerningsinnholdet.

Skyldkravet etter straffeloven § 216 om voldtekt er forsett. Dette følger forutsetningsvis av § 19, som fastsetter at straffansvar for uaktsomhet bare er aktuelt når det følger av særlig hjemmel. Spørsmålet om uaktsom voldtekt skulle kriminaliseres, ble utredet i forkant av lovendringen i 2020. Straffelovrådet mente at en slik regulering ville svekke forutsigbarheten, og at rettssikkerhetshensyn talte for at bare forsettlige overtredelser skulle være straffbare, se Betænkning nr. 1574/2020 side 154:

«Uagtsomhed indebærer således en normativ vurdering, der kan være subjektivt præget, og hvori individuel seksualmoral kan indgå. Efter Straffelovrådets opfattelse vil en sådan regulering svække forudsigeligheden i forhold til, hvilken adfærdsnorm de konkrete handlinger vil blive bedømt ud fra, og risikerer derfor at svække gerningsmandens retssikkerhed. Retssikkerhedshensyn taler således for at

kræve forsæt som tilregnelser på seksuallivets område.»

Som følge av utvidelsen av voldtektsbestemmelsens anvendelsesområde så Straffelovrådet heller ikke noe behov for en uaktsomhetsbestemmelse. Rådet mente også at det var en reell risiko for at en bestemmelse om uaktsom voldtekt ville føre til nedsubsumering i rettspraksis. Justitsministeriet sluttet seg til dette, se Lovforslag nr. L 85 (2020–2021) punkt 2.1.3.4 side 11.

Straffen for overtredelse av straffeloven § 216 er fengsel inntil 8 år, jf. første ledd. Hvis voldtekten hadde særlig farlig karakter eller det for øvrig foreligger særlig skjerpene omstendigheter, forhøyes strafferammen til fengsel inntil 12 år, jf. tredje ledd. I fjerde og femte ledd fremgår det at det ved straffutmålingen skal legges vekt på «den særlige krenkelse» som forbrytelsen innebar, og at det er skjerpene dersom fornærmede har vært utsatt for menneskehandel.

I forarbeidene til straffeloven § 216 er det gitt retningslinjer om straffenivået innenfor de angitte strafferammene, se Lovforslag nr. L 85 (2020–2021) punkt 2.1.1 side 4 og 2.1.3.5 side 11 sammenholdt med 2.1.2.4 side 8. Her fremgår det at domstolene bør ta utgangspunkt i et straffenivå på fengsel i 3 år og 6 måneder for en enkeltstående fullbyrdet overfallsvoldtekt, hvis det ikke foreligger andre skjerpene omstendigheter. Utgangspunktet for straffutmålingen i andre saker om voldtekt ved vold eller trussel om vold er fra fengsel i ca. 2 år og 6 måneder til fengsel opp mot 3 år. Det samme gjelder de groveste tilfellene av handlinger som først ble kriminalisert ved lovendringen i 2020, for eksempel et ufrivillig samleie eller et samleie gjennomført uten samtykke under «intimiderende omstendigheter». Ved samleie med noen som er ute av stand til å motsette seg handlingen, samt i de mildere tilfellene som først ble kriminalisert i 2020, for eksempel «visse passivitetssituasjoner», er utgangspunktet for straffutmålingen fengsel i 1 år og 2 måneder.

Voldtekt ved tilsvikelse av samleie straffes også med fengsel inntil 8 år. Lovendringen fra 2023 tok sikte på å skjerpe straffenivået for tilsvikelse av samleie med det dobbelte. Dette innebærer at straffenivået i utgangspunktet ligger på 1 år ved overtredelse av straffeloven § 216 andre ledd og 120 dager ved overtredelse av § 216 andre ledd, jf. § 225, jf. Lovforslag nr. L 50 (2022–2023) punkt 2.6.2 side 20. På samme sted fremgår det at straffenivået for *grovere tilfeller* av tilsvikelse av samleie skal sidestilles med straffenivået for mildere tilfeller av voldtekt etter den samtykkeba-

serte bestemmelsen i § 216 første ledd første punktum – det vil si fengsel i rundt 1 år og 2 måneder.

Den danske påtalemyndigheten fulgte særlig nøye med på anvendelsen av den reviderte voldtektsbestemmelsen de første to årene etter at endringene trådte i kraft 1. januar 2021. I mars 2023 publiserte Rigsadvokaten de viktigste konklusjonene fra arbeidet og rettspraksis, se Rigsadvokaten, *Opsamling på det anklagerfaglige fokusområde om den samtykkebaserte voldtægtsbestemmelse (nykriminaliseringen)*. Det fremgår av rapporten at det er avsagt en rekke dommer som belyser rekkevidden av bestemmelsen, både i tilfeller hvor fornærmede har gitt uttrykk for motvilje, og i tilfeller hvor fornærmede har forholdt seg passiv, se konklusjonen på side 13–14:

«Det er Rigsadvokatens og statsadvokaternes vurdering, at der gjennom den retspraksis, som er tilveiebragt i løbet af de to år, hvor den nye samtykkebaserte voldtægtsbestemmelse har været fulgt, er sket en tilstrækkelig afklaring af bestemmelsens anvendelsesområde og rækkevidde. Der er i perioden afsagt en række domme, som belyser det nykriminaliserede område, både i tilfælde, hvor forurettede undervejs har sagt fra eller givet udtryk for sin ulyst, og i tilfælde, hvor den forurettede har forholdt sig helt passiv under det seksuelle overgreb. Domstolene ses i sagerne at have lagt vægt på bemærkningerne fra forarbejderne om forståelsen af samtykkebegrebet. Domstolene har desuden anvendt de strafpositioner, som er forudsat i forarbejderne til samtykkeloven, i bedømmelsen af sagerne.»

4.3.3 Finland

Den finske voldtektsbestemmelsen er plassert i straffeloven («strafflagen») 20 kap. 1 §, og lyder slik:

«Den som har samlag med en person som inte deltar frivilligt ska för *våldtäkt* dömas till fängelse i minst ett och högst sex år.

En person som deltar i ett samlag ska inte anses göra det frivilligt, om

1) personen inte verbalt, genom sitt betedande eller på något annat sätt har uttryckt att personen deltar frivilligt,

2) personen har tvingats till samlag genom våld på person eller genom hot, eller

3) personen inte har kunnat utforma eller uttrycka sin vilja på grund av medvetslöshet,

sjukdom, funktionsnedsättning, rädsla, kraftig berusning eller nedsatt medvetandetilstånd eller på grund av att situationen uppstått plötsligt eller att en särskild maktposition allvarligt missbrukats eller av någon annan därmed jämförbar orsak.

Försök är straffbart.»

Før en lovendring i 2022, som trådte i kraft 1. januar 2023, var den finske voldtektsbestemmelsen utformet ganske likt som den norske voldtektsbestemmelsen i straffeloven § 291. For at det skulle foreligge voldtekt, måtte gjerningspersonen ha tvunget noen til å ha samleie ved bruk av vold eller trusler om vold, eller utnyttet at noen på grunn av bevisstløshet, sykdom, funksjonsnedssettelse, frykt eller annen hjelpeløs tilstand ikke kunne forsvare seg eller utforme eller uttrykke sin vilje. Ved lovendringen i 2022 ble vilkårene om bruk av tvang og utnyttelse av noens hjelpeløse tilstand erstattet med et frivillighetsvilkår. Lovendringen hadde som formål «att stärka skyddet för den sexuella självbestämmanderätten och den personliga integriteten», og innebar at flere handlinger ble kriminalisert som voldtekt, se RP 13/2022 rd *Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagstiftning om sexualbrott* punkt 3 side 51.

Etter lovendringen i 2022 retter den objektive gjerningsbeskrivelsen for voldtekt i strafflagen 20 kap. 1 § første ledd seg mot den som har samleie («samlag») med noen som ikke deltar frivillig. Det følger av 20 kap. 23 § at «samlag» omfatter «inträngande med könsorgan i en annans kropp eller sexuell inträngande i en annans könsorgan eller anus, tagande av en annans könsorgan i sin kropp eller beröring av en annans könsorgan eller anus med könsorgan eller mun».

Strafflagen 20 kap. 1 § andre ledd angir når en person ikke kan anses for å ha deltatt frivillig etter 1 § første ledd. Dette gjelder når fornærmede verken verbalt, gjennom sin oppførsel eller på annen måte har gitt uttrykk for å delta frivillig (nr. 1), når gjerningspersonen har tiltvunget seg samleiet ved bruk av vold eller trusler (nr. 2), eller når fornærmede ikke har vært i stand til å danne eller uttrykke sin vilje på grunn av bevisstløshet, sykdom, funksjonsnedssettelse, redsel, kraftig ruspåvirkning, nedsatt bevissthet, at situasjonen oppsto plutselig, eller at det forelå alvorlig misbruk av en særlig maktposisjon eller lignende (nr. 3). Hvis ingen av vilkårene i nr. 1–3 er oppfylt, er det ikke aktuelt med straffansvar for voldtekt.

Hvorvidt en person har gitt uttrykk for frivillighet etter strafflagen 20 kap. 1 § andre ledd nr. 1,

må avgjøres på grunnlag av en konkret vurdering av situasjonen. Det gjelder ikke noe krav om uttrykkelig samtykke eller lignende. Frivillighet kan uttrykkes både verbalt og nonverbalt, for eksempel med kroppsbevegelser eller aktiv deltakelse i samleiet. Det avgjørende er om frivilligheten har kommet til uttrykk på en slik måte at den andre har grunn til å tro at personen deltar frivillig, se spesialmerknadene i RP 13/2022 rd punkt 7.1 side 96:

«Det uttrykk som avses i punkten, som ska föreligga för att samlaget inte ska utgöra våldtäkt, ska vara sådant att den andra parten utifrån det har skäl att anse att personen deltar frivilligt. Vanligen är ett uttryck för frivilligt deltagande i samlag väldigt tydligt. Frivillighet kan till exempel uttryckligen meddelas verbalt eller genom aktivt deltagande i samlaget och i det sexuella umgänge som föregår det. Likaså uttrycker till exempel verbalt nekande eller avvärjande gester avsaknad av frivillighet. För att rekvisitet ska uppfyllas krävs det dock inte att den andra parten uttryckligen nekar till samlaget eller fysiskt eller verbalt motsätter sig det eller försvarar sig på något annat sätt.»

I forarbeidene til strafflagen 20 kap. 1 § står det videre at passivitet i seg selv ikke kan anses som uttrykk for frivillighet. Det påpekes imidlertid at passivitet ikke utelukker frivillighet, for eksempel når partene har en felles forståelse om at et samleie kan innledes på denne måten, se punkt 7.1 side 96:

«Om den ena parten till exempel avancerar till samlag kan den andra personen förhålla sig passiv eller utan stora uttryckslös, men utifrån deras tidigare verbala eller nonverbala kommunikation kan de ha ett samförstånd om att ett samlag kan inledas på detta sätt. Enbart en positiv viljeförklaring i en tidigare situation eller ett tidigare samlag mellan parterna kan dock inte i princip anses innebära frivillighet att delta i senare samlag.»

Retten til seksuell selvbestemmelse gjelder under hele samleiet, og de involverte kan når som helst ombestemme seg, se RP 13/2022 rd punkt 7.1 side 97. På samme sted omtales brudd på forutsetninger for samleiet, for eksempel om bruk av prevensjon eller om at samleiet skulle gjennomføres på en bestemt måte. Det gis her uttrykk for at krenkninger som begås under et samleie som ble innledet frivillig, kan være svært forskjellige, og at

det må vurderes konkret hvilke straffbare lovbrudd de eventuelt utgjør. Forarbeidene åpner for at brudd på forutsetninger for et samleie etter omstendighetene kan gjøre at forholdet oppfyller gjerningsbeskrivelsen for voldtekt.

Straffen for overtredelse av strafflagen 20 kap. 1 § er fengsel fra 1 til 6 år, jf. første ledd. Lovforarbeidene inneholder ingen angivelse av normalstraffenivåer eller uttalelser som indikerer at samleie som oppnås ved bruk av tvang eller utnyttelse av at fornærmede ikke har kunnet utforme eller uttrykke sin vilje, skal straffes strengere enn andre tilfeller der gjerningspersonen har samleie med noen som ikke deltar frivillig. Tvert imot uttales følgende i RP 13/2022 rd punkt 7.1 side 95:

«På våldtäkter som begåtts i de situationer som avses i 2 mom. 1–3 punkten tillämpas samma straffskala, och i var och en av dem är det fråga om en grov kränkning av någon annans sexuella självbestämmanderätt och integritet. Avsikten är inte att fastställa förfaranderättens grovhetsordning. I det enskilda fallet ska särdragen i rekvisitet för respektive gärning beaktas, liksom de omständigheter som ökar eller minskar gärningsmannens skuld och gärningens klandervärdhet med hänsyn till gärningens särdrag.»

Grov voldtekt er regulert i 20 kap. 2 § og har en strafferamme på fengsel i 2 til 10 år. Bestemmelsen rammer voldtekter som oppfyller minst ett av flere alternative vilkår, og som etter en helhetsvurdering anses som grove. Omstendigheter som kan gjøre at en voldtekt skal anses som grov, er at det har vært brukt alvorlig vold eller trusler om vold, at voldtekten forårsaket alvorlig kroppsskade eller alvorlig sykdom, eller at noen ble satt i en livstruende tilstand (nr. 1), at det var flere gjerningspersoner (nr. 2), at voldtekten forårsaket særlig psykisk eller fysisk lidelse (nr. 3), at voldtekten ble begått på en særlig rå, grusom eller fornædrende måte (nr. 4), eller at fornærmede var under 18 år (nr. 5).

Statistikk fra Finland viser at den gjennomsnittlige utmålte ubetingede fengselsstraffen for personer som i årene 2018–2022 ble domfelt for fullbyrdet overtredelse av voldtektsbestemmelsen i kap. 20 1 §, var om lag 2 år, se Statistikcentralen, *Tabell 13r7 – Straff efter tingsrätt och brott (tingsrätter och hovrätten som första instans), 2019–2023*. For fullbyrdet grov voldtekt etter 20 kap. 2 § i samme periode var den gjennomsnittlige ubetingede fengselsstraffen mellom 44 og 53 måneder.

Til forskjell fra Norge og Sverige har ikke Finland noen straffebestemmelse om grovt uaktsom voldtekt. Voldtektbestemmelsen rammer bare forsettlige overtredelser. Dette følger forutsetningsvis av strafflagen 3 kap. 5 §, hvor det fremgår at straffansvar for uaktsomhet bare er aktuelt når det følger av særlig hjemmel.

4.3.4 Tyskland

I Tyskland finnes straffebestemmelsene om seksuallovbrudd i straffeloven («Strafgesetzbuch») kapittel 13 om forbrytelser mot den seksuelle selvbestemmelsesretten. Seksuelt overgrep, seksuell tvang og voldtekt er regulert i § 177. Det tyske justisdepartementet (Bundesministerium der Justiz) har publisert en engelsk oversettelse av straffeloven. Den engelske oversettelsen av bestemmelsens første, andre og sjette ledd, som blant annet inneholder den objektive gjerningsbeskrivelsen av voldtekt, lyder slik:

«(1) Whoever, against a person's discernible will, performs sexual acts on that person or has that person perform sexual acts on them, or causes that person to perform or acquiesce to sexual acts being performed on or by a third person incurs a penalty of imprisonment for a term of between six months and five years.

(2) Whoever performs sexual acts on another person or has that person perform sexual acts, or causes that person to perform or acquiesce to sexual acts being performed on or by a third person incurs the same penalty if

1. the offender exploits the fact that the person is not able to form or express a contrary will,

2. the offender exploits the fact that the person is significantly impaired in respect of the ability to form or express a will due to said person's physical or mental condition, unless the offender has obtained the consent of that person,

3. the offender exploits an element of surprise,

4. the offender exploits a situation in which the victim is threatened with serious harm in case of offering resistance or

5. the offender has coerced the person to perform or acquiesce to the sexual acts by threatening serious harm. [...]

(6) In especially serious cases, the penalty is imprisonment for a term of at least two years. An especially serious case typically occurs where

1. the offender has sexual intercourse with the victim or has the victim have sexual intercourse or commits such similar sexual acts on the victim or has the victim commit them on them which are particularly degrading for the victim, especially if they involve penetration of the body (rape), or

2. the offence is committed jointly by more than one person.»

Etter § 177 første ledd straffes den som foretar seksuelle handlinger med noen mot deres *erkjennbare vilje* («den erkennbaren Willen»). Som Straffelovrådet også poengterer i NOU 2022: 21 punkt 16 side 109, tilsier ordlyden at motviljen må komme til uttrykk på en slik måte at det er mulig for andre å oppfatte den. Det fremgår av forarbeidene at spørsmålet om noen har gitt uttrykk for en erkjennbar motvilje, beror på en konkret og objektiv vurdering hvor ikke bare eksplisitte verbale uttrykk, men også implisitte uttrykk – for eksempel gråt eller fysisk motstand – kan være tilstrekkelig, se Drucksache 18/9097 side 22–23.

Etter § 177 andre ledd straffes den som foretar seksuelle handlinger med noen ved å utnytte at fornærmede er ute av stand til, eller av fysiske eller psykiske grunner har vesentlig svekkede forutsetninger for, å danne seg eller gi uttrykk for sin egen vilje (nr. 1 og 2), ved å utnytte at fornærmede blir overrumplet (nr. 3), ved å utnytte at fornærmede blir truet med å bli utsatt for alvorlig skade dersom vedkommende motsetter seg handlingene (nr. 4), eller ved selv å true fornærmede med alvorlig skade (nr. 5). Bestemmelsene i § 177 første og andre ledd rammer også tilfeller der gjerningspersonen ikke selv utfører de seksuelle handlingene, men for eksempel får fornærmede til å utføre handlingene med gjerningspersonen, en tredjeperson eller med seg selv.

Seksuelle handlinger («sexuelle Handlungen») er legaldefinert i § 184h nr. 1, som handlinger som er av en viss relevans for det vernede rettsgodet. Det avgjørende for om en handling kan anses som en seksuell handling i relasjon til § 177, synes dermed å være om handlingen er egnet til å krenke noens seksuelle selvbestemmelsesrett.

For at en overtredelse av første eller andre ledd skal karakteriseres som voldtekt («Vergewaltigung» eller «rape»), må handlingen involvere samleie eller andre lignende og særlig ydmykende handlinger, spesielt slike som innebærer penetrering av fornærmedes kropp, se § 177 sjette ledd nr. 1. Strafferammen for overtredelse av § 177 første og andre ledd er som et utgangspunkt

fengsel fra 6 måneder til 5 år. Ved voldtekt etter sjettede ledd nr. 1 heves minstestrafen til fengsel i 2 år. Også ved andre nærmere angitte kvalifiserende omstendigheter heves minstestrafen, jf. fjerde, femte, syvende og åttende ledd, hvor minstestrafen varierer fra 1 til 5 års fengsel. I de nevnte tilfellene er maksimumsstraffen fengsel i 15 år, jf. § 38 andre ledd.

Ved mindre alvorlige overtredelse av første og andre ledd senkes strafferammen til fengsel fra 3 måneder til 3 år, jf. niende ledd. I medhold av den nevnte bestemmelsen senkes også strafferammene for mindre alvorlige overtredelser av fjerde, femte, syvende og åttende ledd.

Tyskland har ingen straffebestemmelser om grovt uaktsom voldtekt, slik som Norge og Sverige har. Den tyske voldtektsbestemmelsen rammer derfor bare forsettlig overtredelser. Dette følger forutsetningsvis av den tyske straffeloven § 15, som fastslår at bare forsettlig atferd kan medføre straffansvar med mindre noe annet er bestemt.

4.4 Internasjonale forpliktelser

4.4.1 Introduksjon

Norge er folkerettslig forpliktet til å sikre individets fysiske og psykiske integritet ved å kriminalisere ufrivillig seksuell omgang. De viktigste konvensjonene i denne sammenhengen er den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK), Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner (Istanbulkonvensjonen), FNs konvensjon om barnets rettigheter (barnekonvensjonen), FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner (kvinnediskrimineringskonvensjonen) og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP-konvensjonen).

4.4.2 EMK

EMK er inkorporert i norsk rett gjennom menneskerettsloven § 2 nr. 1. Ved eventuell motstrid med annen lovgivning går konvensjonen foran, jf. menneskerettsloven § 3.

Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) har tolket bestemmelsene i EMK artikkel 8 om retten til privatliv og EMK artikkel 3 om vernet mot umenneskelig eller nedverdiggende behandling slik at de forplikter statene til å ha effektive straffebestemmelser mot voldtekt. Domstolen har videre uttalt at det også følger av kon-

vensjonen at straffebestemmelsene må håndheves effektivt gjennom etterforskning og straffeforfølgning, se EMDs dom 4. desember 2003 *M.C. mot Bulgaria* (sak nr. 39272/98) avsnitt 149–153.

I *M.C. mot Bulgaria* redegjorde domstolen for den moderne forståelsen av hva som utgjør en voldtekt («[t]he modern conception of the elements of rape»), og ga uttrykk for at det har skjedd en dreining vekk fra å kreve bevis for bruk av fysisk makt og fysisk motstand til å straffeforfølge seksuelle handlinger uten samtykke, se avsnitt 154–166. På denne bakgrunn ga EMD uttrykk for at statene har en positiv forpliktelse etter EMK artikkel 3 og 8 til å sørge for at seksuelle handlinger uten samtykke er straffbare, og at slike handlinger må straffeforfølges også når offeret ikke har ytet noen fysisk motstand, se avsnitt 166:

«In the light of the above, the Court is persuaded that any rigid approach to the prosecution of sexual offences, such as requiring proof of physical resistance in all circumstances, risks leaving certain types of rape unpunished and thus jeopardising the effective protection of the individual's sexual autonomy. In accordance with contemporary standards and trends in that area, the member States' positive obligations under Articles 3 and 8 of the Convention must be seen as requiring the penalisation and effective prosecution of any non-consensual sexual act, including in the absence of physical resistance by the victim.»

4.4.3 Istanbulkonvensjonen

Norge ratifiserte Istanbulkonvensjonen i 2017. Konvensjonen trådte i kraft i Norge 1. november 2017. Formålet med konvensjonen er blant annet å forebygge vold og diskriminering mot kvinner, jf. artikkel 1.

Artikkel 36 har bestemmelser om seksuell vold, inkludert voldtekt. Etter artikkel 36 nr. 1 er statene forpliktet til å kriminalisere følgende forsettlig handlinger:

- «a engaging in non-consensual vaginal, anal or oral penetration of a sexual nature of the body of another person with any bodily part or object;
- b engaging in other non-consensual acts of a sexual nature with a person;
- c causing another person to engage in non-consensual acts of a sexual nature with a third person.»

Et samtykke skal være avgitt frivillig, jf. artikkel 36 nr. 2. Om et samtykke er frivillig, skal vurderes ut fra de konkrete omstendighetene i saken.

Ifølge den forklarende rapporten til konvensjonen skal det tas hensyn til praksis fra EMD ved tolkningen av artikkel 36, se *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence* avsnitt 191. I det samme avsnittet vises det til uttalelser i EMDs dom i *M.C. mot Bulgaria* om at statene er forpliktet etter EMK artikkel 3 og 8 til å kriminalisere og straffeforfølge enhver seksuell handling uten samtykke, også når fornærmede ikke har gjort noen motstand. Saken er nærmere omtalt i punkt 4.4.2 foran. I rapportens avsnitt 193 står det videre at det er opp til statene å bestemme den nærmere utformingen av straffebestemmelsene og hvilke forhold statene mener vil utelukke et frivillig avgitt samtykke etter artikkel 36 nr. 1.

Ekspertgruppen for tiltak mot vold mot kvinner og vold i nære relasjoner (GREVIO) overvåker partenes gjennomføring av konvensjonen. I september 2020 avga Norge en rapport til generalsekretæren i Europarådet om lovgivningsmessige tiltak og andre tiltak som var ment til å gjennomføre forpliktelsene i konvensjonen, og som GREVIO skulle vurdere. I rapporten ga Norge uttrykk for at forpliktelsene som følger av konvensjonens artikkel 36, er oppfylt gjennom straffeloven §§ 291 til 293, §§ 295 til 297 og §§ 299 til 304, jf. *Report submitted by Norway pursuant to Article 68, paragraph 1 of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Baseline Report)* side 61.

Den 25. november 2022 publiserte GREVIO sin første evalueringsrapport om Norges gjennomføring av konvensjonen, se *GREVIO Baseline Evaluation Report Norway*. I rapportens avsnitt 185 uttrykker GREVIO bekymring for at de norske bestemmelsene om seksuallovbrudd ikke spesifikt er basert på manglende samtykke:

«GREVIO notes with concern that neither the offence of rape (Section 292) nor the additional sexual offences are based exclusively on the lack of consent (with the exception of Section 297), which is the central element of the way the Istanbul Convention frames sexual violence. Instead, they continue to be categorised according to the degree of physical violence or threat employed, or to the degree of the victim's helplessness, inability to offer resistance or to express their consent/will.»

Når det gjelder straffeloven § 297 om seksuell handling uten samtykke, gir GREVIO i avsnitt 186 uttrykk for at det er uklart hvilke handlinger bestemmelse rammer, og at strafferammen – bot eller fengsel inntil 1 år – ikke er tilstrekkelig avskrekkende:

« [T]he law currently in force still requires that women's experiences of rape and sexual violence are assessed through the prism of the use of violence, threat or unlawful deceit, rather than on the basis of their lack of consent. In this respect, while the offence under Section 297 deems lack of consent sufficient for the prosecution of certain acts, it is not clear what sort of behaviour is covered by this provision, nor are the sanctions foreseen capable of having a dissuasive effect for more serious forms of sexual violence.»

GREVIO konkluderer på denne bakgrunn med at ikke alle former for seksuell vold er kriminalisert i Norge, slik konvensjonen krever, og anbefaler at norske myndigheter iverksetter følgende tiltak (avsnitt 190):

«GREVIO urges the Norwegian authorities to amend the criminal legislation on sexual violence and rape to ensure that provisions are firmly rooted in the lack of freely given consent as required by Article 36, paragraph 1, of the Istanbul Convention.»

I september 2023 publiserte GREVIO sin fjerde årlige rapport – *4th General Report on GREVIO'S Activities*. I rapporten gir GREVIO uttrykk for at det å forstå seksuallovbrudd som seksuelle handlinger som utføres mot fornærmedes vilje, ikke fullt ut samsvarer med kravene i Istanbulkonvensjonen artikkel 36, siden det ikke sikrer at alle seksuelle handlinger som skjer uten samtykke, blir kriminalisert, se side 39. GREVIO gir uttrykk for at det er flere fordeler med å basere lovgivningen på en «bare ja betyr ja»-modell:

«It can be deduced that in GREVIO's opinion the affirmative consent approach is more aligned with the spirit of the convention as a whole and with the overall objective to improve prevention, protection and prosecution. Indeed, an 'only yes is yes' approach is more likely to have an impact in the field of prevention and to raise the awareness of society about the gender prejudices and stereotypes that are often expressed when dealing with rape and sexual

offences. It is also a powerful way of changing the mindset of law-enforcement and judicial officers and of providing better protection to victims, by putting them at the centre of any intervention.»

GREVIO har for øvrig gitt uttrykk for at den tyske voldtektslovgivningen (se punkt 4.3.4 foran) ikke fullt ut er i overensstemmelse med konvensjonens krav, jf. *GREVIO Baseline Evaluation Report Germany*, publisert 7. oktober 2022. I avsnitt 252 påpeker GREVIO at utformingen av den tyske straffebestemmelsen om seksuelt overgrep og voldtekt, som rammer den som foretar seksuelle handlinger med noen *mot deres erkjennbare vilje*, kan stå i veien for straffeforfølgning i saker hvor offeret forholder seg passivt, men ikke har samtykket. Slik GREVIO ser det, innebærer kravet om at fornærmede må ha gitt uttrykk for motvilje – verbalt eller på annen måte – at oppmerksomheten rettes mot fornærmedes handlinger i stedet for gjerningspersonens handlinger. Dette kan ifølge GREVIO føre til at kjønnsstereotyper og voldtektsmyter («rape myths») gis spillerom. GREVIO gir uttrykk for at forskning viser at frysreaksjoner – tonisk immobilitet – er vanlig blant personer som utsettes for voldtekt eller andre seksuelle overgrep, og som senere opplever posttraumatisk stresslidelse og alvorlig depresjon.

4.4.4 Barnekonvensjonen

Barnekonvensjonen er inkorporert i norsk rett gjennom menneskerettsloven § 2 nr. 4. Ved eventuell motstrid med annen lovgivning går konvensjonen foran, jf. menneskerettsloven § 3.

I konvensjonen artikkel 19 står det at partene ved lov og andre egnede tiltak skal sørge for å beskytte barn mot alle former for fysisk eller psykisk vold, skade eller misbruk, vanskjøtsel eller forsømmelig behandling, mishandling eller utnyttelse, herunder seksuelt misbruk, mens en eller begge foreldre, verge(r) eller eventuell annen person har omsorgen for barnet. Med «barn» menes enhver person under 18 år, hvis ikke barnet blir myndig tidligere etter lovgivningen som gjelder for barnet, jf. artikkel 1.

FNs barnekomité har uttrykt bekymring for at manglende samtykke ikke inngår som en sentral del av voldtektsdefinisjonen i straffeloven § 291, som også gjelder for barn over 14 år, jf. *Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Norway* (CRC/C/NOR/CO/5-6), publisert 4. juli 2018. I rapporten avsnitt 18 (c)

anbefaler komiteen at det gjøres endringer i straffeloven § 291:

«The Committee recommends that the State party increase its efforts to prevent the sexual abuse and exploitation of children and support the recovery and social reintegration of child victims and that it: [...] Amend section 291 of the Penal Code to ensure that the lack of free consent is at the centre of the definition of rape [...]»

4.4.5 Kvinnediskrimineringskonvensjonen og SP-konvensjonen

Kvinnediskrimineringskonvensjonen er inkorporert i menneskerettsloven § 2 nr. 5. Uttrykket kvinnediskriminering («discrimination against women») omfatter også kjønnsbasert vold, det vil si vold som utøves direkte mot en kvinne fordi hun er kvinne, eller som rammer kvinner i uforholdsmessig stor grad, jf. konvensjonens artikkel 1 og avsnitt 6 i *General Recommendation No. 19: Violence against Women*, utgitt i 1992 av FNs kvinnediskrimineringskomité. FNs kvinnediskrimineringskomité, som overvåker partenes oppfyllelse av konvensjonen, presiserer innholdet i diskrimineringsvilkåret slik i nevnte avsnitt:

«It includes acts that inflict physical, mental or sexual harm or suffering, threats of such acts, coercion and other deprivations of liberty. Gender-based violence may breach specific provisions of the Convention, regardless of whether those provisions expressly mention violence.»

I 2017 kom FNs kvinnediskrimineringskomité med generelle anbefalinger om utformingen av den nasjonale straffelovgivningen om seksuallovbrudd, se *General recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19* (CEDAW/C/GC/35). I avsnitt 29 (e) anbefaler komiteen at statene gjennomfører lovgivningstiltak som sikrer at seksuelt overgrep og voldtekt er kriminalisert, og at definisjonen av seksuelle overgrep og voldtekt baserer seg på manglende samtykke:

«The Committee recommends that States parties implement the following legislative measures: [...] Ensure that sexual assault, including rape, is characterized as a crime against the right to personal security and physical, sexual and psychological integrity and that the definition of sexual crimes, including marital and

acquaintance or date rape, is based on the lack of freely given consent and takes into account coercive circumstances. Any time limitations, where they exist, should prioritize the interests of the victims/survivors and give consideration to circumstances hindering their capacity to report the violence suffered to the competent services or authorities.»

Komiteen har kritisert den norske voldtektsbestemmelsen ved flere anledninger. I komiteens evalueringsrapport om Norge fra 2017 ga komiteen uttrykk for bekymring over at dens tidligere anbefaling om å endre straffeloven § 291 slik at manglende samtykke gjøres til en sentral del av definisjonen av voldtekt, ikke hadde blitt fulgt opp, se *Concluding observations on the ninth periodic report of Norway* (CEDAW/C/NOR/CO/9) avsnitt 24 (g). Anbefalingen ble gjentatt i komiteens evalueringsrapport om Norge fra 2023, se *Concluding observations on the tenth periodic report of Norway* (CEDAW/C/NOR/CO/10) avsnitt 31 (c):

«The Committee furthermore recommends that the State party: [...] Align the definition of rape with international standards, basing it on the lack of consent rather than use of force or threat [...]».

Også FNs menneskerettskomité, som overvåker SP-konvensjonen, kom i 2018 med en lignende anbefaling til norske myndigheter, se *Concluding observations on the 7th periodic report of Norway* (CCPR/C/NOR/CO/7) avsnitt 15 (b). Her fremholder komiteen at Norge, for å styrke beskyttelsen av kvinner og jenter mot seksuelle overgrep, bør «[a]mend section 291 of the Penal Code to ensure that the lack of free consent is at the centre of the definition of rape».

4.4.6 Stiller konvensjonene spesifikke krav til utformingen av straffebestemmelsene?

Den nærmere utformingen av straffebestemmelsene som retter seg mot ufrivillig seksuell omgang, er i stor grad overlatt til statene å bestemme. Selv om flere internasjonale overvåkingsskomiteer har kritisert utformingen av voldtektsbestemmelsen i straffeloven § 291, stiller verken EMK, Istanbulkonvensjonen eller andre konvensjoner som Norge har sluttet seg til, krav om at statene har en egen bestemmelse om voldtekt («rape»). Konvensjonene stiller heller ikke

krav om at en eventuell voldtektsbestemmelse utformes med vilkår om manglende samtykke eller lignende. Det sentrale er at seksuelle handlinger og seksuell omgang uten samtykke er gjort straffbart gjennom effektive straffebestemmelser, ikke hvordan slike handlinger er karakterisert i loven. Når det gjelder spørsmålet om det ut fra EMDs avgjørelse i saken *M.C. mot Bulgaria* kan utledes forpliktelser om hvordan straffebestemmelser om voldtekt bør utformes, viser departementet til sin tidligere vurdering av forholdet mellom EMK og straffelovens bestemmelser om seksuallovbrudd i Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.1.3 side 217–218, som også Straffelovrådet sluttet seg til i NOU 2022: 21 punkt 19.2 side 120–121. Det vises også til høringsinnspillet fra Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM):

«[K]jernen av det menneskerettslige vernet er at individets fysiske og psykiske integritet må sikres ved at ufrivillig seksuell omgang er kriminalisert i nasjonal lovgivning. [...] Norske myndigheter har imidlertid en vid skjønnsmargin etter EMK, Istanbulkonvensjonen og FN-konvensjonene med hensyn til hvordan lovteksten spesifikt utformes for å ivareta disse menneskerettslige kravene. Etter NIMs syn krever ikke menneskerettighetene at Norge har en lovgivning hvor lovteksten eksplisitt viser til samtykke eller frivillighet eller at seksuell omgang uten samtykke må straffebelegges som voldtekt. Det holder at seksuell omgang uten samtykke er straffebelagt. Hva som er en hensiktsmessig utforming innenfor disse rammene, vil bero på bredere vurderinger enn de rent menneskerettslige.»

4.5 Utvidelse av det strafferettslige vernet mot ufrivillig seksuell omgang

4.5.1 Straffelovrådets forslag

4.5.1.1 Rådets forslag til nytt straffalternativ i voldtektsbestemmelsen («nei betyr nei»)

Straffelovrådet foreslår et nytt straffalternativ i voldtektsbestemmelsen, i form av en ny bokstav, rettet mot den som «har seksuell omgang med noen som ikke vil det, og som gir uttrykk for dette i ord eller handling».

Rådets prinsipielle utgangspunkt er at voldtektsbestemmelsen, som retter seg mot de mest alvorlige krenkelsene av den seksuelle selv-

bestemmelsesretten, bør ramme seksuell omgang med noen som ikke har deltatt frivillig, se for eksempel NOU 2022: 21 punkt 27.4.3 side 179 og punkt 27.6.2 side 187. I utredningen punkt 23.2.1 side 145–147 presenterer Straffelovrådet to teoretiske modeller som har preget diskusjonen om hvordan prinsippet om frivillighet bør komme til uttrykk i straffelovgivningen som verner den seksuelle selvbestemmelsesretten. Essensen i de to modellene kan uttrykkes som henholdsvis «nei betyr nei» og «bare ja betyr ja», se utredningen punkt 23.2.1 side 145. Begge modellene bygger på grunntanken om at seksuell omgang og annen seksuell samhandling skal være frivillig. Den første modellen – «nei betyr nei» – går i korte trekk ut på at den som ikke respekterer en avvisning av et seksuelt initiativ, begår en straffbar handling. Kjernen i den andre modellen – «bare ja betyr ja» – er at straffansvar knyttes til det å gjennomføre seksuell omgang eller en annen seksuell aktivitet med noen som ikke har gitt sin tilslutning til den aktuelle handlingen. Rådet gir uttrykk for at forskjellen mellom de to teoretiske modellene ikke må overdrives, se punkt 23.3.1 side 149:

«De som tar til orde for ‘bare ja betyr ja’-modellen, gir gjerne uttrykk for at denne modellen skiller seg fra ‘nei betyr nei’-modellen ved at taushet eller passivitet ikke ses på som uttrykk for aksept. Eksempelene fra litteraturen og voldtektslovgivningen i våre naboland tyder imidlertid på at dette utgangspunktet må modifiseres. Som påpekt [...] er det lagt til grunn i forarbeidene til den danske, svenske og den nye finske voldtektsbestemmelsen at taushet eller passivitet innenfor en ‘bare ja betyr ja’-modell etter omstendighetene kan tolkes som uttrykk for samtykke. Et rådets syn vitner dette om at forskjellen mellom de to modellene ikke nødvendigvis er så stor.»

Rådet gir videre uttrykk for at det sentrale ved utformingen av seksuallovbruddlovgivningen ikke er å «velge riktig modell». I stedet anbefaler rådet at lovgiver for det første vurderer hvilke konkrete handlinger som krenker den seksuelle selvbestemmelsesretten, og derfor bør være straffbare. For det andre bør lovgiver sørge for at straffeloven inneholder bestemmelser som rammer handlingene og oppstiller passende strafferammer. Etter rådets syn bør bestemmelsene «danne en stige – fra bestemmelsen som rammer de minst alvorlige krenkelsene til bestemmelsene som rammer de alvorligste krenkelsene», se punkt 23.3.1 side 150.

I punkt 27.6.2 side 188 uttaler rådet at det å ha seksuell omgang med noen som ikke har gitt uttrykk for frivillighet, «ikke alltid er så klanderverdigg at det bør rammes av bestemmelsen rettet mot de alvorligste krenkelsene av den seksuelle selvbestemmelsesretten». Rådet påpeker at situasjoner der gjerningspersonen «skaffer seg seksuell omgang ved vold eller truende atferd» eller har seksuell omgang med noen som er «ute av stand til å motsette seg handlingen», fanges opp av alternativene i straffeloven § 291 bokstav a og b. Hvis ingen av disse vilkårene er oppfylt, men den ene parten *velger* å opptre passivt og ikke foretar seg noe som kan indikere avvisning, mener rådet at den seksuelle omgangen ikke bør rammes av voldtektsbestemmelsen. Rådet fremholder at ikke bare den mest pågående parten, men også den som et seksuelt initiativ retter seg mot, har et visst ansvar for å forhindre uønskede situasjoner i seksuelle sammenhenger:

«Ikke minst i etablerte, velfungerende forhold og i situasjoner der parter eksponerer seg seksuelt, for eksempel gjennom utprøvende seksuell berøring, mener rådet at det langt på vei er et felles ansvar å forhindre at situasjonen utvikler seg i en uønsket retning for noen av partene.»

Rådet påpeker også at passivitet fra den ene partens side ikke behøver å bety at handlingene er uønskede, se punkt 23.3.2 side 151:

«[H]vis en person ikke viser noen tegn på motvilje, og det ikke er noe som tyder på at vedkommende er ute av stand til eller har vesentlig nedsatt kapasitet til å akseptere eller avvise den aktuelle handlingen, er det ikke usannsynlig at vedkommende uttrykker aksept også gjennom passivitet.»

Å kriminalisere seksuell omgang eller andre seksuelle handlinger med en person som «ikke gir en utvetydig aksept eller deltar aktivt», vil etter rådets syn derfor «kunne begrense folks frihet til å utøve sin seksuelle selvbestemmelsesrett på den måten de selv ønsker». Rådet viser også i denne forbindelse til voldtektsbestemmelsene i Danmark, Sverige og Finland, som ikke utelukker at passivitet kan anses som et uttrykk for samtykke eller frivillighet etter en konkret vurdering.

Etter rådets syn dekker straffeloven § 291 allerede flesteparten av de handlingene som bør omfattes av voldtektsbestemmelsen, se punkt 27.5.9 side 185. Slik rådet ser det, er det imidlertid

en «klar mangel» ved bestemmelsen at den ikke omfatter alle tilfeller hvor den som utsettes for seksuell omgang, verbalt eller på annen måte gir uttrykk for at vedkommende ikke ønsker å delta. Rådet fremholder at den som opplever at deres rett til seksuell selvbestemmelse ikke blir respektert, ikke bør være nødt til å foreta seg noe som kan bidra til å eskalere situasjonen for at forholdet skal kunne anses som voldtekt, se utredningen punkt 27.4.3 side 180.

Straffelovrådet foreslår på denne bakgrunn at straffalternativene i straffeloven § 291 bokstav a til c videreføres, og at det tilføyes et nytt straffalternativ som rammer den som «har seksuell omgang med noen som ikke vil det, og som gir uttrykk for dette i ord eller handling», se lovutkastet § 294 bokstav b og utredningen punkt 27.6.2 side 188. Hva som kan anses som uttrykk for at noen ikke ønsker å delta i de aktuelle handlingene, beror på en konkret vurdering av situasjonen, opptakten til den og forholdet mellom partene, se også spesialmerknadene til lovutkastet § 294 på side 263–264. Det er ikke et krav at fornærmede motsetter seg handlingen verbalt, for eksempel ved å si «nei», «jeg vil ikke» eller lignende. Motvilje uttrykt gjennom handlinger – for eksempel bevegelser, kroppsspråk, mimikk eller gråt – kan etter forholdene likestilles med verbal avvisning. Det avgjørende vil være om det har blitt formidlet et «nei» som er egnet til å bli forstått i den konkrete situasjonen, se punkt 23.3.2 side 151–152:

«At en av partene på en rimelig forståelig måte signaliserer at vedkommende ikke ønsker å delta i den seksuelle samhandlingen, bør etter rådets syn være tilstrekkelig. Om dette kommuniseres eksplisitt eller implisitt, bør være uten betydning. Hva som er tilstrekkelig til å være forståelig er etter rådets synspunkt vanskelig å definere entydig, da det vil bero på omstendighetene i situasjonen. I noen situasjoner vil selv små tegn måtte anses tydelige. Det avgjørende er at det har blitt formidlet et 'nei' eller en motvilje som er egnet å bli forstått i den aktuelle situasjonen.»

Rådet nevner følgende eksempler:

«Hvis en person tar et seksuelt initiativ overfor noen som ikke har signalisert seksuell interesse, kan for eksempel det at fornærmede stivner til, ser skremt ut, vrir seg unna, rister svakt på hodet, eller gråter stille, være klart forståelig. Et annet eksempel kan være en situasjon der noen lever i et voldelig forhold, der

slike små uttrykk for at vedkommende ikke vil kan være klart egnet til å bli forstått. Men i en annen situasjon kan det nok kreves noe mer enn 'kun å riste på hodet' for at det skal være mulig å forstå, for eksempel når det er tale om personer som begge har vært gjensidig og positivt engasjert i seksuell samhandling i forkant av den seksuelle omgangen [...]»

4.5.1.2 *Alternativ utforming av det nye straffalternativet («bare ja betyr ja»)*

I NOU 2022: 21 punkt 27.6.4 side 189–190 drøfter Straffelovrådet hvordan et nytt straffalternativ kan utformes dersom lovgiver ønsker at det alltid skal være straffbart å ha seksuell omgang med en person som ikke på noen måte gir uttrykk for om vedkommende vil eller ikke vil delta.

Rådet bemerker at det antakelig hører til sjeldenhetene at en part ikke gir noen form for respons på et seksuelt initiativ som kan tolkes enten som avvisning eller aksept. Av den grunn antar rådet at spørsmålet om et nytt straffalternativ bør strekkes lenger enn det rådet anbefaler, har større prinsipiell enn praktisk betydning.

Rådet anbefaler ikke at en eventuell bestemmelse som baserer seg på en «bare ja betyr ja»-modell, sentreres omkring ordet «samtykke», for eksempel slik at det nye straffalternativet rettes mot den som «har seksuell omgang med noen som ikke har samtykket til det». Rådet påpeker i den forbindelse at et samtykke må være «virksomt» eller «genuint» for at det skal kunne tillegges betydning. Spørsmålet om et samtykke er virksomt, kan eksempelvis aktualiseres dersom det er brukt pressmidler, eller det kan stilles spørsmål ved om fornærmede hadde tilstrekkelige forutsetninger for å forstå situasjonen og konsekvensene av samtykket. Videre påpeker rådet at hvilke krav som stilles til et samtykke, varierer fra saksområde til saksområde – eksempelvis stilles det på noen områder krav om et «informert» samtykke. På denne bakgrunn gir rådet uttrykk for at det kan være nødvendig å foreta komplekse vurderinger med store innslag av skjønn for å kunne ta stilling til spørsmålet om det foreligger et virksomt samtykke, se punkt 27.6.4 side 189 med videre henvisning til punkt 23.3.5 side 153–154. Rådet uttaler på side 189 at et vilkår om manglende samtykke alene gir lite veiledning, og kan føre til misforståelser:

«Rådet mener at en bestemmelse som har manglende samtykke som eneste vilkår, vil være uklare fordi ordlyden ikke gir noe veiledning om

hva som skal til for at det foreligger et virksomt samtykke. Det er også en fare for at noen vil misforstå, og tro at straffebudet rammer enhver som har seksuell omgang med noen som ikke har gitt et verbalt samtykke eller gjennom handlinger helt tydelig vist at vedkommende aksepterer den seksuelle omgangen.»

Slik rådet ser det, er det en bedre løsning at en eventuell slik bestemmelse rammer den som «har seksuell omgang med noen som ikke i ord eller handling gir uttrykk for å ville det». Rådet understreker samtidig at det kan rettes innvendinger også mot en slik utforming av bestemmelsen, se utredningen punkt 27.6.4 side 189–190:

«Rådet har som forklart prinsipielle innvendinger mot en slik utforming, fordi rådet mener at det ikke alltid er tilstrekkelig klanderverdig å ha seksuelle omgang med en som ikke har gitt uttrykk for et ønske om å delta. I tillegg mener rådet at den ovennevnte formuleringen tolket bokstavelig vil omfatte tilfeller der den seksuelle omgangen reelt sett er frivillig, men hvor viljen til å delta ikke har kommet til uttrykk. I den antakelig ikke helt upraktiske situasjon at to personer som har festet og ruset seg sammen har seksuell omgang uten at noen av dem har vært åndsnærværende nok til å gi uttrykk for samtykke overfor hverandre, vil begge ha hatt seksuell omgang med noen som ikke har gitt uttrykk for å ville det, hvoretter begge etter omstendighetene skulle straffes.»

Etter rådets syn er det uheldig å innføre en straffebestemmelse som i rettsanvendelsen må gis en snevrere rekkevidde enn det ordlyden skulle tilsi (innskrenkende tolkning) for å unngå utilsiktede resultater.

4.5.1.3 Endring av «ute av stand til å motsette seg handlingen»-alternativet

Straffelovrådet foreslår en språklig endring av det gjeldende straffalternativet i straffeloven § 291 bokstav b, ved at alternativet «bevisstløs» tas ut, se NOU 2022: 21 punkt 27.6.1 side 185–187. Rådet påpeker at det fremgår av forarbeidene at alternativet ikke bare er ment å omfatte absolutt bevisstløshet, men også relativ bevisstløshet, som for eksempel hypnose. Rådet har vurdert om «bevisstløs» bør erstattes med «sterk bevissthetsforstyrrelse», som benyttes i straffeloven § 20, og som etter rådets syn er mer presist. Etter rådets

syn er det imidlertid bedre å fjerne «bevisstløs». En slik endring vil ikke få innholdsmessig betydning, ettersom den som er bevisstløs, også vil være «ute av stand til å motsette seg handlingen». Formålet med forslaget er å forenkle utformingen av bestemmelsen.

Rådet gir uttrykk for at innføringen av et nytt straffalternativ rettet mot den som «har seksuell omgang med noen som ikke vil det, og som gir uttrykk for dette i ord eller handling», vil ha konsekvenser for hva som er vurderingstemaet i «ute av stand»-alternativet, se utredningen punkt 27.6.3 side 188–189. Rådet påpeker at § 291 bokstav b har blitt anvendt i noen saker der fornærmede protesterte, men ikke var i stand til å yte fysisk motstand, og gir uttrykk for at slike tilfeller – der gjerningspersonen ikke respekterer fornærmedes avvisning – må behandles etter det nye straffalternativet. Rådet uttaler videre:

«Vurderingstemaet i ‘ute av stand’-alternativet vil da være om fornærmede er ute av stand til å ta stilling til eller gi uttrykk for om hvorvidt vedkommende vil ha seksuell omgang.»

4.5.1.4 Ufrivillig seksuell omgang som ikke rammes av voldtektsbestemmelsen

Rådet foreslår en ny bestemmelse om seksuelt krenkende berøring, se rådets lovutkast § 292 og utredningen punkt 25 side 158–161. Første ledd i bestemmelsen tar sikte på å ramme de samme handlingene som straffeloven § 297 om seksuell handling uten samtykke gjør i dag, og fanger blant annet opp ufrivillig seksuell omgang som ikke rammes av strengere bestemmelser. For å sikre at strafferammen er dekkende også for de mer alvorlige handlingene som rammes av den nye bestemmelsen om seksuelt krenkende berøring – for eksempel ufrivillig seksuell omgang – foreslår rådet at strafferammen settes til bot eller fengsel inntil 2 år, se utredningen punkt 28.7.3 side 210–211.

4.5.2 Høringsinstansenes syn

Et stort antall høringsinstanser har uttalt seg om Straffelovrådets forslag til endringer i gjerningsbeskrivelsen for voldtekt. Høringsinstansene slutter seg gjennomgående til rådets uttalelser om behovet for et styrket strafferettslig vern mot ufrivillig seksuell omgang. Det er imidlertid delte meninger om hvordan vernet bør styrkes. Det store flertallet av høringsinstansene som har kommentert spørsmålet, anbefaler en utvidelse av

voldtektsbestemmelsen, slik Straffelovrådet foreslår. Andre tar til orde for at vernet bør styrkes gjennom andre endringer i kapittelet om seksuallovbrudd. Blant høringsinstansene som ønsker en utvidelse av voldtektsbestemmelsen, er menningene delte om hvilken rekkevidde og utforming bestemmelsen bør få.

En rekke høringsinstanser støtter eller er positive til rådets forslag om å utvide voldtektsbestemmelsen med et nytt straffalternativ som rammer den som har seksuell omgang «med noen som ikke vil det, og som gir uttrykk for dette i ord eller handling». Dette gjelder blant annet *Advokatforeningens forsvarergruppe*, *Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet*, *Landsgruppen av helsesykepleiere NSF*, *Landsorganisasjonen i Norge (LO)*, *Nordland statsadvokatembeter*, *NIM*, *Norsk Kvinnesaksforening*, *Oslo kommune*, *Oslo kommunes råd for kjønns- og seksualitetsmangfold*, *Oslo statsadvokatembeter*, *Reform – ressursenter for menn*, *riksadvokaten*, *Sex og Politikk*, *Vest politidistrikt* og *Øst politidistrikt*. Rådets forslag støttes også av *Vestfold*, *Telemark og Buskerud statsadvokatembeter*, *Hedmark og Oppland statsadvokatembeter* og *Agder statsadvokatembeter*, som har innført et felles høringssvar (heretter *Vestfold*, *Telemark og Buskerud statsadvokatembeter mfl.*)

Flere av de nevnte høringsinstansene viser til de samme argumentene som Straffelovrådet. *Riksadvokaten* fremholder blant annet:

«For så vidt gjelder valg av modell – ‘nei betyr nei’ eller ‘bare ja betyr ja’ –, argumenterer rådet etter riksadvokatens syn overbevisende for at straff etter den strengeste bestemmelsen om seksuallovbrudd bør reserveres tilfeller der fornærmede gir uttrykk for den manglende viljen i ord eller handling. Tungtveiende grunner taler for dette, ikke minst at et krav om uttrykkelig samtykke i prinsippet vil kunne medføre at bestemmelsen kan komme til å ramme tilfeller av reelt frivillig seksuell omgang.»

Noen høringsinstanser, slik som *Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet*, *Nordland statsadvokatembeter*, *Norsk Kvinnesaksforening* og *Vestfold*, *Telemark og Buskerud statsadvokatembeter mfl.*, uttaler at de slutter seg til rådets prinsipielle synspunkt om at ansvaret for å forebygge ufrivillig seksuell kontakt ikke bare bør ligge hos den mest pågående parten. En forutsetning er at de involverte har forutsetninger for å utøve sin seksuelle selvbestemmelsesrett. *Vestfold*, *Telemark og Buskerud statsadvokatembeter mfl.* uttaler for eksempel følgende:

«Forslaget harmonerer [...] godt med det grunnleggende hensynet som utredningen bygger på, nemlig at enhver eier sin egen seksualitet og innehar sin egen seksuelle selvbestemmelsesrett. I dette ligger det også, etter vårt syn, at enhver i tillegg må ha et ansvar for å gi uttrykk for hva man selv ønsker å være med på eller ikke hva gjelder seksuelle aktiviteter, forbeholdt at man innehar muligheten og er i en situasjon hvor ens vilje faktisk kan uttrykkes overfor den andre.»

Advokatforeningens forsvarergruppe gir uttrykk for at en voldtektsbestemmelse som bygger på en «bare ja betyr ja»-modell, vil kreve at den enkelte må være «svært oppmerksom på den andres kroppsspråk, og vil medføre stor usikkerhet». Forsvarergruppen antar at en slik bestemmelse vil ramme unge mennesker særlig hardt. Forsvarergruppen er i utgangspunktet positiv til rådets forslag til nytt straffalternativ, men mener at det må presiseres at den uttrykte motstanden mot seksuell omgang må være egnet til å bli forstått:

«Legalitetsprinsippet og uskyldspresumsjonen er grunnleggende for borgernes rettssikkerhet, og for at rettstaten skal fungere. Legalitetsprinsippet krever at gjerningsbeskrivelsen i den nye voldtektsbestemmelsen må være så klar og presis at den enkelte kan forutse, med rimelig sikkerhet, at domfellelse og straff kan bli konsekvensen av dens handling. På denne bakgrunn mener Forsvarergruppen at det er særskilt viktig at en ny voldtektsbestemmelse har et kvalifiserende element, herunder at den uttrykte motstanden mot seksuell omgang må være egnet til å bli forstått.»

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet uttaler at et krav om samtykke vil gjøre det vanskeligere å utøve den seksuelle selvbestemmelsesretten:

«Etter vår vurdering er det en risiko for at et krav om samtykke også kan svekke den seksuelle selvbestemmelsesretten. Selv om samtykket til enhver tid kan trekkes tilbake, må det antas at terskelen for å si nei, etter et samtykke er gitt, er høyere enn når et samtykke aldri er gitt. Retten til å ombestemme utgjøre selve kjernen i den seksuelle selvbestemmelsesretten. Gitt at et krav om samtykke gjør det vanskeligere å trekke seg, mener vi at [...] det er en risiko for at et slikt krav snarere vil svekke, enn å styrke, den seksuelle selvbestemmelsesrett.»

Senter for tverrfaglig kjønnsforskning gir uttrykk for at synspunktet om «at den som tar initiativ til sex har ansvaret for å innhente samtykke [...] gir assosiasjoner til en forståelse av sex og seksualitet som en ‘ting’ man velger å gi bort, eller som kan tas». Senteret uttaler i forlengelsen av dette:

«[...] hva som teller som et samtykke, og hvordan dette gis, vil preges av hva en ser på som en ideell og etisk seksuell interaksjon. Hvis en forstår sex som noe som kan gis og tas, blir trolig spørsmålet om samtykke mer binært og enkelt. Hvis en derimot forstår seksuelle interaksjoner som noe som (ideelt sett) utvikler seg gradvis og relasjonelt, der begge parter er aktive initiativtakere, eller der en gjennom samspill kan forhandle seg frem til sex, kan det være mer krevende å ramme inn hva som telles som et reelt samtykke, og hva som utelukker det.»

Flere høringsinstanser mener at seksuell omgang med noen som gir uttrykk for ikke å ville det, ikke bør reguleres i voldtektsbestemmelsen. Blant disse er *Oslo politidistrikt* og *Trøndelag statsadvokatembeter*. Det samme gjelder *Hordaland, Sogn og Fjordane statsadvokatembeter*, *Rogaland statsadvokatembeter* og *Møre og Romsdal statsadvokatembeter*, som har inngitt et felles hørings-svar hvor det gis uttrykk for intern uenighet om hvilken alternativ løsning som er ønskelig (ved enighet om øvrige spørsmål brukes heretter *Hordaland, Sogn og Fjordane statsadvokatembeter mfl.*). De to førstnevnte statsadvokatembetene foreslår en helt ny straffebestemmelse om seksuell omgang uten samtykke, som kommer i tillegg til dagens voldtektsbestemmelse, og som dekker de nye tilfellene rådet foreslår å inkludere i voldtektsbestemmelsen:

«Selv om det kan være en glidende overgang i alvor og staffverdighet mellom seksuell omgang uten samtykke og det som i dag anses som voldtekt, mener vi at det i utgangspunktet er en klar forskjell. [...] Vi mener at straffen for seksuell omgang uten samtykke bør være kvalifisert lavere enn dagens normalstraff for voldtekt, som vi legger til grunn at i all hovedsak skal videreføres, jf. nedenfor. Vi mener derfor at et straffebed med en strafferamme på 6 år vil være tilstrekkelig og mer treffende.»

Oslo politidistrikt stiller spørsmål ved om det er grunn til å innføre en bestemmelse rettet mot «seksuell omgang med noen som ikke vil og som

gir ‘egnet’ uttrykk for det». For det tilfellet at lovgiver ønsker seg en slik bestemmelse, peker politidistriktet på to alternative reguleringsmåter. Det ene alternativet er å tydeliggjøre at straffeloven § 297 om seksuell handling uten samtykke også rammer seksuell omgang, og å heve strafferammen i denne bestemmelsen. Det andre alternativet er å innføre et nytt straffalternativ i straffeloven § 295 om misbruk av overmaktsforhold og lignende rettet mot seksuell omgang med noen som ikke vil det, og som i ord eller handlinger gir uttrykk for dette, og stille som vilkår at handlingen må innebærer en utnyttelse.

Trøndelag statsadvokatembeter foreslår et nytt ledd i straffeloven § 297 som retter seg mot seksuell omgang uten samtykke, hvor den øvre strafferammen settes til fengsel inntil 6 år. *Møre og Romsdal statsadvokatembeter* er enig i at «handlingene som faller mellom dagens bestemmelser om voldtekt og seksuell handling uten samtykke bør straffes strengere», men mener at det er tilstrekkelig å øke strafferammen i straffeloven § 297. Høringsinstansen viser særlig til at bevissituasjonen vil være krevende, og gir uttrykk for at et nytt straffebed vil bli «en programerklæring uten realitetsinnhold».

Flere høringsinstanser legger til grunn at saker som gjelder ufrivillig seksuell omgang som ikke i dag rammes av voldtektsbestemmelsen, for en stor del vil bli henlagt eller lede til frifinnelser på grunn av bevissituasjonen. Dette gjelder blant annet *Advokatforeningen*, *Hordaland, Sogn og Fjordane statsadvokatembeter mfl.*, *Møre og Romsdal politidistrikt*, *Nordland statsadvokatembeter*, *Oslo politidistrikt* og *Oslo statsadvokatembeter*. Sistnevnte uttaler følgende:

«Vi er skeptiske til at en samtykkebasert voldtektsbestemmelse vil generere særlig flere positive påtalebeslutninger og domfellelser. Bevissituasjonen i voldtektssaker er som kjent krevende. En samtykkebasert regel endre[r] ikke dette. Vi er bekymret for at innføring av en slik bestemmelse kan skape urealistiske forventninger om at langt flere saker vil ende med tiltale og fellende dom.»

Enkelte høringsinstanser gir uttrykk for at en endring av voldtektsbestemmelsen som foreslått av rådet vil kunne føre til at søkelyset settes på for nærmedes opptreden. For eksempel uttaler *Øst politidistrikt*:

«Distriktet mener at et straffalternativ knyttet opp mot manglende frivillighet eller samtykke

i praksis vil innebære et økt fokus på fornærmedes opptreden. Mens straffalternativet som rammer vold og/eller truende atferd fokuserer på gjerningspersonens handlinger, vil bevisemaene i et straffalternativ som rammer manglende frivillighet etter distriktets syn i større grad fokusere på hva fornærmede har gjort i den konkrete situasjonen for å gi uttrykk for avvisning. Distriktet mener at en etterforskning og påfølgende bevisførsel i retten knyttet opp mot det nye foreslåtte alternativet i praksis vil kunne føre til at prosessen oppleves enda mer belastende for den fornærmede.»

NIM støtter som nevnt Straffelovrådets forslag til nytt straffalternativ i voldtektsbestemmelsen. I sitt høringssvar reiser imidlertid *NIM* spørsmål om det *i tillegg* bør gis et eget straffebud om seksuell omgang uten samtykke som fanger opp tilfeller av ufrivillig seksuell omgang som faller utenfor gjerningsbeskrivelsen i den foreslåtte voldtektsbestemmelsen. *NIM* legger til grunn at rådets forslag vil innebære at slike tilfeller etter forholdene vil kunne falle inn under den foreslåtte bestemmelsen om seksuelt krenkende berøring, som i stor grad bygger på straffeloven § 297 om seksuell handling uten samtykke. *NIM* uttaler videre:

«Rådets utkast til straffebudet om seksuelt krenkende berøring fanger videre opp seksuelle handlinger uten samtykke av svært forskjellig karakter, alvorlighetsgrad og straffverdighet.

Departementet bør vurdere om *seksuell omgang* som etter forslaget skal falle inn under straffebudet om seksuelt krenkende berøring, heller bør skilles ut i et eget straffebud for å reflektere handlingens alvorlighet. Departementet vil i så fall kunne bygge videre på rådets skisse om seksuell omgang med noen som ikke deltar frivillig, forutsatt at skyldkravet ved et slikt straffebud er fortsett. Det kunne gjøre det lettere å sikre en strafferamme som er tilpasset handlingen. Videre vil det kunne sikre en strafferettslig kvalifikasjon som reflekterer alvorligheten av integritetskrenkelsen som seksuell omgang uten samtykke innebærer. Det kan bidra til en bedre beskyttelse av den seksuelle selvbestemmelsesretten i tråd med menneskerettslige føringer.»

Borgarting lagmannsrett og *Dommerforeningen* har innspill til selve utformingen av det foreslåtte nye straffalternativet i straffeloven § 291. *Borgarting lagmannsrett* påpeker at det har stor selvsten-

dig verdi at straffebestemmelsen utformes slik at bevisemaet er enkelt forståelig og praktikabelt, og mener Straffelovrådets foreslåtte utforming langt på vei oppfyller dette hensynet. Dommerforeningen mener på sin side at ordlyden bør forenkles:

«Bestemmelsen har bare ett vurderingstema og det er Dommerforeningens syn at dette lovteknisk kan forenkles til 'har seksuell omgang med noen som i ord eller handling gir uttrykk for at de ikke vil det'.

Manglende vilje som sådan er ikke et selvstendig vilkår for straffansvar. Den manglende viljen må komme til uttrykk. Det er gjerningspersonens manglende respekt for denne viljen som straffes.»

En rekke høringsinstanser mener at et nytt straffalternativ i voldtektsbestemmelsen bør ta utgangspunkt i en «bare ja betyr ja»-modell, og er kritiske til rådets forslag. Dette gjelder blant annet *Amnesty International*, *Bergen kommune*, *Borgerrettsstiftelsen Stopp Diskrimineringen*, *DIXI Ressurssenter mot voldtekt*, *Juridisk rådgivning for kvinner (JURK)*, *Kontoret for voldsoffererstatning*, *Krisesentersekretariatet*, *Kvinneaktivistene i Oslo*, *Kvinnefronten i Norge*, *Kvinnegruppa Ottar*, *Kvinnepolitisk utvalg i SV*, *Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner*, *Lightup Norway*, *Likestillings- og diskrimineringsombudet*, *Likestillingscenteret (Stiftelsen Kvinneuniversitetet)*, *Nasjonalt SRHR-nettverk*, *Norges Kvinnelobby*, *Rødt Oslo Kvinnepolitisk lag*, *Rød Ungdom*, *Samtykkealliansen*, *Seksualpolitisk Nettverk for Ungdom*, *Sentralt Ungdomsråd i Oslo*, *Sex og samfunn*, *Skeiv ungdom*, *Sosialistisk Ungdom*, *Stiftelsen Kvinneuniversitetet i Norden*, *Stine Sofies Stiftelse* og *Støttesenter mot incest og seksuelle overgrep (Smiso) Troms og Smiso Telemark*.

Flere av de nevnte høringsinstansene gir uttrykk for at rådets forslag ikke innebærer noen *reell* samtykkelov, fordi forslaget bygger på en forutsetning om at man er seksuelt tilgjengelig med mindre man motsetter seg seksuell omgang i ord eller handling. Høringsinstansene mener at utgangspunktet bør være det motsatte, og at den initiativtakende parten alltid bør ha ansvaret for å sikre at den andre parten samtykker og ønsker å delta i den seksuelle omgangen. *Likestillings- og diskrimineringsombudet* uttaler blant annet:

«[D]et er viktig at straffebudet kommuniserer at en person ikke er tilgjengelig for seksuelle handlinger før det er gitt uttrykk for det. Det

betyr at når en person tar et seksuelt initiativ overfor noen, vil en naturlig forutsetning for videre seksuell kontakt være at den som tar initiativ forsikrer seg om at den seksuelle kontakten er ønsket. Dersom en slik forsikring ikke foreligger, vil gjerningspersonen etter ombudets syn foreta en klanderverdig krenkelse av fornærmedes seksuelle autonomi.»

Ombudet uttaler også:

«Det kan være ulike grunner til at en person forholder seg passiv i seksuelle sammenhenger, hvor frykt, redsel eller opplevelse av manglende handlingsalternativer kan være aktuelle grunner. I omfangsrapporten fra NKVTS, fremgår det at 41 prosent av kvinnene og 31 prosent av mennene som var utsatt for voldtekt, fryktet å bli alvorlig skadet eller drept under voldtekten. Det er derfor ikke uvanlig at fornærmede opplever en voldtekt som livstruende, også i de tilfellene hvor gjerningspersonen ikke utsetter fornærmede for livstruende vold. I slike tilfeller mener ombudet det er klanderverdig å gjennomføre seksuell omgang, uten å være sikker på at motparten ønsker dette, eller deltar frivillig i den.»

Enkelte av høringsinstansene trekker også frem at alle de nordiske landene som har endret voldtektslovgivningen de siste årene, har tatt utgangspunkt i en «bare ja betyr ja»-modell. Noen gir også uttrykk for at en utvidelse av voldtektsbestemmelsen med utgangspunkt i en «bare ja betyr ja»-modell vil kunne bidra til en holdningsendring. *Amnesty International* uttaler for eksempel følgende:

«En reell samtykkelov vil føre til at borgerne blir mer bevisst på begrepet 'samtykke' og hvordan et samtykke til seksuell omgang skal og bør komme til uttrykk. Lovgivningen vil etter vår oppfatning kunne bidra til faktisk og varig holdningsendring. Det er derfor viktig at lovgivningen ikke bare etterstreber å følge den internasjonale standarden *nesten* eller *så vidt*, men at den tvert imot er oversiktlig og tydelig. Straffeloven er samfunnets tydeligste norm. Den må sette en tydelig standard om at seksuell omgang uten fritt samtykke er voldtekt. Straffelovens voldtektsbestemmelse skal ha mangel på fritt samtykke som sitt definerende element.»

Kontoret for voldsoffererstatning (KFV) gir uttrykk for lignende synspunkter:

«KFV mener at en formulering i tråd med 'bare ja er ja'-modellen ville vært et viktig normgivende signal fra lovgiver. Signaleffekten vil være et effektivt verktøy for å forhindre at flere av de situasjonene som KFV i dag erfarer at fører til anmeldelse av voldtekt oppstår. KFV tror ikke at den foreslåtte formuleringen i ny § 294 bokstav b vil oppnå samme effekt.

Videre virker det mer naturlig for KFV at den norske samtykkebestemmelsen bygger på samme modell som de øvrige skandinaviske landene. Vi viser til dansk, svensk og finsk lovgivning, hvor utgangspunktet er at bare ja er ja.»

Enkelte høringsinstanser, som for eksempel *JURK*, *Krisesentersekretariatet*, *Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner*, *Rød Ungdom* og *Samtykkealliansen*, mener at det følger av Norges folkerettslige forpliktelser, herunder forpliktelsene etter Istanbulkonvensjonen, at voldtektsbestemmelsen må bygge på en slik modell.

Likestillings- og diskrimineringsombudet legger til grunn at Norge neppe er forpliktet til å bruke uttrykket «samtykke» i voldtektsbestemmelsen, men at det vil harmonere bedre med våre folkerettslige forpliktelser enn rådets forslag til utforming:

«Ombudet deler Straffelovrådets syn på at verken CEDAW eller Istanbulkonvensjonen direkte pålegger staten å innta ordlyden 'samtykke' i straffebudet. Staten må sies å ha en skjønnsmargin når det kommer til den nøyaktige utformingen av straffebudet. [...] Slik ombudet vurderer det, er ordlyden 'samtykke' bedre egnet til å oppfylle CEDAW-komiteens anbefalinger, enn den foreslåtte ordlyden 'ikke vil det, og som gir uttrykk for dette i ord eller handling'.»

Flere av høringsinstansene som er kritiske til Straffelovrådets forslag, trekker frem ulike typetilfeller som de mener vil falle utenfor forslaget, men som etter deres syn bør rammes av voldtektsbestemmelsen. Det er særlig tre typetilfeller som går igjen:

Det første typetilfellet er der fornærmede ikke ønsker å ha seksuell omgang, men forholder seg passiv fordi situasjonen oppleves som skremmende, truende eller ubehagelig.

Det andre typetilfellet er seksuell omgang med en person som på grunn av ruspåvirkning har vesentlig nedsatte forutsetninger for å motsette seg seksuell omgang, men som ikke er så svekket at vedkommende er «ute av stand til å motsette seg handlingen», slik dagens voldtektsbestemmelse i straffeloven § 291 bokstav b krever. JURK mener at terskelen for å anse noen som «ute av stand» til å motsette seg seksuell omgang på grunn av frykt eller ruspåvirkning er høy, og legger til grunn at en gjerningsbeskrivelse basert på «bare ja er ja»-modellen vil gjøre det mulig å straffeforfølge flere krenkelser:

«At det skal mye til for at 'ute av stand'-vilkåret er oppfylt på grunn av ruspåvirkning eller frykt, gjør at en del klanderverdige tilfeller av seksuell omgang ikke er straffbare etter gjeldende rett, eventuelt at de må vurderes etter straffebud som ikke i tilstrekkelig grad fanger opp alvoret i krenkelsene [...]. En gjerningsbeskrivelse som i tettere grad gjenspeiler 'bare ja er ja' vil omfatte flere tilfeller enn det Straffelovrådet ønsker å omfatte, samt vil det endre hva som skal bevises. Dette vil gjøre det mulig å straffeforfølge flere tilfeller som er straffverdig nok til å være voldtekt. JURK vil bemerke at det såklart ikke er gitt at bevissituasjonen når det gjelder skyldkravet blir noe enklere enn det er i dag.»

Amnesty International understreker at det er viktig å erkjenne at det ikke alltid er like lett for en person å uttrykke motvilje i en seksuell situasjon, og at passivitet kan være et rasjonelt handlingsalternativ for å håndtere en situasjon som oppleves som skremmende, truende eller ubehagelig. Dette tilsier etter Amnesty Internationals syn at det bør innføres en bestemmelse som rammer den som har seksuell omgang med noen som ikke har samtykket.

Det tredje typetilfellet som trekkes frem av flere høringsinstanser, er personforvekslingstilfellene – det vil si tilfeller der den seksuelle omgangen skjer med en annen person enn den fornærmede ønsker og tror at han eller hun har seksuell omgang med. Straffelovrådet konkluderer med at det ikke kan se at «det er behov for å innføre en egen straffebestemmelse om personforveksling eller tilsnikelse av seksuell omgang eller lignende», jf. NOU 2022: 21 punkt 26.6 side 174. Rådet begrunner dette med at slike tilfeller fort vil kunne omfattes av andre bestemmelser, blant annet straffeloven § 295 om misbruk av overmaktsforhold og lignende. Slik *Likestillings- og dis-*

krimineringsombudet ser det, innebærer forvekslingstilfellene gjerne at fornærmede blir overrumplet, og at han eller hun innretter seg i den tro at personen som starter den seksuelle omgangen, er en person fornærmede har en seksuell relasjon til:

«Etter ombudets syn er det problematisk å kategorisere disse tilfellene som seksuell utnyttning, eller seksuelt krenkende berøring dersom gjerningspersonen faktisk gjennomfører samleie med fornærmede. Slik ombudet ser det, bør derfor det å overrumple fornærmede og utgi seg for å være en annen person for å oppnå samleie straffes som voldtekt.»

Etter det departementet kan se, har ingen høringsinstanser kommentert Straffelovrådets forslag om å sløyfe ordet «bevisstløs» i dagens bestemmelse i straffeloven § 291 bokstav b.

4.5.3 Departementets vurdering

4.5.3.1 Overordnet om departementets forslag

Det er også i dag straffbart å ha seksuell omgang med noen som ikke har samtykket til det. Som regel vil slike handlinger rammes av straffeloven §§ 291–294 om voldtekt eller § 295 om misbruk av overmaktsforhold og lignende. Er ingen av disse bestemmelsene anvendelige, kan det være aktuelt å anvende straffeloven § 297.

I likhet med Straffelovrådet og det store flertallet av høringsinstansene mener departementet at det strafferettslige vernet mot ufrivillig seksuell omgang bør styrkes sammenlignet med i dag. Strafferammen i § 297 på bot eller fengsel inntil 1 år gjenspeiler ikke i tilstrekkelig grad alvoret i at noen blir utsatt for seksuell omgang mot deres vilje. Det fremgår heller ikke uttrykkelig av bestemmelsens ordlyd at den også rammer handlinger som er å anse som seksuell omgang. Etter departementets syn bør straffeloven tydeliggjøre at seksuell omgang med noen som ikke har samtykket til det, er straffbart. I tillegg bør strafferrammene i bestemmelsene som rammer ulike krenkelser av den seksuelle selvbestemmelsesretten, stå i et rimelig forhold til handlingenes alvor.

Som Straffelovrådet har påpekt, bør forskjellene mellom «bare ja betyr ja»-modellen og «nei betyr nei»-modellen ikke overdrives. Det er likevel en viktig forskjell at førstnevnte modell som et utgangspunkt også fanger opp tilfeller der gjerningspersonen har seksuell omgang med noen som forholder seg passiv til et seksuelt initiativ, med mindre det er holdepunkter for at passivi-

teten må tolkes som et samtykke. En voldtektsbestemmelse som baseres på «bare ja betyr ja»-modellen, vil dermed markere samfunnets holdning og klare forventning om at all seksuell omgang skal være basert på frivillighet. Bestemmelsen vil også kunne virke holdningsdannende og bidra til at flere unnlater å ha seksuell omgang uten først å avklare om den andre parten ønsker å delta.

Departementet foreslår i denne proposisjonen en ny straffebestemmelse som er basert på «bare ja betyr ja»-modellen. Bestemmelsen vil ramme den som «har seksuell omgang med noen som verken i ord eller handling har samtykket til det». For å understreke alvorret i den krenkelse slike handlinger innebærer, bør overtredelser rammes som «voldtekt» etter straffeloven § 291. Med en slik regulering vil den norske voldtektsbestemmelsen komme på linje med bestemmelsene om voldtekt i de øvrige nordiske landene.

Etter departementets syn bør det gjøres enkelte endringer i straffeloven § 291 for å innpasse en slik straffebestemmelse. Departementet mener for det første at strafferammen i den nye straffebestemmelsen bør settes til fengsel inntil 6 år. Dette svarer til den øvre strafferammen i Sverige og Finland for voldtekt som ikke anses grov, se punkt 4.3.1 og 4.3.3. Den foreslåtte strafferammen begrunnes nærmere i punkt 6.6.2. Videre mener departementet at skyldkravet bør være forsett, jf. straffeloven § 22, slik at rekkevidden av straffansvaret ikke skal bli uklart, se punkt 4.6.4. På denne bakgrunn foreslår departementet at den nye straffebestemmelsen plasseres som et nytt første ledd i straffeloven § 291, mens de nåværende straffalternativene i § 291 bokstav a, b og c foreslås videreført i et nytt andre ledd. Nytt andre ledd vil dermed ramme visse tilfeller av seksuell omgang uten samtykke hvor det foreligger slike kvalifiserende omstendigheter som bestemmelsen krever i dag, slik som bruk av «vold eller truende atferd» (nåværende bokstav a og c) eller utnyttelse av at noen er «ute av stand til å motsette seg handlingen» (nåværende bokstav b). Det foreslås at dagens strafferamme på fengsel inntil 10 år videreføres for disse overtredelsene, se punkt 6.6.2.1.

Departementet foreslår i tillegg at straffeloven § 291 utvides med et straffalternativ som rammer den som «har seksuell omgang med noen som i ord eller handling gir uttrykk for ikke å ville det», se lovforslaget § 291 andre ledd bokstav b. Dette straffalternativet bygger på Straffelovrådets forslag og «nei betyr nei»-modellen, og vil supplere den nye straffebestemmelsen som er foreslått

plassert i første ledd. Det foreslås at straffalternativet tilføyes i bestemmelsen som etter departementets forslag blir § 291 nytt andre ledd. At gjerningspersonen ser bort fra fornærmedes uttrykte motvilje og tar seg til rette, innebærer en så sterk og markant tilsidesettelse av offerets seksuelle selvbestemmelsesrett at handlingene bør kunne straffes med fengsel inntil 10 år, se punkt 6.6.2.1. Etter departementets syn bør seksuell omgang med noen som har gitt uttrykk for motvilje, være straffbart også i tilfeller hvor gjerningspersonen ikke har handlet forsettlig, men bare utvist grov uaktsomhet, jf. straffeloven § 294. Dette vil sikre et effektivt strafferettslig vern av den seksuelle selvbestemmelsesretten ved at flere gjerningspersoner kan holdes ansvarlig for handlinger som anses som straffverdige.

Samlet sett vil de ovennevnte forslagene sikre et sterkt og dekkende vern mot ufrivillig seksuell omgang, med strafferammer som står i et rimelig forhold til handlingenes klanderverdighet. I det følgende gis en mer inngående begrunnelse for forslagene og en nærmere redegjørelse for utformingen og den nærmere forståelsen av de nye bestemmelsene.

4.5.3.2 Ny straffebestemmelse basert på «bare ja betyr ja»

Straffebestemmelsene om seksuallovbrudd bygger allerede på det grunnleggende hensynet om at seksuelle handlinger skal være basert på frivillighet, og har som formål å verne den seksuelle selvbestemmelsesretten, se punkt 4.1.1. Straffelovrådet anbefaler ikke å innføre en straffebestemmelse basert på «bare ja betyr ja»-modellen. Som et utgangspunkt mener rådet at ansvaret for å forebygge ufrivillige seksuelle handlinger ikke bare bør ligge på den til enhver tid mest pågående parten. Forutsetningen er at partene har alminnelige gode forutsetninger for å utøve sin seksuelle selvbestemmelsesrett, se NOU 2022: 21 punkt 23.3.2 side 151.

Departementet er i utgangspunktet enig med Straffelovrådet i at personer som besitter slike forutsetninger, sammen bør ta ansvar for å unngå seksuell omgang som for en av partene er uønsket. Det kan samtidig tenkes ulike grunner til at en person i en konkret seksuell situasjon forholder seg passiv. Utformingen av voldtektsbestemmelsen bør etter departementets syn ta høyde for slike forhold.

Det har under høringen kommet innspill som underbygger at en person kan ha vesentlig reduserte forutsetninger for å avvise et seksuelt initia-

tiv, også uten at de objektive vilkårene i straffeloven § 291 om voldtekt eller § 295 om misbruk av overmaktsforhold og lignende er oppfylt. Under henvisning til en omfangsrapport fra Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress har eksempelvis Likestillings- og diskrimineringsombudet gitt uttrykk for at «frykt, redsel eller opplevelse av manglende handlingsalternativer» kan være aktuelle grunner til at en person forholder seg passiv i seksuelle sammenhenger. Dette underbygger at det etter omstendighetene kan være svært klanderverdig å ha seksuell omgang med noen som verken i ord eller handling har samtykket til det. Et annet praktisk viktig typetilfelle som viser at det kan være straffverdig å ha seksuell omgang med en person som reagerer på et seksuelt initiativ med passivitet, er der sistnevnte ikke ønsker seksuell omgang, men på grunn av ruspåvirkning eller søvndrukkenhet har vesentlig nedsatte forutsetninger for å gi uttrykk for motvilje.

De ovennevnte tilfellene kan etter forholdene omfattes av nåværende § 291 bokstav b, som rammer den som har seksuell omgang med noen som er «ute av stand til å motsette seg handlingen», se for eksempel HR-2024-897-A, der Høyesterett ga uttrykk for at «den som er sterkt omtåket etter søvn, etter omstendighetene kan være 'ute av stand' til å motsette seg seksuell omgang». Se også punkt 4.1.2. Det skal imidlertid en del til for at dette vilkåret er oppfylt. Etter departementets syn er vilkåret neppe oppfylt når fornærmede i den aktuelle situasjonen har reelle og rimelige handlingsalternativer, men likevel forholder seg passiv. Når det gjelder bestemmelsen i straffeloven § 297 om seksuell handling uten samtykke, mener departementet at den ikke i tilstrekkelig grad tar opp i seg alvoret ved handlinger som nevnt ovenfor. Bestemmelsen er først og fremst myntet på mindre inngripende seksuelle handlinger, slik som kyss og beføling av bryster eller kjønnsorgan innenfor eller utenpå klærne. At bestemmelsen også rammer seksuell omgang, fremgår ikke klart av ordlyden og gjenspeiles heller ikke i strafferammen, som er bot eller fengsel inntil 1 år.

At straffeloven ikke inneholder et straffebud som spesifikt rammer seksuell omgang med noen som ikke samtykker, har sammenheng med at departementet tidligere har ansett det som «usikkert hvilke tilfeller et slikt alternativ i praksis vil kunne dekke, også sett i lys av at bevissituasjonen i mange tilfeller vil være vanskelig», se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.1.5 på side 221, som er nærmere omtalt i punkt 4.2. Innspillene i denne

høringen tilsier imidlertid som nevnt at en straffebestemmelse basert på «bare ja betyr ja»-modellen neppe vil være helt upraktisk. Erfaringene med innføringen av de nye samtykkebaserte voldtektsbestemmelsene i Sverige og Danmark trekker klart i samme retning, se omtalen i punkt 4.3.1 og 4.3.2.

Departementet har altså kommet til at det er grunn til å foreslå en ny straffebestemmelse i voldtektsparagrafen som bygger på «bare ja betyr ja»-modellen, jf. forslaget til nytt første ledd i straffeloven § 291. Et eget straffebud som rammer seksuell omgang uten samtykke, ble i høringen skissert av Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM), som i tillegg støttet Straffelovrådets forslag til nytt straffalternativ i voldtektsbestemmelsen basert på «nei betyr nei», se punkt 4.5.2. Departementet er enig med NIM i at det er behov for en straffebestemmelse basert på «bare ja betyr ja» ved siden av rådets forslag til nytt straffalternativ. For å understreke alvoret i slike krenkelser mener departementet at denne bestemmelsen bør inntas i voldtektsparagrafen. Dette innebærer at slike tilfeller av seksuell omgang uten samtykke rubriseres som voldtekt, se punkt 4.7.

Departementet finner grunn til å understreke at forslaget til ny bestemmelse ikke bør strekkes for langt, og at det heller ikke er et mål i seg selv å oppnå flest mulige domfellelser. Det kan i denne sammenheng nevnes at Høyesterett i dom 6. mars 2025 har gitt generell veiledning om hvilke krav som må stilles til bevisvurderingen i voldtektsaker hvor fornærmedes forklaring om hendelsesforløpet er det sentrale beviset i saken, se HR-2025-458-A.

Forslaget til nytt første ledd i straffeloven § 291 vil trolig først og fremst ha selvstendig betydning ved siden av straffalternativene i nytt andre ledd i tilfeller hvor en person reagerer på et seksuelt initiativ med passivitet. Et sentralt bevisspørsmål forventes å bli hva gjerningspersonen har gjort for å forsikre seg om at den seksuelle omgangen var frivillig fra fornærmedes ståsted. Muligens kan dette bidra til at etterforskningen og en eventuell hovedforhandling oppleves som mindre belastende for den fornærmede. At det vil kunne oppstå spørsmål om fornærmedes atferd, også etter departementets forslag, kommer man imidlertid ikke utenom. Når tiltalte og fornærmede har gitt motstridende forklaringer om hendelsesforløpet, er det nødvendig for sakens aktører å stille spørsmål ved, og føre bevis som er egnet til å kaste lys over, partenes troverdighet og forklaringenes pålitelighet, se HR-2025-458-A avsnitt 32–39.

Det forventes at forslaget til ny straffebestemmelse i praksis også kan fange opp enkelte tilfeller hvor det er rimelig tvil knyttet til om de objektive og subjektive vilkårene for straff etter de øvrige straffalternativene i § 291 er oppfylt. Et eksempel er hvor fornærmede forklarer at hun eller han har gitt uttrykk for motvilje, mens gjerningspersonen bestrider dette og påtalemyndigheten eller retten i den konkrete saken ikke finner å kunne se bort fra gjerningspersonens forklaring på grunn av det strafferettslige beviskravet. Et annet eksempel er saker hvor det er rimelig tvil knyttet til om fornærmede reelt sett var «ute av stand til å motsette seg handlingen», for eksempel på grunn av sterk frykt eller kraftig beruselse. Dersom det anses bevist utover enhver rimelig tvil at gjerningspersonen i det minste forsettlig har hatt seksuell omgang «med noen som verken i ord eller handling har samtykket til det», kan § 291 nytt første ledd anvendes.

4.5.3.3 Nærmere om kravet til samtykke

Det grunnleggende hensynet bak den foreslåtte straffebestemmelsen i § 291 første ledd er å verne den enkelte mot ufrivillig seksuell omgang. Etter departementets syn bør likevel ikke vurderings-temaet være om fornærmede *ikke har deltatt frivillig*, slik det er etter den svenske og finske voldtektsbestemmelsen. Det kan være uklart hvordan man skal vurdere om noen har deltatt frivillig. Departementet slutter seg her til det som Straffelovrådet uttaler i NOU 2022: 21 punkt 27.6.2 side 187:

«En motforestilling mot å bruke ‘frivillig’ er at det kan lede tanken i retning av ‘den indre viljen’. Rådet antar imidlertid at de fleste vil forstå at en persons ‘indre innstilling’, og følelser og tanker om å ha lyst eller ikke, ikke er avgjørende, og at ingen kan domfelles fordi han eller hun ikke var i stand til å lese den andres tanker. En vektigere motforestilling er at en bestemmelse som skissert over ikke gir svar på hvordan man skal vurdere om deltakelse i seksuell omgang er frivillig [...]»

Slik departementet ser det, bør det avgjørende være om personen har gitt uttrykk for at han eller hun ønsker å være med på handlingene. Bestemmelsene som skal verne den seksuelle selvbestemmelsesretten, bør ta høyde for at frivillighet kan komme til uttrykk på mange forskjellige måter. Som rådet påpeker, utvikles ofte «enighet og ‘forhandlingene’ om å gjennomføre sek-

suell omgang [...] gradvis gjennom utprøvende berøring, kroppsspråk og lyder», se NOU 2022: 21 punkt 23.3.2 side 150. Departementet er enig med rådet i at det vil føre for langt å innføre et krav om *uttrykkelig* samtykke. Et slikt krav, som kan sies å rendyrke «bare ja betyr ja»-modellen, ville i en del tilfeller kunne ha ført til straffansvar selv om den seksuelle omgangen reelt sett var frivillig.

Det avgjørende må være om partene verbalt eller på annen måte har samtykket til seksuell omgang. At et samtykke ikke trenger å være uttrykkelig, er også lagt til grunn i forarbeidene til straffeloven § 297 om seksuell handling uten samtykke. I Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.8 side 240 viser departementet til spesialmerknaedene til den tilsvarende bestemmelsen i straffeloven 1902 § 200 første ledd i Ot.prp. nr. 28 (1999–2000), hvor departementet på side 116 uttaler følgende:

«Det kreves ikke uttrykkelig samtykke – konkludent atferd er nok. Hvorvidt fornærmede samtykket, må bero på en helhetsvurdering av situasjonen. Befant vedkommende seg i en truende eller tvingende situasjon, kan det være et moment som taler mot at samtykke forelå.»

Også bestemmelsene om voldtekt i Danmark, Sverige og Finland åpner for at et samtykke eller frivillighet kan uttrykkes for eksempel ved kroppsspråk eller lyder og unntaksvis også ved passivitet. Utgangspunktet etter disse bestemmelsene er imidlertid at den som tier og ellers forholder seg passiv, ikke uten holdepunkter for noe annet har samtykket eller deltatt frivillig.

For at passivitet skal kunne tolkes som et samtykke, mener departementet at det må foreligge konkrete holdepunkter for dette. Her vil relasjonen og historikken mellom partene kunne ha stor betydning. Det samme gjelder opptakten til hendelsen. Det er for eksempel åpenbare forskjeller mellom en situasjon der to personer flørter, kysser og kjærtegner hverandre, kler av hverandre og legger seg i samme seng, før en av partene innleder et samleie eller en annen form for seksuell omgang, og situasjonen der en person – uten noen spesiell foranledning – tar et seksuelt initiativ overfor en annen som han eller hun nettopp har møtt. I den sistnevnte situasjonen vil den initiativtakende parten ofte vanskelig kunne høres med at passivitet kan tolkes som en tilslutning til seksuell omgang, mens konklusjonen etter omstendighetene lettere vil kunne bli den motsatte i den første situasjonen. Departementet vil imidlertid understreke at et samtykke til seksuelle handlinger (som kyss, beføling og andre kjærtegn mv.) ikke

uten videre kan tolkes som et samtykke til seksuell omgang (som samleie mv.), og at hvert enkelt tilfelle må vurderes konkret.

Departementet foreslår som nevnt at gjerningsbeskrivelsen i den nye straffebestemmelsen formuleres slik at den rammer «den som har seksuell omgang med noen som verken i ord eller handling har samtykket til det». Departementet legger til grunn at «samtykke» er et velkjent ord, og at folk flest har en rimelig dekkende forståelse av hva det betyr. Det vesentlige for at gjerningsbeskrivelsen skal være oppfylt, er om fornærmede har gitt uttrykk for at vedkommende ønsker å være med på handlingene. Formuleringen «i ord eller handling» klargjør at det ikke kreves et verbalt samtykke, og at for eksempel lyder, flørtende kroppsspråk, ansiktsuttrykk eller andre «inviterende» kroppsbevegelser kan være nok. Som nevnt foran er det heller ikke utelukket at passivitet etter omstendighetene kan aksepteres som uttrykk for samtykke.

Som Straffelovrådet påpeker, må et samtykke være genuint eller virksomt for at det skal kunne tillegges betydning. Rådet fremholder at det kan være nødvendig å foreta en kompleks vurdering som innebærer stor grad av skjønn for å kunne ta stilling til spørsmålet om et samtykke er virksomt. Det kan for eksempel være uklart hvor stor grad av press, overtalelse og annen påvirkning som kan godtas, og hva som skal til for at en person kan anses for å være samtykkekompetent. Det er også et spørsmål om hvordan et samtykke skal forholde seg til svik og bristende forutsetninger, for eksempel lovnader om et fast forhold som senere ikke innfris. Departementet er av den oppfatning at disse utfordringene ikke uten videre løses ved å velge en alternativ formulering, slik som i Sverige og Finland.

At et samtykke til seksuell omgang er et resultat av overtalelse, vil som det klare utgangspunkt ikke gjøre samtykket uvirksomt. Dette kan også gjelde i tilfeller der mye står på spill for den ene parten, for eksempel der den som ønsker seksuell omgang, truer med å gjøre et parforhold slutt dersom ønsket ikke innfris. Et samtykke som er fremtvungent ved vold eller truende atferd, inkludert ulovlig tvang, kan derimot ikke tillegges rettslig betydning. Som nevnt foran kan det reises spørsmål om betydningen av svik og bristende forutsetninger for om et samtykke anses virksomt eller ikke. Et eksempel er hvor fornærmede gir klar og tydelig beskjed til gjerningspersonen om at han ikke vil ha samleie med henne med mindre hun blir med på ferietur, flytter inn hos ham eller lover at de to skal bli kjærester. Departementet

legger til grunn at brudd på lovnader eller forutsetninger for seksuell omgang skal være uten betydning for spørsmålet om et samtykke er virksomt, og at den foreslåtte bestemmelsen ikke vil gjøre det straffbart å fremskaffe et samtykke ved løgn, forledelse eller lureri. Dette er også Straffelovrådets utgangspunkt, se NOU 2022: 21 punkt 23.3.4 side 152–153:

«At den andre parten ikke ville involvert seg seksuelt dersom vedkommende hadde korrekt informasjon, er ikke det samme som at den seksuelle samhandlingen er ufrivillig. Rådets utgangspunkt er derfor at en handling ikke bør klassifiseres som et seksuallovbrudd alene fordi uttalte eller underforståtte premisser for den seksuelle samhandlingen ikke stemmer med virkeligheten eller ikke innfris og den ene parten kan lastes for dette.»

I noen tilfeller vil det være behov for å tolke rekkevidden til et samtykke til seksuell omgang som allerede er gitt. Hvis fornærmede for eksempel har klargjort for gjerningspersonen at det er uaktuelt med noe annet enn vaginalt eller oralt samleie, men gjerningspersonen likevel innleder analt samleie uten at den andre personen direkte eller indirekte har gitt uttrykk for at det likevel er greit, har gjerningspersonen handlet utenfor det fornærmede samtykket til. Hvilke former for seksuell omgang noen samtykker til og ikke, må vurderes konkret i den enkelte sak.

I rettspraksis er det enkelte eksempler på at tiltalte skaffer seg seksuell omgang ved å utnytte at fornærmede forveksler ham eller henne med en annen. Noen slike tilfeller vil kunne rammes av straffeloven § 295 første ledd bokstav a om misbruk av tillitsforhold, se også NOU 2022: 21 punkt 26.6 side 173–174 hvor Straffelovrådet drøfter personforveksling særskilt. Departementet legger til grunn at også den foreslåtte bestemmelsen i § 291 første ledd kan komme til anvendelse i visse tilfeller av personforveksling. Et eksempel kan være at gjerningspersonen sniker seg opp i sengen til fornærmede, og at fornærmede deltar i seksuell omgang med gjerningspersonen fordi vedkommende tror at det er kjæresten. I et slikt tilfelle er departementets utgangspunkt at fornærmedes samtykke ikke omfatter den aktuelle seksuelle omgangen. Departementet understreker at et eventuelt straffansvar for personforveksling må knytte seg til at fornærmede er i villfarelse med hensyn til hvilken fysisk person vedkommende har seksuell omgang med. På samme måte som etter det danske straffebudet om tilsnikelse av

samleie på bakgrunn av personforveksling bør det ikke være straffbart å skaffe seg seksuell omgang ved å lyve om sin identitet eller å utgi seg for å være rik eller kjent, se bemerkningene til straffebudet i Lovforslag nr. L 50 (2022–2023) side 27.

4.5.3.4 *Nytt straffalternativ basert på «nei betyr nei»*

På samme måte som Straffelovrådet mener departementet at det er en svakhet ved voldtektsbestemmelsen i straffeloven § 291 at den ikke kommer til anvendelse i tilfeller hvor gjerningspersonen har seksuell omgang med noen som aktivt gir uttrykk for at de ikke ønsker å delta, bortsett fra når det samtidig foreligger omstendigheter som nevnt i nåværende bokstav a og b.

Det å ha seksuell omgang med noen som gir uttrykk for at det er uønsket, utgjør en sterk og markant tilsidesettelse av personens seksuelle selvbestemmelsesrett. Dette gjelder uavhengig av om gjerningspersonen har brukt tvang eller om fornærmede var ute av stand til å yte fysisk motstand. At gjerningspersonen ser bort fra fornærmedes uttrykte motvilje og tar seg til rette, er etter departementets syn så graverende at handlingen bør rammes av en strengere straffebestemmelse enn forslaget til § 291 nytt første ledd.

Straffelovrådet foreslår å videreføre de eksisterende straffalternativene i straffeloven § 291, samtidig som det innføres et nytt straffalternativ som rammer seksuell omgang med noen som verbalt eller på annen måte gir uttrykk for at vedkommende ikke vil delta i den seksuelle omgangen. Departementet er enig i at dette er en hensiktsmessig løsning. I likhet med rådet mener departementet at det er en fordel at det fremgår direkte av ordlyden i § 291 andre ledd at bestemmelsen rammer den som «skaffer seg seksuell omgang ved vold eller truende atferd», eller har seksuell omgang med noen som er «ute av stand til å motsette seg handlingen», uavhengig av om fornærmede har gitt uttrykk for motvilje eller ikke. For det første vil ikke det nye straffalternativet i § 291 andre ledd fullt ut konsumere de eksisterende straffalternativene i bokstav a og b. For det andre er det en fordel å beholde dagens utforming av straffalternativene i bokstav a og b for å tydeliggjøre at det ikke er tilsiktet noen materielle endringer av voldtektsbestemmelsens anvendelsesområde i tilfeller hvor det er brukt vold eller trusler mv.

I likhet med Borgarting lagmannsrett mener departementet at det er grunn til å forenkle ordlyden i Straffelovrådets forslag til nytt straffalterna-

tiv. Det er uheldig om bestemmelsen forstås slik at den inviterer til en særskilt bevisførsel rundt hva fornærmede egentlig ville. Det er den uttrykte viljen som er det avgjørende, og dette bør reflekteres på en klar måte i bestemmelsen. Departementet foreslår derfor et nytt straffalternativ i § 291 nytt andre ledd bokstav b som rammer den som «har seksuell omgang med noen som i ord eller handling gir uttrykk for ikke å ville det». Innholdsmessig er bestemmelsen ment å sammenfalle med rådets forslag.

For at noen skal kunne straffes etter det foreslåtte straffalternativet, må fornærmede ha uttrykt motvilje «i ord eller handling». Det ligger i dette at motviljen kan komme til uttrykk på mange forskjellige måter, for eksempel verbalt, ved kroppsspråk (inkludert ansiktsuttrykk) eller gjennom lyder. At motviljen har kommet «klart» eller «utvetydig» til uttrykk, kreves ikke. Det avgjørende må være om motviljen, etter en objektiv vurdering, har kommet til uttrykk på en måte som er mulig å forstå for den eller de andre i den aktuelle situasjonen. Dette må bero på en konkret vurdering, hvor blant annet opptakten til hendelsen, relasjonen mellom partene og omstendighetene rundt handlingen for øvrig vil ha stor betydning, se også NOU 2022: 21 punkt 27.5.5 side 183. Også ukontrollerte reaksjoner, som for eksempel at fornærmede stivner til eller gråter, vil etter forholdene kunne være uttrykk for at vedkommende ikke ønsker å delta i den seksuelle omgangen, se NOU 2022: 21 punkt 23.3.2 side 152 og 27.6.2 side 188. Dersom gjerningspersonen ikke oppfattet at fornærmede ga uttrykk for motvilje, men er sterkt å bebreide for dette, kan det etter forholdene være aktuelt med straffansvar for grovt uaktsom voldtekt, se punkt 4.6.4.

Enkelte høringsinstanser mener at den foreslåtte bestemmelsen kan føre til økt oppmerksomhet omkring fornærmedes opptreden, noe som vil kunne utgjøre en tilleggsbelastning, se punkt 4.5.2. Er det usikkerhet knyttet til om fornærmede i den konkrete situasjonen ga tilstrekkelig tydelig uttrykk for motvilje, må det imidlertid antas at saken ofte vil bli bedømt etter forslaget til § 291 nytt første ledd, som rammer den som har seksuell omgang med noen som verken i ord eller handling har samtykket til det. Se punkt 4.5.3.2 ovenfor om bevissituasjonen i disse sakene. Med den løsningen som departementet foreslår, som innebærer at både «bare ja betyr ja»-modellen og «nei betyr nei»-modellen inntas i voldtektsparagrafen, er det derfor neppe grunn til å legge avgjørende vekt på disse innvendingene.

4.5.3.5 *Rekkevidden og utformingen av «ute av stand til å motsette seg handlingen»-alternativet*

Straffeloven § 291 bokstav b retter seg i dag mot den som «har seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen». Departementet har, i likhet med Straffelovrådet, kommet til at ordlyden i bestemmelsen med fordel kan forenkles ved å sløyfe ordet «bevisstløs». I dagligtalen brukes «bevisstløs» gjerne om tilstander der en person er i koma eller lignende som følge av sykdom eller ytre påvirkning. I straffeloven omfatter «bevisstløs» imidlertid også tilstander som søvn og hypnose. Som rådet påpeker, vil en slik endring ikke få noen innholdsmessig betydning fordi den som er bevisstløs, også er «ute av stand» til å motsette seg handlingen.

Som det fremgår av punkt 4.1.2, har straffeloven § 291 bokstav b i praksis blitt anvendt i tilfeller der fornærmede har gitt uttrykk for motvilje, men ikke vært i stand til å motsette seg den seksuelle omgangen fysisk. Dersom departementets forslag til nytt straffalternativ i § 291 nytt andre ledd bokstav b blir vedtatt, vil slike tilfeller regelmessig også omfattes av det nye alternativet. Departementet kan ikke se at de foreslåtte endringene vil innsnevre rekkevidden til «ute av stand»-alternativet i straffeloven § 291. Rettspraksis som klargjør innholdet i dette straffalternativet, vil dermed fortsatt være relevant.

4.6 **Grov uaktsomhet som skyldform**

4.6.1 **Historisk bakgrunn**

Straffeloven § 294 om grovt uaktsom voldtekt viderefører straffeloven 1902 § 192 fjerde ledd, som ble vedtatt i forbindelse med reformen av straffelovens bestemmelser om seksuallovbrudd i 2000. Spørsmålet om grovt uaktsom voldtekt burde være straffbart, ble grundig drøftet av Seksuallovbruddsutvalget i NOU 1997: 23 punkt 4.4.4.1, se særlig side 50–53. Utvalgets *flertall* konkluderte med at det ikke var ønskelig å kriminalisere grovt uaktsom voldtekt. Etter flertallets syn forelå det ikke et praktisk behov for å innføre grov uaktsomhet som skyldform for voldtekt, og det var heller ikke andre tungtveiende grunner som talte for kriminalisering. Da utvalget avga sin utredning, rettet voldtektsbestemmelsen i straffeloven 1902 § 192 seg mot «den som ved vold eller ved å fremkalle frykt for noens liv eller helse tvinger noen til utuktig omgang». Flertallet ga

uttrykk for at det ikke hadde funnet praktiske eksempler eller typetilfeller der det var naturlig å tenke seg at gjerningspersonen bare handlet grovt uaktsomt, se utredningen side 53:

«Voldtektshandlingen forutsetter en kvalifisert aggressiv atferd, enten i ord eller handling. Utvalgets flertall har ikke funnet praktiske eksempler eller typetilfeller der det er naturlig å tenke seg at overgriperen bare har handlet grovt uaktsomt – og ikke forsettlig – i forhold til egen atferd. Det samme gjelder tvangskravet og forutsetningen om frivillighet hos offeret, sett i sammenheng med de øvrige objektive straffbarhetsbetingelser. Flertallet kan heller ikke se at hensynet til rettsvern for offeret er et tungtveiende moment for å kriminalisere den grovt uaktsomme atferd.»

Flertallet mente at det heller ikke var tungtveiende hensyn som talte for å innføre et uaktsomhetsansvar for overtredelse av straffeloven 1902 § 194 første straffalternativ, som rettet seg mot den som skaffer seg eller andre seksuell omgang ved mindre alvorlige trusler enn de som var omfattet av § 192, se utredningen side 53:

«Flertallet finner ikke at tungtveiende hensyn taler for å kriminalisere grov uaktsomhet, verken for voldtekt eller for overgrep som rammes av straffeloven § 194. Kriminalisering av simpel uaktsomhet for slike handlinger er etter flertallets syn ingen aktuell problemstilling. Det fremstår som lite tenkelig at så vidt graverende handlinger foretas i ren uaktsomhet. En slik skjerpelse av skyldkravet kunne nok være egnet til å ramme skjult forsett, men tungtveiende rettsikkerhetshensyn taler likevel mot en slik utvidelse av straffansvaret i straffebud med så høye strafferammer.»

Mindretallet, som besto av Lisbeth Bang og Grete Kvalheim, mente derimot at det var grunn til å lempe på skyldkravet for voldtekt. *Lisbeth Bang* gikk inn for at både simpel og grovt uaktsom voldtekt skulle være straffbart, og la vekt på hensynet til offerets rettsvern og handlingens straffverdighet, se utredningen punkt 9.2 side 100. *Grete Kvalheim* mente også at voldtektsbestemmelsen ga et utilstrekkelig rettsvern for ofrene, fordi bestemmelsen bare rammet forsettlige overtredelser, se utredningen punkt 9.3 side 101–102. Kvalheims syn ble oppsummert slik av departementet i Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) punkt 4.2.2 side 28–29:

«[Grete Kvalheim] viser til at tvangssituasjonene kan variere svært fra grov vold eller annen uttalt aggressivitet til mer subtil maktbruk, som fra ofrenes side kan oppleves like skremmende og tvingende som voldsbruk. Den gjerningsmann som ikke forstår at han tvinger offeret til seksuell omgang, men utviser grov uaktsomhet i forhold til frivilligheten, har begått et klart straffverdig seksuelt overgrep. Kvalheim mener i motsetning til utvalgsflertallet at uaktsom voldtekt er praktisk, og bygger på sin egen erfaring bl.a fra arbeid i Dixigrupper. Særlig praktisk er uaktsomhet i situasjoner hvor gjerningsmannen opptrer slik at offeret blir nærmest viljeløst på grunn av angst, avmakt eller handlingslammelse. Selv om det stilles de samme strenge krav til bevis for domfellelse, mener Kvalheim at det vil være lettere å bevise uaktsomhet enn forsett. Medlemmet Kvalheim er heller ikke redd for at en kriminalisering av den grovt uaktsomme voldtekt vil medføre at det stilles strengere krav til offerets motstand osv. Derimot ser hun at det kan være en viss fare for nedsubsumering, men mener at dette problemet – hvis det oppstår – må kunne la seg løse på en tilfredsstillende måte. Hun foreslår at en straffebestemmelse som rammer grov uaktsomhet, bør ha en strafferamme på fengsel inntil 5 år.»

Departementet foreslo i Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) å utvide voldtektsbestemmelsen slik at den både rammer den som «skaffer seg seksuell omgang ved vold eller ved truende atferd», og den som «har seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen». Departementet kom under «en viss tvil» til at det var grunn til å kriminalisere grovt uaktsom overtredelse av den foreslåtte voldtektsbestemmelsen, se Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) punkt 4.2.4 side 30–31:

«Departementet har lagt avgjørende vekt på at en kriminalisering vil *styrke rettsvernet* for voldtektsofre uten at det innebærer noen tilsvarende rettssikkerhetsrisiko for gjerningsmannen. Ikke bare forsettlige, men også grovt uaktsomme overgrep er klart *straffverdige*. Kvinner som blir utsatt for slik hensynsløs atferd som en grovt uaktsom voldtekt vil innebære, har krav på den støtte og beskyttelse som straffeloven gir. En kriminalisering av grovt uaktsom voldtekt vil også være et viktig *signal* om at samfunnet ikke aksepterer denne type handlinger.

Utvalget og noen høringsinstanser viser til at uaktsom voldtekt ikke er *praktisk*, og at det taler mot en kriminalisering. Det er vanskelig å si sikkert hvor mange grovt uaktsomme voldtekter man må regne med. Etter departementets syn er enhver grovt uaktsom voldtekt en voldtekt for mye, og en straffebestemmelse vil fylle et behov selv om antallet nye domfellelser i forhold til i dag måtte bli lite. Bestemmelsen vil antakelig særlig ha sin betydning i tilfeller hvor voldsanvendelsen eller den truende atferden har vært relativt beskjeden, eller hvor offeret på grunn av rus eller frykt ikke har vært i stand til å motsette seg den seksuelle omgangen.»

Departementet antok for øvrig at faren for nedsubsumering ikke var så stor at det kunne tillegges særlig vekt i vurderingen, og delte heller ikke utvalgsflertallets oppfatning om at en kriminalisering av uaktsom voldtekt ville medføre en «sterkere fokusering på *offerets egen opptreden* enn det som skjer i dag», se proposisjonen punkt 4.2.4 side 31.

Straffelovkommisjonen foreslo at uaktsomhetsansvaret for en rekke lovbruddstyper, inkludert voldtekt, ikke skulle videreføres, se NOU 2002: 4 *Ny straffelov: Straffelovkommisjonens delutredning VII* punkt 4.3.1 side 87. Ved utarbeidelsen av den gjeldende straffeloven mente departementet imidlertid at straffansvaret for grovt uaktsom voldtekt burde opprettholdes. Departementet påpekte at det fantes eksempler på at bestemmelsen om grovt uaktsom voldtekt hadde blitt anvendt i praksis, og at det ville harmonere dårlig med de verdiane straffelovgivningen skal beskytte å ikke videreføre bestemmelsen. Departementet mente dessuten at det kunne ha en uønsket og uheldig signaleffekt å oppheve kriminaliseringen av grovt uaktsom voldtekt, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.4.5 side 235.

4.6.2 Straffelovrådets forslag

I NOU 2022: 21 punkt 27.10.2 side 197–198 drøfter Straffelovrådet om det er grunn til å videreføre en bestemmelse som svarer til straffeloven § 294 om grovt uaktsom voldtekt, og om bestemmelsen i tilfelle også bør omfatte overtredelser av det foreslåtte nye straffalternativet i bestemmelsen om seksuell omgang uten samtykke, se punkt 4.5.1.1 og 4.5.1.2 foran.

Straffelovrådet foreslår ikke å oppheve straffeloven § 294, men anbefaler likevel at det vurderes nærmere om bestemmelsen bør videreføres i opp-

følgingen av utredningen. Dette gjelder særlig hvis bestemmelsen om de mest alvorlige krenkelsene av den seksuelle selvbestemmelsesretten gis en annen utforming enn det rådet har foreslått.

Slik Straffelovrådet ser det, er grovt uaktsomme overtredelser av bestemmelsen om de mest alvorlige krenkelsene av den seksuelle selvbestemmelsesretten klart straffverdige. Dette taler etter rådets syn sterkt for å videreføre bestemmelsen i straffeloven § 294, uavhengig av hvor praktiske denne typen handlinger er. Rådet påpeker at det finnes eksempler på domfellelse for grovt uaktsom voldtekt i rettspraksis, og ser ikke bort fra at bestemmelsen brukes for lite. Rådet antar at det praktiske behovet for bestemmelsen vil øke hvis dagens voldtektsbestemmelse utvides i tråd med rådets forslag. Når det gjelder faren for nedsubsumering, erkjenner rådet at bestemmelsen innebærer en risiko for feilaktige domfellelser for grovt uaktsom voldtekt i stedet for forsettlig voldtekt. Rådet påpeker imidlertid at det ikke har grunnlag for å mene at dette er et så stort problem at straffansvaret for grovt uaktsom voldtekt bør oppheves av den grunn. Rådet antar også at risikoen for nedsubsumering kan reduseres dersom domstolen gis større frihet til å differensiere straffutmålingen for forsettlig voldtekt, slik at domfellelse ikke vil innebære en høyere straff enn det domstolen finner rimelig.

4.6.3 Høringsinstansenes syn

Samtlige høringsinstanser som har uttalt seg om spørsmålet, mener at uaktsomhetsansvaret etter straffeloven § 294 bør videreføres. Dette gjelder blant annet *Hordaland, Sogn og Fjordane statsadvokatembeter mfl.*, *JURK*, *Nordland statsadvokatembeter*, *NIM*, *Oslo politidistrikt* og *riksadvokaten*. Det er imidlertid delte meninger om uaktsomhetsansvaret bør begrenses til de mest alvorlige tilfellene av voldtekt, eller om det bør gjelde i alle tilfeller av voldtekt, inkludert overtredelser av rådets foreslåtte nye straffalternativ.

Hordaland, Sogn og Fjordane statsadvokatembeter mfl. stiller spørsmål ved om uaktsomhetsansvaret etter det nye straffalternativet som Straffelovrådet foreslår, kan bli for vidtrekkende. *Oslo politidistrikt* fremhever at dersom bestemmelsen om voldtekt utvides slik som Straffelovrådet har foreslått, må det vurderes nøye om det nye straffalternativet også skal omfattes av uaktsomhetsansvaret:

«Slik en ser det vil bestemmelsen kunne øke sjansene for feilaktige domfellelser, da vurde-

ringen av gjerningspersonens subjektive skyld i tilfelle som foreslått etter ny straffelov § 294 b vil bero på krevende vurderinger rundt dennes oppfatning i den konkrete situasjonen.»

Nordland statsadvokatembeter slutter seg til Straffelovrådets uttalelser og fremhever at det praktiske behovet for en bestemmelse om grov uaktsomhet vil øke ved en eventuell utvidelse av dagens voldtektsbestemmelse:

«Vi slutter oss for øvrig til rådets uttalelse i utredningen på s. 197 om at 'det praktiske behovet for en bestemmelse om grovt uaktsom overtredelse øker dersom dagens voldtektsbestemmelse utvides slik at den omfatter tilfeller der gjerningspersonen har seksuell omgang med noen [som] ikke vil det, og som gir uttrykk for det i ord eller handling'. Eksempelet som trekkes frem, om at 'gjerningspersonen på grunn av uoppmerksomhet ikke fanger opp signalene som viser at fornærmede ikke ønsker å delta i den seksuelle omgangen, for eksempel at fornærmede gråter stille, og at dette gir grunnlag for strek bebreidelse' er etter vår oppfatning et godt eksempel.»

NIM gir uttrykk for at grov uaktsomhet som skyldkrav er presist nok dersom voldtektsbestemmelsen utvides på den måten rådet har foreslått, men at det kan være problematisk av hensyn til lovskravet å knytte uaktsomhetsansvar til en gjerningsbeskrivelse som bruker rettslige standarder og skjønnsmessige vilkår. *NIM* er ikke kjent med rettskilder som foreskriver andre krav til utformingen av straffebud som er basert på uaktsomhet, men uttaler likevel:

«Dersom den straffbare handlingen [...] er angitt gjennom en rettslig skjønnspreget standard som 'krenkende', 'frivillig' eller 'samtykke', kan det etter vårt syn være betenkelig å ha grov uaktsomhet som skyldkrav.»

Med en slik gjerningsbeskrivelse kan spørsmålet om straffansvar for grovt uaktsom overtredelse for eksempel oppstå «i en del situasjoner der gjerningspersonen tror at den andre har utvist seksuell interesse, men der det ikke er tilfellet». *NIM* uttaler i forlengelsen av dette:

«Der straffebudet inneholder både et vilkår om manglende samtykke og et skyldkrav som går på grov uaktsomhet, ligger domstolenes vurdering tett opp til vurderingen av om handlingen

var sterk klanderverdig og om det dermed bør straffes. Problemet med det er at det i praksis kan være veldig forskjellig syn på hva som er sterkt klanderverdig. Kriteriene innebærer lite annet enn en anvisning på straff etter en fri vurdering basert på påtalemyndighetens og dommerens skjønn.»

4.6.4 Departementets vurdering

Departementet mener at straffansvaret for grovt uaktsom voldtekt i straffeloven § 294 bør videreføres. Uaktsomhetsansvaret bør etter departementets syn også omfatte det foreslåtte straffalternativet i straffeloven § 291 nytt andre ledd bokstav b, som rammer den som har seksuell omgang med noen som i ord eller handling gir uttrykk for ikke å ville det, jf. punkt 4.5.3.4. Dette er i tråd med Straffelovrådets forslag og støttes av flesteparten av høringsinstansene som uttaler seg om spørsmålet.

Etter departementets syn bør straffeloven markere at den som har seksuell omgang med en annen, må opptre hensynsfullt og aktsomt med hensyn til om den andre parten deltar frivillig. Dette gjelder for dagens straffalternativer i straffeloven § 291 bokstav a–c og bør også gjelde for overtredelser av det nevnte forslaget. Grovt uaktsomme overtredelser av det foreslåtte straffalternativet i § 291 nytt andre ledd bokstav b er klart straffverdige, idet straff vil forutsette at fornærmede har gitt uttrykk for motvilje, og at gjerningspersonen er sterkt å bebreide for ikke å ha forstått dette.

Da grovt uaktsom voldtekt ble kriminalisert, la departementet avgjørende vekt på at slik kriminalisering ville styrke rettsvernet for voldtekts ofre – uten at det ville innebære noen tilsvarende rettsikkerhetsrisiko for gjerningspersonen, se punkt 4.6.1. Slik departementet ser det, gjør dette seg gjeldende også for det foreslåtte straffalternativet i § 291 nytt andre ledd bokstav b. Etter departementets syn er det ikke grunn til å frykte at risikoen for feilaktige domfellelser vil bli nevneverdig større sammenlignet med i dag, slik Oslo politidistrikt har nevnt som en bekymring. Også i dag må det foretas krevende vurderinger av hvordan gjerningspersonen oppfattet situasjonen for å kunne ta stilling til om vedkommende har opptrådt med tilstrekkelig grad av skyld. Vilårene for domfellelse etter § 294 er strenge, se blant annet NOU 2022: 21 punkt 7.7 side 57 med videre henvisninger, og departementet kan ikke se at straffansvaret vil favne for vidt med en slik utvidelse.

Straffansvar for grovt uaktsom overtredelse av det foreslåtte straffalternativet i § 291 nytt andre ledd bokstav b vil kunne være aktuelt der gjerningspersonen innser at det er en risiko for at fornærmede har ment å avvise et seksuelt initiativ, men håper at så ikke er tilfellet (bevisst uaktsomhet). Straffansvar kan også være aktuelt dersom gjerningspersonen ikke oppfatter at fornærmede gir uttrykk for motvilje, og er sterkt å bebreide for dette (ubevisst uaktsomhet). Man kan for eksempel tenke seg at gjerningspersonen av uforståelige grunner ikke får med seg at fornærmede rister på hodet, sier «nei» eller snur seg vekk. Uavhengig av omstendighetene i saken er det et krav at handlingen må bedømmes som «svært klanderverdig», og at det må være «grunnlag for sterk bebreidelse», jf. straffeloven § 23 andre ledd. I situasjoner som fremstår som skremmende eller overrumplende, legger departementet til grunn at det er rimelig å forvente en særlig årvåkenhet fra gjerningspersonens side. Det samme kan gjelde i tilfeller hvor det ikke er noen historikk mellom partene, eller en annen foranledning som gir gjerningspersonen rimelig grunn til forvente at et seksuelt initiativ vil være velkomment. Etersom det bare er den grove uaktsomheten som rammes, jf. straffeloven § 23 andre ledd, vil det også i slike saker være rom for feilvurderinger uten at straffansvar inntreffer.

Etter departementets syn vil det føre for langt å kriminalisere grovt uaktsomme overtredelser av den foreslåtte straffebestemmelsen i § 291 nytt første ledd, som rammer den som har seksuell omgang «med noen som verken i ord eller handling har samtykket til det». Som nevnt i punkt 4.5.3.3 kan et samtykke fremkomme på mange ulike måter, for eksempel ved kroppsspråk – og unntaksvis også ved passivitet. Dersom det objektivt sett ikke forelå et samtykke, men den initiativtakende parten rent subjektivt oppfattet det slik at et samtykke forelå, vil det bero på nokså skjønnsmessige vurderinger om gjerningspersonen er sterkt å bebreide for likevel ikke å ha avklart om denne oppfatningen var riktig. Også NIM har fremhevet dette i høringsrunden og gitt uttrykk for at et straffebud som både inneholder et vilkår om manglende samtykke og et skyldkrav om grov uaktsomhet, «innebærer lite annet enn en anvisning på straff etter en fri vurdering basert på påtalemyndighetens og dommerens skjønn», se punkt 4.6.3 ovenfor. Departementet mener også at det er grunn til å legge en viss vekt på erfaringene i Sverige, hvor straffansvaret for grovt uaktsom voldtekt har voldt vanskeligheter i tilfeller der fornærmede har forholdt seg passiv, se punkt 4.3.1.

På denne bakgrunn foreslår departementet at grovt uaktsom overtredelse av den nye bestemmelsen i § 291 nytt første ledd, som er basert på «bare ja betyr ja»-modellen, ikke skal være straffbart. Dette innebærer at den nye straffebestemmelsen i § 291 nytt første ledd bare vil ramme forsettlig overtredelser, jf. straffeloven § 22. Betydningen av dette bør likevel ikke overdrives. I de rene passivitetstilfellene vil domfellelse for forsettlig overtredelse av nytt første ledd normalt bare kreve at gjerningspersonen oppfatter at fornærmede er passiv, og at gjerningspersonen ikke har holdepunkter for at passiviteten er uttrykk for et samtykke. Dersom det ikke foreligger noen særlig historikk mellom partene som tilsier at passiviteten skal tolkes som et samtykke, må det kreves forholdsvis klare holdepunkter.

Ved at voldtektsbestemmelsen foreslås utvidet med et nytt straffalternativ basert på «nei betyr nei»-modellen, hvor også grovt uaktsom overtredelse vil være straffbar, vil det samlede vernet mot ufrivillig seksuell omgang bli styrket på en effektiv og samtidig forsvarlig måte. Sett i sammenheng med forslaget til § 291 nytt første ledd, som er basert på «bare ja betyr ja»-modellen, vil forslaget om å videreføre og utvide straffansvaret for grovt uaktsom voldtekt samlet sett innebære et sterkere vern enn i Danmark og Finland, ettersom ingen av disse landene har kriminalisert grovt uaktsom voldtekt. Straffansvaret etter de foreslåtte endringene vil samlet sett minne noe mer om svensk rett, selv om en direkte sammenligning er vanskelig. Slik departementet ser det, vil forslaget imidlertid sikre forutberegnelighet på en bedre måte enn den svenske ordningen.

4.7 Voldtektsparagrafens overskrift

4.7.1 Straffelovrådets forslag

Straffelovrådet foreslår å endre paragrafoverskriften i bestemmelsen om de mest alvorlige krenkelsene av den seksuelle selvbestemmelsesretten, som i dag finnes i straffeloven § 291, fra «Voldtekt» til «Seksuell omgang uten samtykke», se NOU 2022: 21 punkt 27.6.5 side 190–191. Straffelovrådet fremhever at det ikke er vold og truende adferd, men mangel på frivillighet, som er det karakteristiske ved de mest alvorlige krenkelsene av den seksuelle selvbestemmelsesretten. Rådet gir uttrykk for at straffelovens definisjon av voldtekt ikke nødvendigvis sammenfaller så godt med hvordan termen forstås i befolkningen. Rådet fremhever også at «voldtekt» kan være en symbol-

tung merkelapp, som enkelte vil kunne vegre seg for å bruke for å beskrive egne erfaringer. Rådet legger til grunn at dette kan påvirke sannsynligheten for at fornærmede oppsøker hjelpeapparatet og anmelder forholdet, og for at gjerningspersonen erkjenner å ha begått alvorlige handlinger. Slik rådet ser det, formidler overskriften «Seksuell omgang uten samtykke» hva som er essensen i bestemmelsen, ettersom et fellestrekk ved handlingene er at det ikke er samtykket til den seksuelle omgangen.

4.7.2 Høringsinstansenes syn

Et flertall av høringsinstansene som uttaler seg om spørsmålet, mener at det vil være uheldig å gå bort fra betegnelsen «voldtekt». Dette gjelder dels høringsinstanser som støtter eller er positive til rådets forslag til utvidelse av voldtektsbestemmelsen, blant annet *Oslo statsadvokatembeter, Nordland statsadvokatembeter, Vestfold, Telemark og Buskerud statsadvokatembeter mfl.* og *Vest politidistrikt*, dels høringsinstanser som ikke støtter en utvidelse av voldtektsbestemmelsen, som *Oslo politidistrikt* og *Trøndelag statsadvokatembeter*, og dels høringsinstanser som mener at et nytt straffalternativ i voldtektsbestemmelsen bør ta utgangspunkt i en «bare ja betyr ja»-modell, slik som *JURK* og *Samtykkealliansen*.

Vestfold, Telemark og Buskerud statsadvokatembeter mfl. viser til at mange unge personer anser «voldtekt» som sex uten samtykke, og at dette kan tas til inntekt for at dagens overskrift i straffeloven § 291 bør beholdes:

«[F]lere av organisasjonene som har sendt innspill til rådet opplyser om at holdningene blant mange unge mennesker er at voldtekt er sex uten samtykke og/eller sex hvor den ene parten ikke deltar frivillig [...]. Dette er etter vårt syn også et argument for å bevare voldtektsbegrepet i bestemmelsens overskrift.»

Flere høringsinstanser viser til signaleffekten ved at ordet «voldtekt» ikke inngår i overskriften. Dette gjelder blant annet *Vest politidistrikt, Politidirektoratet* og *Trøndelag statsadvokatembeter*. Sistnevnte uttaler:

«Trøndelag statsadvokatembeter mener at signaleffekten ved ikke å innta voldtekt i overskriften, kan virke ovenfor almenheten slik at alvorligheten av innholdet i bestemmelsen reduseres.»

Samtykkealliansen er sterkt uenig i Straffelovrådets forslag om å fjerne ordet «voldtekt» i paragrafoverskriften. Alliansen skriver blant annet:

«Helt sentralt er at ordet 'voldtekt' inngår i overskrift eller teksten i bestemmelsen. En samtykkelov innebærer at seksuell omgang uten samtykke er forbudt og definert som voldtekt. Det fremgår klart av Straffelovrådets mandat at det er *voldtekts*bestemmelsen og definisjonen av *voldtekt* Norge har fått kritikk for.»

Frostating lagmannsrett støtter forslaget, men tar til orde for at «voldtekt» bør videreføres som en beskrivelse av tilfeller der den ufrivillige seksuelle omgangen er skaffet ved bruk av vold eller tvang:

«[...] enten ved at disse forholdene skilles ut i en egen bestemmelse, eller ved at ordet 'voldtekt' tilføyes i lovteksten i [rådets lovutkast § 294] bokstav a. Begrepet understreker alvorret i handlingene og er beskrivende for det fornærmede blir utsatt for i de tilfeller som rammes av bokstav a.»

PION – Prostituertes interesseorganisasjon i Norge, Landsgruppen av helsesykepleiere og Senter for tverrfaglig kjønnsforskning støtter forslaget om å endre overskriften fra «Voldtekt» til «Seksuell omgang uten samtykke». *Landsgruppen av helsesykepleiere* uttaler:

«Som helsesykepleier møter vi mange unge som har opplevd seksuelle krenkelser, noen ganger av 'lettere' grad, andre ganger av alvorlig og grov art. Vi erfarer at det er mange som av ulike grunner ikke definerer det de har opplevd som 'voldtekt'.»

Senter for tverrfaglig kjønnsforskning har lignende betraktninger:

«Forskning har vist at mange er ubekvemme med å betegne, og dermed også anmelde, sine erfaringer med ufrivillig sex som voldtekt. Hvis målet er at flest mulig skal anmelde, og at det

skal være lettere å avgjøre skyldsspørsmålet i slike saker, kan det tenkes at denne paragrafen og fjerning av minstestraft bedre speiler bredde i kategorien 'sex uten samtykke' enn den nåværende paragrafen kalt 'voldtekt'.»

4.7.3 Departementets vurdering

Departementet har kommet til at paragrafoverskriften i straffeloven § 291 bør beholdes slik den er i dag, slik også flertallet av høringsinstansene mener. Den viktigste grunnen til dette er at ordet «voldtekt» understreker at man har å gjøre med de mest alvorlige seksuelle overgrepene, og at en endring i tråd med Straffelovrådets forslag kan oppfattes som en oppmykning av synet på dette. Voldtektsbestemmelsen omfatter allerede i dag handlinger som ikke involverer vold eller tvangsbruk. Som rådet påpeker i NOU 2022: 21 punkt 27.6.5 side 191, har lovgiver brukt «voldtekt» som betegnelse på en del seksuallovbrudd som tidligere ikke var omfattet av voldtektsbegrepet, nettopp for å markere alvorret ved de aktuelle handlingene. Betegnelsen må i dag anses som godt innarbeidet, og departementet har inntrykk av at mange i dag har en videre forståelse av hva som regnes som voldtekt. Det er holdepunkter for at en del oppfatter «voldtekt» som synonymt med sex uten samtykke eller sex hvor den ene parten ikke deltar frivillig, se NOU 2022: 21 punkt 27.6.5 side 191.

Oppsummert kan departementet ikke se at de foreslåtte utvidelsene av § 291 gjør det nødvendig med en ny paragrafoverskrift, selv om man beveger seg lenger bort fra det som opprinnelig ble ansett som voldtekt. Det er i denne forbindelse også lagt vekt på at voldtektsbetegnelsen er beholdt i både Sverige, Danmark og Finland, se punkt 4.3. Å holde fast ved betegnelsen er dessuten i tråd med anbefalingene fra flere internasjonale overvåkingsskriteer, herunder FNs barnekomité og FNs kvinnekommisjonskomité, som har anbefalt Norge å sørge for at manglende samtykke gjøres til en sentral del av definisjonen av voldtekt, se punkt 4.4.4 og 4.4.5.

5 Foreldelse av straffansvar for voldtekt

5.1 Gjeldende rett

Den klare hovedregelen er at straffansvar foreldes, det vil si at en straffbar handling ikke lenger kan straffes når det har gått en viss tid siden handlingen ble begått, jf. straffeloven § 85. Foreldelsesfristens lengde avhenger av strafferammen i det aktuelle straffebudet, jf. § 86. Etter § 87 begynner foreldelsesfristen som hovedregel å løpe fra den dagen det straffbare forholdet opphørte. Fristen avbrytes ved at mistenkte får stilling som siktet, jf. § 88.

De viktigste hensynene bak foreldelsesreglene er at styrken av de individualpreventive og allmennpreventive hensynene som taler for å anvende straff, avtar med tiden, at hensynet til gjerningspersonen og hans eller hennes familie kan tilsi at det blir mindre rimelig å straffe etter lang tid, og at bevisene gjerne blir mer usikre etter hvert som tiden går, se Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) punkt 28.1 side 380:

«[...] behovet for å straffe avtar etterhvert. Både styrken av de individualpreventive og de allmennpreventive hensyn avtar med tiden. [...]

Også hensynet til lovbryteren tilsier at adgangen til å stille vedkommende til ansvar på et tidspunkt bør falle bort. Både overfor ham og hans familie fremstår det som mindre rimelig å straffe lenge etter at handlingen ble foretatt.

For reglene om foreldelse av straffansvar er det også et sentralt hensyn at verdien av vitneprov og andre bevis svekkes med tiden. Med dette øker faren for at en rettsavgjørelse kan bli feil. I straffesaker veier dette hensynet tungt. Og er man oppmerksom på usikkerheten ved bevisene, vil det ofte lede til en slik tvil at strafforfølgningen ender med frifinnelse. For strafforfølgningens preventive virkninger blir det langt på vei det samme enten eldre forhold henlegges på grunn av foreldelse eller ender med frifinnelse.»

Enkelte særlig alvorlige lovbrudd er unntatt fra foreldelse etter straffeloven § 91. Dette gjelder blant annet fullbyrdede overtredelser av straffeloven §§ 275, 291, 299 og 302 om henholdsvis drap, voldtekt, voldtekt av barn under 14 år og seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år. Avgrensningen til fullbyrdede overtredelser innebærer at forsøk ikke omfattes, jf. straffeloven § 16. Foreldelsesfristen ved forsøk på overtredelse av §§ 299 og 302 regnes imidlertid først fra den dagen fornærmede fyller 18 år, jf. straffeloven § 87 første ledd andre punktum.

Fullbyrdet forsettlig voldtekt ble unntatt fra foreldelse i 2014. I proposisjonen til endringen viste departementet til at flere av hensynene som begrunner unntak fra foreldelse for drap og seksuell omgang med barn, også tilsier at forsettlig voldtekt burde unntas foreldelse, se Prop. 96 L (2013–2014) *Endringer i straffeloven 1902 (foreldelse og forvaring)* punkt 3.4.3.4 side 11. Departementet pekte blant annet på at voldtekt – særlig de groveste tilfellene – nest etter drap er et av de mest alvorlige overgrepene en person kan bli utsatt for, og at det på samme måte som ved drap kan virke støtende at gjerningspersonen ikke blir straffet bare fordi det har gått lang tid siden ugjerningen ble begått:

«Flere av de hensyn som begrunner et unntak fra foreldelse for drap og seksuell omgang med barn, tilsier at også voldtekt bør unntas foreldelse. Voldtekt, især de groveste tilfellene, er nest etter drap et av de mest alvorlige overgrep en person kan bli utsatt for. I mange tilfeller innebærer en voldtekt en reell trussel mot fornærmedes liv. Dette reflekteres også ved at strafferammen for voldtekt begått under særlig skjerpene omstendigheter, i likhet med for drap, er 21 års fengsel [...].

På samme måte som ved drap, vil det i tilfeller der gjerningsmannen er kjent eller tilstår kunne virke direkte støtende om gjerningspersonen kan gå straffri, utelukkende fordi det er gått lang tid siden voldtekten ble begått.

Ved noen voldtektstilfeller vil bevissituasjonen være slik at det er mulig å etterforske også

lenge etter handlingen ble begått. I de groveste voldtektssakene kan det være sikret biologiske spor fra gjerningspersonen, men det kan ta lang tid før man kan knytte de biologiske sporene til gjerningspersonen.»

En konsekvens av at straffansvar for fullbyrdet voldtekt ikke foreldes, er at idømt straff for slike overtredelser heller ikke foreldes, jf. straffeloven § 96.

5.2 Straffelovrådets vurderinger

I NOU 2022: 21 punkt 36.3 side 253–254 drøfter Straffelovrådet behovet for endringer i straffeloven § 91 om straffansvar som ikke foreldes, herunder hvilken betydning de øvrige forslagene i utredningen har for foreldesspørsmålet. Rådet stiller spørsmål ved begrunnelsen i lovforarbeidene for at straffansvaret for voldtekt er unntatt fra foreldelse. Rådet peker på at hensynet til beviskvalitet er et viktig hensyn bak foreldesreglene, og at dette hensynet slår inn med tyngde i voldtektssaker. I voldtektssaker er bevissituasjonen ofte slik at ord står mot ord, og forklaringer fra de involverte og vitner står sentralt. Slik rådet ser det, vil det særlig være betenkelig å opprettholde unntaket fra foreldelse hvis voldtektsbestemmelsen utvides til å omfatte seksuell omgang med noen som gir uttrykk for ikke å ville det. Rådet viser til at det foreslåtte nye straffalternativet omfatter handlinger med et stort spenn i alvorlighet.

Rådet har ikke utformet et konkret lovforslag, men ber om at forholdet til foreldesreglene vurderes i den videre oppfølgingen av utredningen. I utredningen skisserer rådet som en mulig løsning at unntaket fra foreldelse for voldtekt begrenses til grove overtredelser.

5.3 Høringsinstansenes syn

De fleste høringsinstansene som har uttalt seg om forholdet til foreldesreglene, er imot at forsettlig voldtekter skal foreldes. Dette gjelder *Amnesty International*, *Juridisk rådgivning for kvinner (JURK)*, *Krisesentersekretariatet*, *Nordland statsadvokatembeter*, *Stine Sofies Stiftelse* og *Vestfold, Telemark og Buskerud statsadvokatembeter mfl.*

Amnesty International, *JURK* og *Krisesentersekretariatet* peker på at personer som er utsatt for ufrivillig sex, ofte bruker lang tid på å åpne seg

om hva de har opplevd, slik at det kan gå lang tid før de anmelder forholdet. Dette tilsier etter deres syn at straffansvaret ikke bør foreldes. *JURK* uttrykker det slik:

«De psykiske ettervirkningene av å bli utsatt for ufrivillig sex er ofte de samme som i tilfellene der det for eksempel er brukt vold. Mange ofre for sex uten samtykke sliter også med skyld og selvbebreidelse i ettertid. Hele 80,2 prosent av voldtektsutsatte oppgir at de føler på skam og 65 prosent følte at det var deres egen skyld at de ble voldtatt. Det tar ofte lang tid før ofre tør å snakke om, eller innser for seg selv, at de er et offer for seksuelle overgrep. Det er derfor viktig å bevare, selv også når vi får en reell samtykkelov, at denne typen straffbare handlinger ikke foreldes.»

Nordland statsadvokatembeter peker på at bevissituasjonen i noen saker kan ligge slik an at det vil være urimelig dersom straffansvaret foreldes:

«Selv om beviskvaliteten svekkes etter hvert som tiden går, mener vi at bestemmelsen om at straffansvar for fullbyrdet overtredelse av gjeldende § 291 ikke foreldes, bør *videreføres*. I noen saker vil man ha sikret biologisk materiale fra gjerningspersonen. Det vil da kunne virke urimelig om vedkommende skulle gå fri for straffansvar selv om det går lang tid før spormaterialet kan knyttes til vedkommende. Vedkommende har f.eks. stukket av og gjemt seg utenlands, før vedkommende finnes eller påtreffes.»

Vestfold, Telemark og Buskerud statsadvokatembeter mfl. mener at behovet for unntak fra foreldelse ikke varierer med antatt type og mengde tekniske bevis.

Bergen kommune og *Oslo politidistrikt* er på sin side kritiske til å videreføre unntaket fra foreldelse hvis voldtektbestemmelsen utvides slik rådet foreslår. *Bergen kommune* trekker særlig frem hensynet til beviskvalitet. *Oslo politidistrikt* gir uttrykk for at foreldesreglene for rådets foreslåtte nye straffalternativ basert på «nei betyr nei»-modellen bør være vesensforskjellige fra foreldesreglene for de gjeldende straffalternativene i straffeloven § 291.

Dommerforeningen slutter seg til rådets anbefaling om at departementet vurderer forholdet til foreldesreglene.

5.4 Departementets vurdering

Departementet foreslår at straffeloven § 91 endres slik at unntaket fra foreldelse begrenses til å gjelde grove voldtekter som nevnt i straffeloven § 293. Forslaget innebærer at straffansvaret for overtredelser av straffeloven § 291 om voldtekt vil foreldes etter de alminnelige reglene i straffeloven §§ 85–88. Straffansvaret for fullbyrdede overtredelser av § 291 nytt andre ledd skal imidlertid være unntatt foreldelse dersom fornærmede var under 18 år på gjerningstidspunktet.

Selv om Straffelovrådet ikke har utformet et konkret forslag om endringer i straffeloven § 91, har en lovendring etter departementets syn vært gjenstand for høring i tilstrekkelig grad. Som høringen har vist, har flere høringsinstanser funnet grunnlag for å uttale seg om og eventuelt i hvilken utstrekning straffansvaret for voldtekt bør foreldes. De fleste høringsinstansene som har uttalt seg, er negative til å gjøre endringer i unntaket fra foreldelse i straffeloven § 91 og peker på vektige argumenter. Etter departementets syn vil likevel de argumentene som disse høringsinstansene trekker frem, i tilstrekkelig grad være ivare tatt ved at straffansvaret for grove voldtekter, samt overtredelser av straffeloven § 299 (voldtekt av barn under 14 år) og § 302 (seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år), fortsatt er unntatt fra foreldelse. For overtredelser av straffeloven § 291 om voldtekt mener departementet at hensynene som begrunner at foreldelse bør inntre når mange år har gått, bør slå gjennom. Som departementet kommer tilbake til nedenfor, bør dette imidlertid ikke gjelde der fornærmede var under 18 år på gjerningstidspunktet og overtredelsen gjelder § 291 nytt andre ledd.

Et viktig hensyn bak reglene om foreldelse av straffansvar er at bevisene – særlig parts- og vitneforklaringer – blir mer og mer usikre med tiden, og at faren for uriktige avgjørelser derfor øker jo lenger tid som går, se Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) punkt 28.1 side 380. I mange voldtektssaker er bevissituasjonen slik at forklaringer fra de involverte og eventuelle vitner står helt sentralt. Dette taler for å endre unntaksregelen i straffeloven § 91 om at straffansvar for voldtekt ikke foreldes. Foreldelsesreglene har også en side til ressurs- og prioriteringshensyn. Voldtekt er en høyt prioritert sakstype, og etterforskning av voldtektssaker krever store ressurser. Foreldelsesreglene bidrar til at påtalemyndigheten kan konsentrere seg om de nyere sakene, hvor muligheten for oppklaring normalt er størst, i tillegg til grove overtredelser

som ligger lenger tilbake i tid. Også dette taler for at unntaket fra foreldelse i straffeloven § 91 ikke bør gå lenger enn det som er nødvendig.

Bestemmelsen i § 291 omfatter svært forskjellige handlinger, hvor alvorligheten av krenkelsene kan variere. Disse forskjellene vil øke med departementets forslag om å utvide bestemmelsen. Slik departementet ser det, bør unntaket fra foreldelse for voldtekt være forbeholdt de aller mest alvorlige tilfellene, hvor det kan oppleves som klart støtende for fornærmede og andre at gjerningspersonen går fri bare fordi det har gått lang tid siden handlingen ble begått. Uttalelser i forarbeidene til straffeloven § 91 kan tyde på at det særlig var de grove overtredelsene man hadde i tankene da voldtekt ble unntatt fra foreldelse i 2014, se Prop. 96 L (2013–2014) punkt 3.4.3.4 side 11.

Ved at unntaket fortsatt vil gjelde for de grove voldtektene som nevnt i § 293, slik Straffelovrådet har presentert som en mulig løsning, vil de mest alvorlige sakene fortsatt kunne straffefølges etter lang tid. Det finnes allerede eksempler på at kun grove overtredelser av et straffebud er unntatt fra foreldelse. For eksempel foreldes tortur etter straffeloven § 174 etter de alminnelige reglene, mens grov tortur med døden til følge etter straffeloven § 175 er unntatt fra foreldelse.

Som nevnt innledningsvis foreslår departementet at fullbyrdede overtredelser av § 291 nytt andre ledd ikke skal foreldes dersom fornærmede var under 18 år på gjerningstidspunktet. En slik regel vurderes som mest konsistent med de hensynene som tilsier at straffansvaret for fullbyrdet voldtekt av barn under 14 år (§ 299) og seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år (§ 302) fortsatt skal være unntatt foreldelse. Det er også lagt vekt på to anmodningsvedtak fra Stortinget. I vedtak nr. 50 (2020–2021) bes regjeringen «foreta en helhetlig gjennomgang av foreldelsesreglene for seksuallovbrudd og voldsforbrytelser mot mindreårige, og komme tilbake til Stortinget med forslag til lovendringer som hever det generelle nivået på foreldelsesfrister for denne typen lovbrudd». I vedtak nr. 1159 (2020–2021) bes regjeringen «legge frem forslag til lovendringer som fjerner foreldelsesfristen for alle typer seksualforbrytelser mot barn». Anmodningsvedtakene er ikke nevnt i Straffelovrådet mandat. Spørsmålene som anmodningsvedtakene reiser, er derfor ikke tilstrekkelig utredet til at vedtakene kan følges opp i sin helhet i denne omgang. Departementet vil komme tilbake til hvordan vedtakene kan følges opp.

6 Strafferammer og straffenivå

6.1 Gjeldende rett

6.1.1 Strafferammer for voldtekt, grov voldtekt og grovt uaktsom voldtekt mv.

Den øvre strafferammen for voldtekt er i dag fengsel inntil 10 år, jf. straffeloven § 291. Dersom voldtekten omfatter innføring av penis i skjede- eller endetarmsåpning, innføring av penis i fornærmedes munn eller innføring av gjenstand i skjede- eller endetarmsåpning, heves strafferammen til fengsel inntil 15 år, jf. § 292 om voldtekt til samleie mv. Det samme gjelder dersom lovbrøteren for å oppnå seksuell omgang har fremkalt en tilstand der fornærmede er ute av stand til å motsette seg handlingen. I disse tilfellene gjelder det også en minstestraft på fengsel i 3 år, se punkt 6.1.3.

Anses voldtekten som grov, er den øvre strafferammen fengsel inntil 21 år, jf. § 293 første ledd første punktum. Ved avgjørelsen av om voldtekten er grov, skal det etter andre ledd særlig legges vekt på (a) om den er begått av flere i fellesskap, (b) om den er begått på en særlig smertefull eller særlig krenkende måte, eller (c) om den fornærmede som følge av handlingen dør eller får betydelig skade på kropp eller helse. Seksuelt overførbar sykdom regnes alltid som betydelig skade på kropp eller helse etter bestemmelsen, jf. § 293 andre ledd bokstav c andre punktum.

Strafferammen er også fengsel inntil 21 år hvis voldtekten utgjør et gjentakelsestilfelle, jf. § 293 første ledd andre punktum. Det er tale om et gjentakelsestilfelle hvis lovbrøteren tidligere er straffet for voldtekt (§ 291), grovt uaktsom voldtekt (§ 294) eller voldtekt av barn under 14 år (§ 299). Straffeloven § 293 første ledd andre punktum er en særbestemmelse om strafferammen ved gjentakelse som går foran den generelle bestemmelsen i straffeloven § 79 bokstav b, jf. spesialmerknadene til bestemmelsen i Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 16.7 side 440. Det fremgår imidlertid samme sted i proposisjonen at de generelle vilkårene for fastsetting av straff utover den ordinære lengstestrafen ved gjentakelse i § 79

bokstav b også gjelder i disse tilfellene, se også HR-2018-675-A avsnitt 25.

For grovt uaktsom voldtekt er den øvre strafferammen fengsel inntil 6 år, jf. § 294 første punktum. Hvis voldtekten samtidig er grov eller utgjør et gjentakelsestilfelle etter § 293, skjerpes den øvre strafferammen til fengsel inntil 10 år, jf. § 294 andre punktum.

Seksuell omgang uten samtykke som ikke rammes av strengere bestemmelser, omfattes av straffeloven § 297 om seksuell handling uten samtykke. Overtredelser av § 297 straffes med bot eller fengsel inntil 1 år.

6.1.2 Strafferammer for voldtekt av barn under 14 år og seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år

Den som har seksuell omgang med et barn under 14 år, får et barn under 14 år til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv, eller foretar kvalifisert seksuell handling med barn under 14 år, straffes for voldtekt av barn under 14 år, jf. straffeloven § 299. Den øvre strafferammen er den samme som i den generelle voldtektsbestemmelsen i § 291, altså fengsel inntil 10 år. Straffeloven §§ 291 og 299 anvendes ikke i konkurrans, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.11.1.4 side 243. Dersom voldtekten omfatter innføring av penis i skjede- eller endetarmsåpning, innføring av penis i fornærmedes munn, innføring av gjenstand i skjede- eller endetarmsåpning eller innføring av penis inn i og mellom de store og små kjønnslepper, heves den øvre strafferammen til fengsel inntil 15 år, jf. § 300 om voldtekt til samleie av barn under 14 år. I disse tilfellene gjelder det i tillegg en minstestraft på fengsel i 3 år, se punkt 6.1.3 nedenfor. Ved grove overtredelser av straffeloven § 299 er den øvre strafferammen fengsel inntil 21 år, jf. § 301 første ledd første punktum. Det samme gjelder hvis voldtekten utgjør et gjentakelsestilfelle, jf. § 301 første ledd andre punktum.

Seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år har i utgangspunktet en øvre strafferamme på fengsel inntil 6 år, hvis ikke forholdet også ram-

mes av andre bestemmelser, jf. § 302 første punktum. Straffeloven § 302 omfatter også tilfeller der gjerningspersonen får et barn mellom 14 og 16 år til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv, jf. § 302 andre punktum. Dersom vilkårene i straffeloven § 291 om voldtekt er oppfylt, skal §§ 291 og 302 anvendes i konkurrans, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.12.4.1 side 252. Ved grove overtredelser av straffeloven § 302 er den øvre strafferammen fengsel inntil 15 år, jf. § 303 første ledd første punktum. Det samme gjelder hvis den seksuelle omgangen utgjør et gjentakelsestilfelle, jf. § 303 første ledd andre punktum.

6.1.3 Særlig om minstestraft

Den ordinære minstestraften når det idømmes fengsel, er 14 dager, jf. straffeloven § 31 andre ledd. For voldtekt til samleie mv. og voldtekt til samleie av barn under 14 år gjelder det imidlertid en minstestraft på fengsel i 3 år, jf. §§ 292 og 300.

Også straffeloven 1902 inneholdt bestemmelser om minstestraft for voldtekt til samleie og samleie med barn under en viss alder. Nivået på minstestraften har variert mellom 1 og 3 år, se NOU 2022: 21 punkt 28.5.1 side 204–206 for en historisk gjennomgang.

Da kapittelet om seksuallovbrudd i gjeldende straffelov ble vedtatt, ble minstestraften hevet fra 2 til 3 år. Bakgrunnen var Stoltenberg II-regjeringens målsetting om å skjerpe straffenivået for voldtekt og andre seksuallovbrudd. Departementet så et behov for en «kraftigere skjerpelse enn den trinnvise hevingen av straffenivået som skjer over tid i rettspraksis», og la til grunn at heving av minstestraften til fengsel i 3 år ville medføre en «markert økning» av straffenivået, jf. Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.3.3 side 228. Departementet forutsatte at minstestraften bare skulle komme til anvendelse i de minst alvorlige tilfellene som omfattes av gjerningsbeskrivelsen, altså at minstestraften på fengsel i 3 år ville være straffen for «de mildere» formene for voldtekt til samleie, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.3.3 side 228 og punkt 7.11.3.4 side 249.

6.1.4 Straffutmålingen

6.1.4.1 Normalstraffenivå

Som et ledd i arbeidet med å heve straffenivået for forskjellige seksuallovbrudd ga departementet i forarbeidene til gjeldende straffelov nokså konkrete retningslinjer om straffutmålingen, blant

annet ved å gi anvisning på såkalte normalstraffenivåer for voldtekt til samleie mv., voldtekt til samleie av barn under 14 år og seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år.

I Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.3.4 side 228–229 uttalte departementet følgende om normalstraffenivåene:

«Med normalstraffenivå mener departementet saker hvor det ikke foreligger spesielle skjerpene eller formildende omstendigheter. En slik angivelse av normalstraffenivå er ikke ment å gjøre straffutmålingen statisk eller skjematisk. Normalstraffenivået angir bare utgangspunktet for vurderingene – hvor på skalaen vurderingene skal starte. Straffen skal fortsatt fastsettes etter en konkret vurdering av omstendighetene i den enkelte sak. Skjerpene eller formildende omstendigheter kan tilsi at straffen fastsettes over eller under normalstraffenivået.

Departementets angivelse av straffenivå er heller ikke ment å begrense utviklingen i straffenivået i tid. Også etter straffeloven 2005 trer i kraft, vil det kunne være behov for justeringer av straffenivået for å reflektere den til enhver tid rådende oppfatning av hva som er riktig straff.»

For voldtekt til samleie mv. etter straffeloven § 292, altså voldtekter som omfattes av minstestraften på 3 års fengsel, uttalte departementet i Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.3.4 side 229 at normalstraffenivået ikke bør være under fengsel i 4 år, og at straffen som utgangspunkt skal være ubetinget. Departementet ga samtidig uttrykk for at det skal mye til for å fravike normalstraffenivået i formildende retning i saker der det foreligger både formildende og skjerpene omstendigheter. Det ble understreket at normalstraffenivået skal være det samme uavhengig av om voldtekten rammes av § 291 bokstav a, b eller c. Det ble uttalt at siden lovgiver har valgt å side stille disse formene for voldtekt, bør de også likestilles ved straffutmålingen.

For voldtekt til samleie mv. etter § 292 *der det foreligger skjerpene omstendigheter*, anga departementet videre at straffenivået ikke bør være under ubetinget fengsel i 5 år, jf. Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.3.4 side 229. Det samme ble angitt som normalstraffenivået for gjentakelsestilfellene, og for grov voldtekt etter § 293 hvor minstestraften etter § 292 kommer til anvendelse, jf. Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.3.4 side 229 og spesialmerkene til § 293 på side 440.

For voldtekt til samleie av barn under 14 år (straffeloven § 300) uttalte departementet at normalstraffenivået bør være rundt fengsel i 4 år, og at straffen som det klare utgangspunkt skal være ubetinget, jf. Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.11.3.4 side 249. Departementet anga videre et normalstraffenivå på fengsel i 6 måneder for seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år (straffeloven § 302) som har skjedd i form av samleie, jf. proposisjonen punkt 7.12.4.5 side 253. Det ble lagt til grunn at utgangspunktet også i disse tilfellene er at straffen skal være ubetinget.

Uttalelsene om normalstraffenivåer i proposisjonen ble illustrert med eksempler fra rettspraksis etter straffeloven 1902, hvor departementet anga hvilken straff som bør utmåles for tilsvarende saker etter straffeloven 2005. Et eksempel på denne metoden er følgende uttalelse i punkt 7.5.3.4 side 230:

«Rt-2004-39 gjaldt voldtekt til samleie av en sovende kvinne. Domfelte var tidligere straffet for en voldtekt og et voldtektsforsøk, jf. straffeloven 1902 § 192 tredje ledd bokstav c. Straffen ble satt til fengsel i 2 år og 6 måneder. Uten gjentakelse bør straffenivået etter straffeloven 2005 være rundt fengsel i 4 år. Med gjentakelse bør straffen være opp mot fengsel i 5 år.»

Ved behandlingen av Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) sluttet justiskomiteen seg til forslaget om å angi normalstraffenivåer for å skjerpe straffenivået for voldtekt, voldtekt av barn under 14 år og seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år. Komiteen uttalte følgende i Innst. O. nr. 73 (2008–2009) punkt 7.2 side 51:

«Komiteen er tilfreds med at det også tas til orde for en vesentlig skjerping av straffenivået gjennom angivelse av et normalstraffenivå for voldtekt og i saker om seksuelle overgrep mot barn»

At domstolene plikter å legge retningslinjene til grunn ved straffutmålingen, er slått fast av Høyesterett. I storkammerdommen i Rt. 2009 side 1412 uttalte Høyesterett følgende i avsnitt 22:

«Det er ingen tvil om at når straffeloven av 2005 trer i kraft, så plikter domstolene å legge til grunn et straffenivå slik det er kommet til uttrykk i lovens forarbeider. Straffutmålingen må skje ut fra dette og under hensyn til de særlige omstendigheter i den enkelte sak.»

For å bringe straffene opp på de ønskede nivåene så raskt som mulig ble straffeloven 1902 endret i juni 2010. Forarbeidene til endringene, Prop. 97 L (2009–2010) *Endringer i straffeloven 1902 mv. (skjerping av straffen for drap, annen grov vold og seksuallovbrudd)*, gjentar i stor grad føringene i Ot.prp. nr. 22 (2008–2009). Departementet uttalte imidlertid at straffenivået for voldtekt til samleie mv. ikke bør være under 6 år der det foreligger skjerpene omstendigheter, se proposisjonen punkt 5.1.2.3 side 19. Høyesterett har uttalt at dette kan fremstå som en inkurie, men i etterfølgende rettspraksis er det konsekvent lagt til grunn at normalstraffenivået for voldtekt til samleie der det foreligger skjerpene omstendigheter, ikke skal være under fengsel i 6 år, se HR-2020-739-A avsnitt 12 og 13.

6.1.4.2 Øvrige retningslinjer om straffenivå

Forarbeidene til straffeloven 2005 angir ikke et konkret normalstraffenivå for voldtekter som ikke omfattes av straffeloven § 292 om voldtekt til samleie mv. Departementet uttalte imidlertid i proposisjonen at det ikke skal være «noe markert skille» i straffenivå mellom voldtekter som omfattes av straffeloven § 292 og andre voldtekter, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.3.4 side 230:

«Hevingen av straffenivået i saker som omfattes av minstestrafen må gis tilsvarende betydning for voldtekt til seksuell omgang som ikke omfattes av minstestrafen. Det skal ikke gå noe markert skille i straffenivå mellom voldtekter som omfattes av minstestrafen og andre voldtekter. [...] Departementet understreker at det etter straffeloven 2005 § 291 ikke skal være noe skille i normalstraffenivå etter bokstav a, b eller c.»

For voldtekt etter § 291 i form av at domfelte fører én eller flere fingre i fornærmedes skjede- eller endetarmsåpning, har Høyesterett etablert et normalstraffenivå på fengsel i 3 år og 3 måneder, se eksempelvis Rt. 2013 side 848 avsnitt 19 og HR-2022-2225-A avsnitt 38. I sistnevnte avgjørelse presiserte Høyesterett i avsnitt 43 at normalstraffenivået som er oppstilt i rettspraksis, ikke innebærer at det strafferettslige forholdsmessighetsprinsippet er «satt til side», og at det «må følgelig også sees hen til de nærmere omstendighetene rundt handlingen og derved til straffverdigheten av det forholdet saken gjelder». For tilfeller av seksuell omgang som ikke består i inntrengning i fornærmedes hulrom, har Høyesterett ikke sett

grunn til å oppstille en normalstraff, se Rt. 2014 side 637 avsnitt 12–13 og Rt. 2015 side 943 avsnitt 14–15. I sistnevnte dom er dette begrunnet med at overtredelsene kan være av forskjellig art og alvor, og at straffenivået vil bero på de nærmere omstendigheter.

Departementet uttalte i proposisjonen at det skal være en glidende overgang mellom straffenivået ved grovt uaktsom og forsettlig voldtekt, jf. Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.4.5 side 235. Hvor den utviste skylden ligger tett opp til forsett, ga departementet uttrykk for at straffenivået bør nærme seg minstestrafen for forsettlig voldtekt. Høyesterett har ved flere anledninger understreket at det ikke bør etableres et normalstraffenivå for grovt uaktsom voldtekt, se eksempelvis Rt. 2014 side 459 avsnitt 17 og HR-2018-568-A avsnitt 22. Begrunnelsen er at saksforholdene og straffverdigheten ved de ulike formene for grovt uaktsom voldtekt er for forskjellige, slik at straffutmålingen må skje ut fra en konkret vurdering av omstendighetene. Etter Høyesteretts syn må straffenivået som et utgangspunkt ligge klart lavere enn for forsettlig voldtekt, se Rt. 2014 side 459 avsnitt 17.

I proposisjonen anga departementet heller ikke et konkret normalstraffenivå for voldtekt av barn under 14 år som ikke omfattes av straffeloven § 300, det vil si saker hvor minstestrafen på fengsel i 3 år ikke gjelder. Også her var begrunnelsen at det kan være stor forskjell mellom sakene, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.11.3.4 side 250. Departementet påpekte samtidig at det ikke skal være «noe markert skille» i straffutmålingen mellom tilfeller som omfattes av § 300 og andre tilfeller av voldtekt av barn under 14 år.

Det er ikke etablert noe normalstraffenivå for overtredelser av straffeloven § 297 om seksuell handling uten samtykke. Høyesterett har gitt uttrykk for at det heller ikke er hensiktsmessig siden overtredelser av straffeloven § 297 kan omfatte forhold hvor straffverdigheten er nokså ulik, se HR-2024-1023-A avsnitt 16 med videre henvisninger. Selv om § 297 viderefører strafferammen etter straffeloven 1902 § 200 første ledd, har Høyesterett presisert at det ved straffutmålingen må tas hensyn til det generelle endrede synet på straffverdigheten av seksuallovbrudd. Straffen for overtredelse av § 297 må derfor ses i sammenheng med det etablerte straffenivået for andre seksuallovbrudd, se HR-2024-1023-A avsnitt 17 med videre henvisninger. Gjelder saken en seksuell handling som grenser opp mot seksuell omgang, vil det ha betydning i skjerpende retning,

se Rt. 2010 side 523 avsnitt 13. Dersom den seksuelle handlingen rent faktisk består i seksuell omgang, må det trekke ytterligere i skjerpende retning. Departementet er ikke kjent med at Høyesterett har behandlet straffutmålingen i saker der tiltalte er domfelt for overtredelse av § 297 til tross for at den straffbare handlingen besto i seksuell omgang.

6.1.4.3 *Formildende og skjerpende omstendigheter*

Forarbeidene til gjeldende straffelov inneholder noen føringer for hva som skal anses som formildende og skjerpende omstendigheter ved ulike seksuallovbrudd utover det som følger av straffeloven §§ 77 og 78, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.3.4 side 230–231. Praksis fra Høyesterett gir ytterligere veiledning.

Ved voldtekt som rammes av straffeloven § 291, jf. § 292, er det normalt ikke grunnlag for å anse tidligere ekteskap eller samliv som en formildende omstendighet. Tvert imot kan dette være straffskjerpende, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.3.4 side 230. Dette er i tråd med Istanbulkonvensjonen artikkel 46, se nærmere om konvensjonen i punkt 6.2. Etter Høyesteretts syn kan også andre familierelasjoner mellom overgriperen og fornærmede etter omstendighetene forsterke krenkelsen, se avsnitt 10 i Rt. 2013 side 856, der en onkel ble dømt for voldtekt til seksuell omgang av sin niese.

I Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.3.4 side 230–231 understreker departementet at forutgående seksuell kontakt bare svært sjelden kan være formildende, ettersom vernet mot seksuelle overgrep gjelder «på ethvert tidspunkt og i enhver sammenheng». I den forbindelse viser departementet til Rt. 2005 side 663, hvor fornærmede og domfelte hadde hatt forutgående seksuell kontakt, og hvor domfelte gjennomførte samleie med fornærmede etter at hun sovnet, selv om fornærmede hadde gjort det klart at hun ikke ville ha samleie. Høyesterett delte seg i to fraksjoner, der mindretallet på to dommere mente at flertallet la for stor vekt på den forutgående seksuelle kontakten som formildende. Departementet viser også til den nevnte avgjørelsen i Prop. 97 L (2009–2010) punkt 5.1.2.3 side 21, men uten å kommentere den nærmere. Det fremgår av Rt. 2014 side 459 avsnitt 24 at Høyesterett oppfattet det slik at departementet i Prop. 97 L (2009–2010) støttet flertallets synspunkt i 2005-avgjørelsen. I den konkrete saken idømte Høyesterett 360 timer samfunnsstraff for en grovt uaktsom voldtekt, blant annet på grunn

av at den forutgående seksuelle kontakten mellom domfelte og fornærmede utgjorde en «helt spesiell foranledning». Uttalelsene i Prop. 97 L (2009–2010) ble tolket på samme måte i HR-2022-2225-A avsnitt 32. I HR-2024-1673-A avsnitt 31 til 33 ble det derimot fremhevet at det fremgår klart av uttalelsene i Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) at forutgående seksuell kontakt bare unntaksvis kan tillegges vekt, og at listen for å legge vekt på forutgående hendelser er lagt høyt i rettspraksis. Høyesterett uttalte at flørtende dansing på et ute-sted – også omtalt som «tett, seksualisert dans med berøring» – åpenbart måtte anses som noe helt annet enn henholdsvis gjensidig oralsex og deltakelse i trekantsex umiddelbart forut for den straffbare handlingen, slik som i de tidligere avgjørelsene Rt. 2005 side 663 og Rt. 2014 side 459.

Det er heller ikke formildende at lovbrøteren ikke har anvendt mer vold enn det som kreves for at handlingen skal omfattes av § 291. Er det anvendt vold utover det som kreves for å kunne anvende § 291, er det derimot straffskjerpene, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.3.4 side 230. Dette er fulgt opp av Høyesterett, se for eksempel HR-2022-980-A avsnitt 15. Ved straffutmålingen har Høyesterett også vektlagt hvorvidt overgrepet var smertefullt eller skremmende for fornærmede, se eksempelvis Rt. 2015 side 943 avsnitt 17 og Rt. 2013 side 625 avsnitt 20. Arten og omfanget av overgrepet for øvrig, herunder overgrepets varighet og intensitet, vektlegges også i rettspraksis, se Rt. 2012 side 1084 avsnitt 16, HR-2022-2225-A avsnitt 54 og HR-2023-535-A avsnitt 23. Det er et skjerpene moment om voldtekten skjedde uten bruk av kondom med sædavgang, se for eksempel HR-2020-587-U avsnitt 29. Om voldtekten fremstår som overveid eller bærer preg av å være en impulshandling, er også relevant, se for eksempel Rt. 2012 side 659 avsnitt 46 og HR-2022-2225-A. I den sistnevnte dommen vektla flertallet i formildende retning at handlingen var en «kortvarig impulshandling», se avsnitt 50 og 54. Mindretallet, som besto av én dommer, vurderte dette annerledes, se avsnitt 80.

Det understrekes videre flere steder i forarbeidene at det er markert straffskjerpene hvis fornærmede er mindreårig, se blant annet Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.3.4 side 229. Dette er fulgt opp i rettspraksis, se blant annet Rt. 2013 side 601 avsnitt 23 og HR-2022-980-A avsnitt 16. Høyesterett har også flere ganger tillagt en betydelig aldersforskjell skjerpene vekt ved straffutmålingen, se eksempelvis Rt. 2013 s. 1211 avsnitt 22 og HR-2022-2104-A avsnitt 52. Betydelig

aldersforskjell kan også være straffskjerpene når fornærmede ikke er mindreårig, se Rt. 2013 side 856 avsnitt 10.

Etter straffeloven § 78 bokstav i skal det i formildende retning især tas i betraktning at lovbrøteren var under 18 år på handlingstidspunktet. Er tiltalte like over 18 år, kan dette etter rettspraksis tillegges en viss vekt i formildende retning, avhengig av måten som overgrepet er begått på. I Rt. 2013 s. 853 avsnitt 19 ga en alder på 18 ½ år på gjerningstidspunktet kombinert med beruselse grunnlag for et visst fradrag i straffen. I HR-2022-2225-A avsnitt 79 uttalte Høyesterett derimot at en alder på 20 år og 4 måneder bare kunne få begrenset betydning ved utmålingen. Begge saker gjaldt voldtekt til seksuell omgang i form av innføring av fingre i skjeden til en sovende kvinne. I Rt. 2013 s. 848 fikk en alder på 19 år på gjerningstidspunktet ikke noen innflytelse på straffutmålingen, tatt i betraktning måten som overgrepet ble utført på (avsnitt 26). Domfelte hadde etter endt drosjetur holdt en kvinnelig taxisjåfør fast, slått og kysset henne og ført fingre inn i hennes vagina.

Ved voldtekt av barn under 14 år skal det ifølge forarbeidene utvises forsiktighet med å anse et kjæresteforhold mellom fornærmede og lovbrøteren som en formildende omstendighet hvis det ikke er grunnlag for straffbortfall som følge av jevnbyrdighet, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.11.3.4 side 250. Det er ikke formildende hvis den seksuelle omgangen har vært frivillig, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.11.3.4 side 250. Det er heller ikke formildende at den seksuelle omgangen ikke er planlagt fra domfeltes side, men det kan være skjerpene dersom den er det, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.11.3.4 side 249.

Ved seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år er det i forarbeidene påpekt at straffverdigheten vil kunne variere avhengig av fornærmedes og gjerningspersonens alder, utvikling og forholdet dem imellom, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.12.4.5 side 253. I Prop. 97 L (2009–2010) punkt 5.5.2.1 side 28 tilføyer departementet at nærhet i alder og utvikling etter omstendighetene bør få konsekvenser for straffutmålingen også i tilfeller der det ikke medfører straffbortfall. Dette er blant annet fulgt opp i Rt. 2013 side 601 avsnitt 48. Det er ikke formildende at den seksuelle omgangen ikke er oppnådd ved tvang, utnyttelse eller maktmisbruk, men det kan være straffskjerpene dersom den seksuelle omgangen er oppnådd slik, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.12.4.5 side 253. I forarbeidene er det videre gitt uttrykk for at det skal utvises forsiktighet med å legge stor vekt

på et eventuelt kjærlighetsforhold mellom domfelte og fornærmede dersom gjerningspersonen og fornærmede ikke er omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.12.4.5 side 253–254. I HR-2021-2145-A var det imidlertid etter Høyesteretts syn ikke uten betydning for straffutmålingen at det «ikke [er] noe som tyder på utnyttelse [...] eller at det ikke var reell frivillighet fra jentas side», se avsnitt 25. Saken gjaldt samleier mellom en jente på 15 år og 5 måneder og hennes 22 år gamle kjæreste.

Det er etter Høyesteretts syn straffskjerpene om overgrepene er filmet, se HR-2017-1282-A avsnitt 42. Hvis fornærmedes livskvalitet i etterkant av overgrepet reduseres i et omfang som overstiger det som kan betegnes som vanlig etter seksuelle overgrep, er det også skjerpene, se eksempelvis Rt. 2015 side 943 avsnitt 19, HR-2020-739-A avsnitt 17 og HR-2022-980-A avsnitt 17.

6.2 Internasjonale forpliktelser

Ingen av konvensjonene som Norge er bundet av, stiller konkrete krav til strafferammene eller straffenivået i saker som gjelder voldtekt eller seksuell omgang med barn under seksuell lavalder.

Istanbulkonvensjonen og Europarådets konvensjon om beskyttelse av barn mot seksuell utnyttning og seksuelt misbruk (Lanzarotekonvensjonen) inneholder overordnede krav om at partene skal sikre at det kan utmåles straffer som er effektive, forholdsmessige og avskrekkende. Etter Istanbulkonvensjonen artikkel 45 nr. 1 første punktum og Lanzarotekonvensjonen artikkel 27 nr. 1 første punktum skal partene

«take the necessary legislative or other measures to ensure that the offences established in accordance with this Convention are punishable by effective, proportionate and dissuasive sanctions, taking into account their seriousness.»

Istanbulkonvensjonen forplikter blant annet partene til å kriminalisere handlinger av seksuell art uten samtykke, jf. artikkel 36, se punkt 4.4.3. Lanzarotekonvensjonen forplikter blant annet partene til å kriminalisere seksuelle aktiviteter med barn under seksuell lavalder, jf. artikkel 18.

I den første evalueringsrapporten om Norges gjennomføring av Istanbulkonvensjonen kom ekspertkomiteen GREVIO i avsnitt 190 med en sterk oppfordring til Norge om å endre straffebestemmelsene om seksuell vold og voldtekt for å

sikre at bestemmelsene er tuftet på manglende samtykke, se punkt 4.3.3 ovenfor. GREVIO ga i den forbindelse uttrykk for at straffene som kan forventes ved overtredelse av straffeloven § 297 om seksuell handling uten samtykke, ikke er tilstrekkelig avskrekkende for mer alvorlige former for seksuell vold. I avsnitt 186 i rapporten uttalte GREVIO følgende:

«[...] while the offence under Section 297 deems lack of consent sufficient for the prosecution of certain acts, it is not clear what sort of behaviour is covered by this provision, nor are the sanctions foreseen capable of having a dissuasive effect for more serious forms of sexual violence.»

Det er rimelig å forstå uttalelsen slik at Norge for å oppfylle forpliktelsene etter Istanbulkonvensjonen artikkel 36 etter GREVIOs syn må sikre at seksuell omgang uten samtykke kan straffes med en strengere straff enn bot eller fengsel inntil 1 år.

Istanbulkonvensjonen artikkel 46 og 47 og Lanzarotekonvensjonen artikkel 28 og 29 lister opp forhold som partene skal sikre at domstolene kan ta betraktning i skjerpene retning ved straffutmålingen. Ingen av konvensjonene forplikter partene til å lovfeste de angitte momentene.

Etter Istanbulkonvensjonen artikkel 46 må domstolene kunne vurdere det som skjerpene om (a) gjerningspersonen var fornærmedes tidligere eller nåværende ektefelle eller partner, et familiemedlem, en person som bor sammen med fornærmede, eller en person som har misbrukt stillingen sin, (b) om den straffbare handlingen eller relaterte handlinger ble gjentatt, (c) om fornærmede var sårbar på grunn av særlige forhold, (d) om den straffbare handlingen ble rettet mot et barn eller begått mens et barn var til stede, (e) om den straffbare handlingen ble utført av to eller flere personer i fellesskap, (f) om det ble utført svært grov vold i forkant av eller under den straffbare handlingen, (g) om den straffbare handlingen ble utført ved bruk av eller trussel om bruk av våpen, (h) om fornærmede har blitt påført alvorlig fysisk eller psykisk skade, og (i) om gjerningspersonen tidligere er straffedømt for lignende handlinger. Domstolene må også kunne ta i betraktning rettskraftige dommer avsagt av andre partsstater, jf. artikkel 47.

Lanzarotekonvensjonen artikkel 28 lister opp mange av de samme momentene som Istanbulkonvensjonen artikkel 46. Et moment som ikke gjenfinnes i Istanbulkonvensjonen, er at det skal anses skjerpene om den straffbare handlingen er

begått innenfor rammen av en kriminell organisasjon, jf. Lanzarotekonvensjonen artikkel 28 bokstav g. Domstolene må også etter Lanzarotekonvensjonen kunne ta i betraktning rettskraftige dommer avsagt av andre partsstater, jf. artikkel 29.

6.3 Stortingets anmodningsvedtak nr. 584 (2021–2022)

Stortinget fattet 30. mai 2022 anmodningsvedtak nr. 584 (2021–2022) til regjeringen. Vedtaket lyder slik:

«Stortinget ber regjeringen gi Straffelovrådet i oppdrag å foreta en tilleggsutredning av straffennivåene for straffelovens bestemmelser om seksuallovbrudd. Tilleggsutredningen bes Ferdigstilles før sommeren 2023.»

Vedtaket ble truffet i forbindelse med behandlingen av Dokument 8:134 S (2021–2022) om å styrke kampen mot voldtekt gjennom å nedsette en voldtektskommisjon.

I Dokument 8:134 S (2021–2022) ble det foreslått å gi en voldtektskommisjon mandat til å «vurdere om en endring i straffeutmåling, inkludert minstestraft, kan påvirke antall fellende dommer». Justiskomiteen var enig i behovet for en slik gjennomgang. Komiteens flertall ga uttrykk for at det har oppstått en ubalanse i straffennivåene mellom ulike seksuallovbrudd. Flertallet viste til at «det i det juridiske fagmiljøet har blitt tatt til orde for en helhetlig gjennomgang av straffennivåene i straffelovens bestemmelser om seksuallovbrudd, hvor proporsjonaliteten mellom straffennivå blir vurdert, se Magnus Matningsdal 'Ubalanse i straffennivå ved seksuallovbrudd', Lov og Rett 2021, side 519–520, og Rune Bård Hansen 'Straff som fortjent for seksuallovbrudd?', Lov og Rett 2022, side 59–62», jf. Innst. 307 S (2021–2022) side 1–2. En samlet komité mente at utredningen burde foretas av Straffelovrådet, som allerede var i gang med å gjennomgå seksuallovbruddene i straffeloven. Stortinget fattet vedtak i tråd med komiteens tilrådning. Vedtaket er fulgt opp, se punkt 2.3.

6.4 Straffelovrådets vurderinger og forslag

6.4.1 Innledning

Straffelovrådet presenterer noen utgangspunkter for fastsetting av strafferammer i NOU 2022: 21

punkt 28.2 side 200–202. Rådet påpeker innledningsvis at det ved fastsettingen må tas hensyn til målet om å oppnå forholdsmessighet mellom lovbrudd og straff og mellom straffen for forskjellige typer lovbrudd, se NOU 2022: 21 punkt 28.2.3 side 200–201. Rådet uttaler videre at strafferammene «må fastsettes slik at det er rom for å idømme en forholdsmessig straff for så vel de mildeste som de mest graverende overtredelsene». Se også nærmere om forholdsmessighet ved bruk av straff i NOU 2022: 21 punkt 18.4 side 116–117.

6.4.2 Fjerning av minstestraften

Straffelovrådet foreslår å fjerne minstestraften på fengsel i 3 år for voldtekt til samleie mv. og voldtekt til samleie av barn under 14 år, se NOU 2022: 21 punkt 28.5.2 side 206–207 og punkt 34.3 side 242.

Rådets forslag om ikke å videreføre minstestraften i straffeloven §§ 292 og 300 er særlig begrunnet med at overtredelser av disse straffebudene kan ha ulik karakter og straffverdighet. Etter rådets syn kan minstestraften derfor slå urimelig hardt ut i enkeltsaker og dessuten bidra til ubalanse i straffennivået. For det første kan det oppstå ubalanse i straffennivået for overtredelser av samme bestemmelse. For det andre kan minstestraften lede til ubalanse i straffennivået for overtredelser av tilgrensende bestemmelser. Rådet gir også uttrykk for at straffeloven § 292 legger uforholdsmessig stor vekt på selve den fysiske karakteren av den seksuelle krenkelsen. Rådet viser til at seksuell autonomi og krenkelser av denne har flere dimensjoner som er med på å bestemme hvor alvorlig den aktuelle krenkelsen er.

Rådet mener også at det er en fare for at minstestraften kan virke mot sin hensikt og føre til at påtalemyndigheten eller domstolen treffer avgjørelser som juridisk sett ikke er holdbare, for å unngå at enkeltpersoner straffes uforholdsmessig hardt. Rådet viser til at jurister fra mange ulike hold har gitt uttrykk for at minstestraften kan lede til dårlig begrunnede henleggelse eller frifinnelser, eventuelt slik at handlingen henføres under et straffebud som er mindre treffende, men som ikke oppstiller noen minstestraft.

6.4.3 Endringer i de øvre strafferammene

Straffelovrådet foreslår i NOU 2022: 21 punkt 28.7 side 210–213 enkelte endringer i strafferammene for voldtekt og andre krenkelser av den seksuelle selvbestemmelsesretten. Innledningsvis gir rådet

uttrykk for at bestemmelsene som retter seg mot seksuelle krenkelser av personer over seksuell lavalder, bør danne en «stige» fra de mindre til de mer alvorlige krenkelsene. Strafferammen på hvert trinn av stigen bør gjenspeile klanderverdigheten av de krenkelsene bestemmelsen rammer. Ettersom de alvorligste krenkelsene på et lavere trinn kan være like eller tilnærmet like alvorlige som de minst alvorlige krenkelse på et høyere trinn, bør det ikke legges opp til for store «hopp» i strafferammer mellom de ulike straffebudene.

Rådet foreslår at den øvre strafferammen i den foreslåtte bestemmelsen om seksuell omgang uten samtykke og den foreslåtte bestemmelsen om seksuell omgang med barn under seksuell lavalder (§§ 294 og 300 i rådets lovforslag) settes til fengsel inntil 10 år, på samme måte som i dagens §§ 291 og 299 om henholdsvis voldtekt og voldtekt av barn under 14 år. Rådet mener at denne strafferammen også må være tilstrekkelig i de tilfellene som i dag omfattes av straffeloven §§ 292 og 300 om voldtekt til samleie mv. og voldtekt til samleie av barn under 14 år, som i dag har en høyere strafferamme. Forslaget ville innebære at den øvre strafferammen for slike overtredelser senkes fra fengsel inntil 15 år til fengsel inntil 10 år. Etter en gjennomgang av strafferammene for mishandling i nære relasjoner, menneskehandel, ran og kroppsskade mener rådet at ønsket om samsvar i straffenivået for ulike straffebud som verner lignende interesser, kan tale for at strafferammen for ordinær overtredelse av den foreslåtte bestemmelsen om seksuell omgang uten samtykke bør settes til 6 år. Når rådet likevel foreslår en strafferamme på 10 år, skyldes dette at det «ikke er helt uvanlig» at enkeltstående overtredelser av § 292 resulterer i en fengselsstraff på over 6 år, se NOU 2022: 21 punkt 28.7.5 side 212.

Rådet foreslår en bestemmelse om grov seksuell omgang uten samtykke (§ 295 i rådets lovforslag) som på mange punkter viderefører straffeloven § 293 om grov voldtekt. Rådet foreslår imidlertid å gradere den øvre strafferammen, slik at den øvre strafferammen på fengsel inntil 21 år forbeholdes tilfeller der fornærmede som følge av handlingen dør eller får betydelig skade på kropp eller helse. Andre grove overtredelser bør etter rådets syn ha en øvre strafferamme på fengsel inntil 15 år. Hovedbegrunnelsen for å gradere strafferammen er ønsket om samsvar i straffutmålingsnivået for ulike lovbrudd som verner lignende interesser. Rådet viser til at strafferammen er fengsel inntil 15 år for både grov mishandling i nære relasjoner og grovt ran, men at strafferammen for grovt ran øker til fengsel inntil 21 år der-

som ranet har hatt til følge død eller betydelig skade på kropp eller helse, se NOU 2022: 21 punkt 28.7.5 side 212–213.

Rådet gir uttrykk for at strafferammen i § 294 om grovt uaktsom voldtekt er urealistisk høy, og at strafferammen bør gjenspeile skyldformen, se NOU 2022: 21 punkt 28.7.6 side 213. I rådets forslag til ny bestemmelse om grovt uaktsom seksuell omgang uten samtykke (§ 296 i rådets lovforslag) er strafferammen for de ordinære overtredelsene senket fra fengsel inntil 6 år til fengsel inntil 3 år. For grove tilfeller foreslår rådet at strafferammen senkes fra fengsel inntil 10 år til fengsel inntil 6 år. Rådet viser til Straffelovkommisjonens uttalelser i NOU 2002: 4 punkt 5.5.2.2 side 152 om at mer realistiske strafferammer vil gi et mer dekkende uttrykk for straffverdigheten, og at dette vil bidra til en klarere signalvirkning av straffetrukslene samlet sett.

Rådet fremholder at en innvending mot strafferammen i straffeloven § 297 om seksuell omgang uten samtykke har vært at den er for lav, særlig fordi bestemmelsen også kommer til anvendelse i tilfeller av ufrivillig seksuell omgang som ikke rammes av straffeloven §§ 291 eller 295 om henholdsvis voldtekt og misbruk av overmaktsforhold og lignende, se NOU 2022:21 punkt 28.7.3 side 211. Rådet påpeker at en utvidelse av voldtektbestemmelsen vil redusere anvendelsesområdet til § 297. Rådet anbefaler likevel at strafferammen i en foreslått bestemmelse om seksuelt krenkende berøring (§ 292 i rådets lovforslag), der første ledd i det vesentlige viderefører straffeloven § 297 i ny språkdrakt, settes til bot eller fengsel inntil 2 år.

6.4.4 Øvrige endringer i bestemmelsen om grov voldtekt

Rådet foreslår ikke å videreføre en bestemmelse som svarer til straffeloven § 293 første ledd andre punktum, som automatisk hever strafferammen til fengsel inntil 21 år ved gjentakelse, det vil si der gjerningspersonen tidligere er straffet for handlinger som rammes av § 291 om voldtekt, § 293 om grovt uaktsom voldtekt eller § 299 om voldtekt av barn under 14 år, se NOU 2022: 21 punkt 27.9.1 side 194. Begrunnelsen er at voldtektbestemmelsen, med den utvidelsen rådet foreslår, vil ramme handlinger med et stort spenn i alvorsgrad, og at straffen må stå i et rimelig forhold til den nye overtredelsen. At tiltalte tidligere har vært straffet for voldtekt eller seksuell omgang med barn under seksuell lavalder, bør

etter rådets syn ikke alene tilsi at den nye overtredelsen skal betraktes som grov.

Rådet foreslår også å oppheve nåværende § 293 andre ledd bokstav c andre punktum om at en seksuelt overførbar sykdom alltid skal regnes som betydelig skade på kropp eller helse. Begrunnelsen er at flere slike sykdommer er ufarlige eller enkle å behandle, og at livsfarlige eller langvarige sykdommer vil dekkes av formuleringen «betydelig skade på kropp eller helse» i andre ledd bokstav c første punktum, se NOU 2022: 21 punkt 27.9.2 side 194–195.

6.4.5 Straffutmålingen

Straffelovrådet drøfter i NOU 2022: 21 punkt 28.6 side 207–210 retningslinjene om straffutmåling i voldtektssaker i Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) og Prop. 97 L (2009–2010). Rådet anbefaler på side 210 at lovgiver går vekk fra «detaljstyring av straffutmålingen» gjennom angivelse av normalstraffenivåer:

«Angivelse av normalstraff knyttet til subsumsjoner har langt på vei avskåret kontakten med den alminnelige rettsbevissthet i det praktiske rettsliv, der legdommere og andre aktører er i posisjon til å gjøre grundige vurderinger av enkelttilfellenes egenart. Når det nå er etablert et strengt straffenivå for alvorlige seksuallovbrudd, er tiden moden for å gå bort fra detaljstyring av straffutmålingen fra lovgivers side gjennom angivelse av normalstraffenivåer. Slik rådet ser det kan det være grunn til å signalisere at det ikke er ønskelig å senke det generelle straffenivået i voldtektssakene, men at domstolene igjen skal ha 'frihet til å fastsette den straff som de til enhver tid finner riktig ut fra tilgjengelige og relevante straffutmålingsmomenter', slik departementet uttrykte det i Prop. 97 L (2009–2010). Det kan også være grunn til å minne om at straffenivået kan justeres over tid (i strengere eller mildere retning), noe departementet også ga uttrykk for i forarbeidene til den gjeldende straffeloven.»

På et generelt plan har rådet ingen innvendinger mot at lovgiver påvirker straffutmålingen ved å gi uttrykk for at straffenivået på et område bør heves eller senkes. Rådets inntrykk er imidlertid at retningslinjene for straffutmålingen i voldtektssaker, kombinert med minstestrafen på 3 år for voldtekt til samleie mv., i praksis har ført til en betydelig innsnevring av domstolenes rom for å differensiere straffutmålingen basert på omstendighetene i

den enkelte sak. Dette gjelder selv om det uttrykkes i lovproposisjonene at retningslinjene ikke rokker ved domstolenes plikt til å fastsette en forsvarelig straff i det enkelte tilfellet. I NOU 2022: 21 punkt 28.6 side 208 utdyper rådet sine innvendinger slik:

«Innvendingene mot føringer som er gitt i lovforarbeidene for å påvirke straffutmålingen er i stor grad de samme som mot bruk av minstestraf. Normalstraffenivåene lovgiver har angitt, er på samme måte som minstestraf knyttet til subsumsjoner, og ikke til mer detaljerte typetilfeller. Vurderinger av handlingens karakter som utgangspunkt for straffen begrenses dermed til de elementer som fremgår direkte av loven. Straffeloven § 291, jf. § 292 rammer et bredt spekter av handlinger. Selv om en overtredelse alltid innebærer en alvorlig krenkelse, er det en rekke ulike momenter som har betydning for hvor alvorlig den enkelte overtredelsen er [...]. En overtredelse av straffeloven § 291, jf. 292 kan dermed variere svært mye, uten at det foreligger skjerpene eller formildende omstendigheter. Dette tilsier, som det heter i læreboken 'Alminnelig strafferett', at domstolene normalt bør få 'temmelig frie hender ved vurderingen av de mange momenter som kan spille inn.'»

Rådet fremhever at flere i det juridiske fagmiljøet har gitt uttrykk for at forarbeidsuttalelsene om normalstraffenivå har ført til urimelige enkeltavgjørelser og ubalanse i straffenivået for overtredelser av straffebud som verner lignende interesser, og for ulike overtredelser av samme bestemmelse. Rådet viser også til Høyesteretts uttalelse i HR-2022-2225-A avsnitt 44 om at det er en fare for at normalstraffenivåene, til tross for at formålet er å legge til rette for at like tilfeller behandles likt, «blir praktisert for skjematisk med den konsekvens at også *ulike* tilfeller behandles likt».

For å illustrere ubalansen i straffenivået viser rådet til to konkrete avgjørelser fra Høyesterett. I Rt. 2012 side 1084 utmålte Høyesterett en fengselsstraff på 4 år og 6 måneder for en voldelig og langvarig voldtekt, som omfattet oralt og anal samleie, samt innføring av fingre i fornærmedes kjønnsorgan. Til sammenligning ble det utmålt en fengselsstraff på 4 år i Rt. 2013 side 198, som gjaldt en «sovevoldtekt» der fornærmede dyttet domfelte bort kort tid etter at hun våknet av at domfelte utførte vaginalt samleie med henne.

Rådets klare inntrykk er at lovgivers ønske om å skjerpe straffene for voldtekt og seksuell omgang har gått på bekostning av hensynet til forholdsmessighet. Etter rådets syn er dette i seg selv uheldig. Rådet mener også at dette kan føre til at saker henlegges eller at tiltalte frifinnes selv om bevisene er gode, eller til at påtalemyndigheten eller domstolene fører et forhold inn under et mildere straffebud enn det juridisk riktige, se NOU 2022: 21 punkt 28.6 side 210.

Når det gjelder retningslinjene i lovforarbeidene om straffutmålingen ved seksuell omgang med barn under seksuell lavalder, mener rådet at det er vanskelig å forsvare den store forskjellen mellom normalstraffenivået for voldtekt til samleie av barn under 14 år og normalstraffenivået for tilsvarende handlinger mot barn mellom 14 og 16 år, se NOU 2022: 21 punkt 34.4 side 242. For å illustrere ubalansen i straffutmålingen viser rådet til Rt. 2013 side 1211, hvor en ordfører som hadde gjennomført et betydelig antall samleier med et barn under 16 år, fikk utmålt en ubetinget fengselsstraff på 2 år og 3 måneder. Dette tilsvarer litt over halvparten av normalstraffenivået for et enkeltstående samleie med en fornærmet på 13 år og 11 måneder.

Endelig stiller rådet spørsmål ved føringene i forarbeidene om at det må utvises forsiktighet med å vektlegge kjæresteforhold mellom de involverte ved straffutmålingen der det ikke er grunnlag for straffbortfall på grunn av jevnbyrdighet i alder og utvikling, se NOU 2022: 21 punkt 34.4 side 242.

6.5 Høringsinstansenes syn

6.5.1 Fjerning av minstestrafen

Høringsinstansene er delt i synet på Straffelovrådets forslag om å oppheve minstestrafen i straffeloven § 292 (voldtekt til samleie mv.) og § 300 (voldtekt til samleie av barn under 14 år).

Blant de som i høringen støtter eller uttaler seg positivt om forslaget, er *Advokatforeningen*, *Bergen kommune*, *Borgarting lagmannsrett*, *Frostating lagmannsrett*, *Hordaland*, *Sogn og Fjordane statsadvokatembeter mfl.*, *Likestillings- og diskrimineringsombudet*, *Likestillingssenteret KUN*, *Møre og Romsdal politidistrikt*, *Oslo statsadvokatembeter*, *pensjonert lagmann Hans-Petter Jahre*, *PION – Prostituertes interesseorganisasjon i Norge*, *Politidirektoratet*, *professor emeritus Anne Robberstad*, *riksadvokaten*, *Trøndelag statsadvokatembeter*

og *Vestfold, Telemark og Buskerud statsadvokatembeter mfl.* Flere av de nevnte uttaler seg bare eksplisitt om forslaget om å oppheve minstestrafen i § 292.

Flere av høringsinstansene gir uttrykk for at minstestrafen i enkelte saker kan være urimelig høy. Enkelte fremholder at minstestrafen kan virke mot sin hensikt og føre til at påtalemyndigheten eller domstolene fatter avgjørelser som ikke er juridisk holdbare. *Frostating lagmannsrett* uttaler for eksempel:

«Vi støtter forslaget om å oppheve minstestrafen på fengsel i tre år i gjeldende § 292 og § 300, det vil si for voldtekt til samleie av voksne og av barn under 14 år. Det er viktig å erkjenne at minstestrafen har hatt en funksjon i å heve straffenivået for disse lovbruddene. Det er imidlertid et stort spenn i alvoret i lovbruddene det gjelder, og det er meget godt belagt at minstestrafen er urimelig i enkelte saker. Vi har også selv erfart at det både blant meddommere og fagdommere kan være en risiko for å ville bruke et mildere straffebud eller frifinne på grunn av minstestrafen. I så fall leder minstestrafen til at nedsubsumering eller frifinnelse skjer på feil grunnlag. Dette er altså ikke bare en teoretisk innvending.»

Advokatforeningen viser til den generelle analysen av bruk av minstestrafen i Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) punkt 11.5.1.3 side 133, hvor departementet uttaler følgende:

«Ved en generell lovgivningsprosess er det umulig å overskue alle de handlinger som vil rammes av handlingsnormen. En særskilt minstestraf er gjerne fastsatt ut fra de ordinære overtredelser av straffebudet. Utenfor dette normalområdet er det en risiko for at minstestrafen blir for streng [...]. Særlig gjelder det for handlinger i ytterkant av straffebudets anvendelsesområde og for mer perifere medvirkere. Et særskilt minimum representerer derfor en risiko for at retten tvinges til å avsi en straff som er strengere enn straffverdigheten av den konkrete handlingen tilsier. Påtalemyndigheten og domstolene vil imidlertid forsøke å unngå en slik konkret urettferdighet. Dette kan lede til dårlig begrunnede henleggelse eller frifinnelse, eller at handlingen henføres under et mindre treffende straffebud som ikke har noen bestemmelse om særskilt minstestraf.»

Advokatforeningen slutter seg til disse vurderingene og mener at de også er relevante for bruk av minstestrafte ved seksuallovbrudd:

«Advokatforeningen er enig i disse betraktningene og kan ikke se at de samme svakhetene ikke gjør seg gjeldende for bruk av minstestraft ved seksuallovbrudd. Tvert imot vil bevisituasjonen i slike saker ofte være sårbar for at aktørenes forsøk på å oppnå et rimelig resultat medfører at saker subsumeres uriktig.»

Oslo statsadvokatembeter deler de prinsipielle betenkelighetene ved bruk av minstestraft, men kjenner seg ikke igjen i beskrivelsen av at minstestrafte kan føre til at påtalemyndigheten henlegger saken selv om bevisene er gode:

«Den interne gjennomgangen vi har gjort i anledning dette høringssvaret har ikke avdekket noen eksempler der vi har henlagt en voldtektssak fordi vi ønsket mildere straff enn tre års fengsel. Det kan nok ha sammenheng med at straffeloven § 80 gir en ganske vid adgang til å gå under minstestrafte, for eksempel når gjerningspersonen er under 18 år eller har avgitt en uforbeholden tilståelse.»

Borgarting lagmannsrett mener at de uheldige virkningene av minstestrafte kan forsterkes dersom voldtektsbestemmelsen i straffeloven § 291 utvides til å omfatte flere tilfeller av ufrivillig seksuell omgang:

«Borgarting lagmannsrett har erfart at bestemmelser om minstestraft kan ha en uheldig virkning for utmåling av straff i saker der det foreligger særlige formildende omstendigheter. En utvidelse av voldtektbestemmelsen knyttet til samtykke vil ytterligere understreke at det i enkelttilfeller vil kunne være urimelig med minstestraft.»

Riksadvokaten vektlegger risikoen for at minstestrafte kan føre til ubalanse i straffnivået:

«Riksadvokaten slutter seg til rådets forslag om ikke å videreføre straffeloven §§ 292 og 300 om minstestraft og kan også langt på vei gi tilslutning til rådets begrunnelse for forslaget. Sentralt er risikoen for at straffe vil slå urimelig hardt ut i enkelttilfeller samt faren for ubalanse i straffnivået mellom tilgrensende bestemmelser.»

Likestillings- og diskrimineringsombudet fremholder at det er uheldig om minstestrafte fører til at færre blir dømt for voldtekt, og gir uttrykk for at en fellende dom kan gi fornærmede en opplevelse av å bli trodd. Ombudet uttaler:

«I straffesaker hvor lekpersoner deltar som meddommere, mener ombudet det er særlig viktig at straffebudet gir rom for nødvendig fleksibilitet, slik at straffutmålingen ikke oppleves som en terskel for å konstatere krenkelse. En domfellelse som skyldkonstatering har en funksjon i seg selv, og for fornærmede kan en domfellelse være en opplevelse av å bli trodd.»

Flere høringsinstanser mener at et forslag om å oppheve minstestrafte bør ledsages av uttalelser om at det straffenivået som er etablert i rettspraksis, i all hovedsak bør videreføres. For eksempel uttaler *Hordaland, Sogn og Fjordane statsadvokatembeter mfl.* følgende:

«Vi er også enige i at gjeldende minstestrafte bør oppheves, på den forutsetning at det straffenivå som er etablert i rettspraksis på bakgrunn av vedtakelsen av ny straffelov og lovvedtak 25. juni 2010 i all hovedsak videreføres. For noen helt få typetilfeller antar vi at det ligger til rette for noe større justeringer av det etablerte nivået i rettspraksis.»

Blant høringsinstansene som er skeptiske til eller ikke støtter forslaget om å oppheve minstestrafte, er *Juridisk rådgivning for kvinner (JURK)*, *Krisesentersekretariatet*, *Kvinnegruppa Ottar*, *Nordland statsadvokatembeter*, *Oslo politidistrikt*, *Øst politidistrikt*, og *Støttesenter mot incest og seksuelle overgrep (Smiso) Troms og Smiso Telemark*. *Stine Sofies Stiftelse* tar ikke uttrykkelig stilling til forslaget, men er kritisk til den samlede effekten av rådets forslag om å fjerne minstestrafte, senke strafferammen i enkelte straffebud og gå vekk fra føringene i forarbeidene om straffenivå.

Flere av de nevnte høringsinstansene gir uttrykk for at fjerning av minstestrafte kan ha en uheldig signaleffekt og føre til at det generelle straffenivået for voldtekt går ned. For eksempel uttaler *Oslo politidistrikt* følgende:

«Strafferammene er et uttrykk for lovgiverens syn på de straffbare handlingenes grovhet og straffverdighet. Oslo politidistrikt mener forslaget om å fjerne minstestrafte er et signal

som vil føre til at det generelle straffenivået for voldtekt kan gå ned.»

Noen av høringsinstansene gir uttrykk for at skadepotensialet ved voldtekter tilsier at minstestrafen bør beholdes. For eksempel uttaler *Smiso Troms og Smiso Telemark* følgende:

«Vi erkjenner at det innunder voldtektsbestemmelsen vil være uensartede saker, men det er en grunn til at det ble vurdert å være behov for å sette en minstestraft som standard, og det er ingen grunn til å gradere skadepotensialet. En voldtekt er et potensielt traume uavhengig av fremgangsmåten.»

Nordland statsadvokatembeter mener at det ikke er belegg for å hevde at minstestrafen fører til at påtalemyndigheten eller domstolene fatter uholdbare avgjørelser for å unngå at enkeltpersoner straffes uforholdsmessig strengt:

«Vår erfaring er at saker ikke henlegges der bevisene er gode, selv om tiltalte risikerer [...] en minstestraft på fengsel i tre år. Vi har heller ikke nedsubsumert forhold som vi mener rammes av voldtektsbestemmelsen fordi forholdet da vil lede til idømmelse av minstestraft. Vi har heller ikke, gjennom vår praksis, funnet klare eksempler på at domstolene har avsagt frifinnende dom pga. minstestrafen 'selv om bevisene er gode' [...].»

Øst politidistrikt gir uttrykk for at risikoen for at minstestrafen kan føre til uholdbare resultater, bør håndteres på andre måter:

«Distriktet vurderer det som uheldig om lovgiver justerer loven på bakgrunn av en antakelse om at bruken av minstestrafte i verste fall kan lede til uberettigede frifinnelser. Distriktet mener at enkelttilfeller hvor en frifinnende dom oppleves som uberettiget snarere bør håndteres innenfor dagens regler om påtalemyndighetens ankerett. Bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet i en lagmannsrettsdom kan riktignok ikke brukes som ankegrunn til Høyesterett, men det vil i særtilfeller kunne være grunnlag for å anke saksbehandlingen i form av mangelfull begrunnelse [...].»

Enkelte av høringsinstansene som er kritiske til forslaget om å fjerne minstestrafen, mener likevel at det er grunn til å endre regelverket. *Oslo politidistrikt* tar til orde for å senke minstestrafen

til fengsel i 2 år. *JURK* foreslår at det åpnes for å gjøre unntak fra minstestrafen ved «særlig formildende omstendigheter».

6.5.2 Endringer i de øvre strafferammene

Vestfold, Telemark og Buskerud statsadvokatembeter mfl. gir uttrykk for at de strafferammene som rådet foreslår, er tilstrekkelige og i samsvar med den straffutmålingspraksisen som har etablert seg over tid.

JURK, Krisesentersekretariatet og Kvinnegruppa Ottar er på generelt grunnlag kritiske til forslagene om å senke strafferammene. *JURK* og Kvinnegruppa Ottar vektlegger signaleffekten. Kvinnegruppa Ottar uttaler:

«Vi mener skadevirkningene av en voldtekt i dag blir underspilt, til fordel for sympati for overgriper. Det er fortsatt behov for at det gjennom straffesanksjonene signaliseres at voldtekt er alvorlig og uønsket, fordi det innebærer en krenkelse av en grunnleggende menneskerettighet; nemlig retten til å selv å bestemme over sin kropp.»

Hordaland, Sogn og Fjordane statsadvokatembeter mfl., Oslo politidistrikt og pensjonert lagmann Hans-Petter Jahre gir uttrykk for at en strafferamme på fengsel inntil 6 år vil være tilstrekkelig i en eventuell ny bestemmelse rettet mot seksuell omgang med noen som gir uttrykk for ikke å ville det, mens den gjeldende strafferammen på fengsel inntil 10 år bør videreføres for overtredelse av de eksisterende straffalternativene i straffeloven § 291. *Advokatforeningen* mener at det regelmessig vil være en større krenkelse å skaffe seg seksuell omgang ved vold eller truende atferd enn å ha seksuell omgang med noen som gir uttrykk for ikke å ville det, eller som er ute av stand til å motsette seg handlingen, og at strafferammene bør markere dette. Foreningen uttaler:

«Et alternativ kan være å inndele den foreslåtte § 294 med ulike strafferammer, hvor seksuell omgang ved vold eller trusler beholder 10 års strafferamme, men hvor de øvrige alternativene har en lavere strafferamme.»

Oslo statsadvokatembeter og Oslo politidistrikt er kritiske til forslaget om ikke å videreføre strafferammen i straffeloven § 292 på fengsel inntil 15 år for voldtekt til samleie mv. Disse høringsinstansene mener at en reduksjon i strafferammen kan

ha en uheldig signaleffekt. Oslo politidistrikt uttaler:

«Oslo politidistrikt vurderer at forslaget om å senke strafferammen fra 15 til 10 år i likhet med forslaget om å oppheve minstestrafen er signaler som vil føre til at det generelle straffenivået som er etablert for voldtekt kan gå ned.»

Hordaland, Sogn og Fjordane statsadvokatembeter mfl. og Nordland statsadvokatembeter støtter forslaget om å senke strafferammen for grov voldtekt fra fengsel inntil 21 år til fengsel inntil 15 år, med unntak av de tilfellene der fornærmede som følge av handlingen dør eller får betydelig skade på kropp eller helse. *Oslo politidistrikt* går imot forslaget om å senke strafferammen for grov voldtekt og gir uttrykk for at endringen vil medføre en risiko for at det ikke vil være rom for å utmåle straffer som reflekterer alvorlighetsgraden i de groveste sakene.

Nordland statsadvokatembeter støtter forslaget om å senke strafferammene for grovt uaktsom voldtekt.

6.5.3 Øvrige endringer i bestemmelsen om grov voldtekt

Få høringsinstanser har kommentert Straffelovrådets forslag til innholdsmessige endringer i bestemmelsen om grov voldtekt. *Nordland statsadvokatembeter* er positive til forslaget om at den skjerpede strafferammen i bestemmelsen om grov voldtekt ikke automatisk skal komme til anvendelse ved gjentakelse, det vil si der gjerningspersonen tidligere er straffet for handlinger som nevnt i straffeloven §§ 291, 293 eller 299. Høringsinstansen peker på at det følger av den generelle bestemmelsen i straffeloven § 79 bokstav b at straffen for overtredelse av voldtektsbestemmelsen i gjentakelsestilfeller vil kunne gå opp til fengsel i 16 år. Høringsinstansen er derimot kritisk til forslaget om å fjerne bestemmelsen om at seksuelt overførbar sykdom alltid regnes som betydelig skade på kropp eller helse, og uttaler følgende:

«En ting er at den som påføres seksuelt overførbar sykdom gjennom frivillig seksuelt samkvem kanskje ikke opplever at det å bli smittet er så belastende, idet vedkommende selv har tatt en 'risiko', typisk ved ikke å ha benyttet prevensjon. Det vil nok stille seg annerledes for den som 'påføres' sykdommen gjennom seksu-

ell omgang som følge av vold eller truende atferd, eller pga at vedkommende var ute av stand til å motsette seg handlingen, eller som opplever at ens seksuelle selvbestemmelsesrett ikke aksepteres til tross for at vedkommende ikke ville ha seksuell omgang, og ga uttrykk for det i ord eller handling.»

6.5.4 Straffutmålingen

Høringsinstansene er delt i synet på Straffelovrådets anbefaling om at lovgiver går vekk fra angivelsen av normalstraffenivåer for voldtekt til samleie mv., voldtekt til samleie av barn under 14 år og seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år.

Blant de som i høringen støtter eller uttaler seg positivt om Straffelovrådets anbefaling, er *Advokatforeningen, Bergen kommune, Borgarting lagmannsrett, Frostating lagmannsrett, pensjonert lagmann Hans-Petter Jahre, riksadvokaten, Trøndelag statsadvokatembeter og Vestfold, Telemark og Buskerud statsadvokatembeter mfl.* Flere av disse uttaler seg bare eksplisitt om anbefalingen om at lovgiver går vekk fra angivelsen av normalstraffenivåer for voldtekt til samleie mv.

Disse høringsinstansene gir gjennomgående uttrykk for at det er ønskelig at domstolene får større frihet til å utmåle en passende straff i det enkelte tilfellet. For eksempel uttaler *Advokatforeningen*:

«Advokatforeningen er [...] enig med Straffelovrådet i at lovgiver ved bruk av normalstraffer i for stor grad har gjort straffutmålingen i saker om seksuallovbrudd for skjematisk og at den i for liten grad gir domstolen frihet til å fastsette den straff som er passende i den individuelle sak. [...].

Advokatforeningen er enig med Straffelovrådet i at Grl. § 94 innebærer at også straffutmålingen, og dermed den etterfølgende frihetsberøvelsen, i den enkelte sak må være forholdsmessig. Slik konkret forholdsmessighet vurderes best av domstolen i den enkelte sak uten en for sterk detaljregulering fra lovgiver – særlig ikke reguleringer som baserer seg på subsumsjonen av handlingen uten at man i særlig stor grad åpner for individuelle vurderinger.

Advokatforeningen er derfor enig med Straffelovrådet i at departementet ved revideringen av strl. kap. 26 går bort fra å indikere straffenivået ved normalstraff og heller indikerer hva lovgiver mener er riktig straffenivå ved generelle henvisninger til retningen på straffenivået.»

Riksadvokaten støtter i det vesentlige rådets anbefaling og uttaler:

«De føringer som tidligere er gitt har ført til en til dels betydelig skjerping av straffnivået på seksuallovbruddsområdet, og generelt synes straffnivået nå å være på et akseptabelt nivå. Gitt denne situasjonen fremstår det fornuftig å overlate videre nyansering av straffnivået for ulike overtredelser til domstolene, slik rådet tar til orde for.»

Enkelte høringsinstanser trekker spesielt frem «sovevoldtekter» for å illustrere at normalstraffen kan slå uheldig ut, og gir uttrykk for at slike voldtekter varierer sterkt i alvorlighetsgrad. Under henvisning til Magnus Matningsdal, «Ubalanse i straffnivå ved seksuallovbrudd», *Lov og Rett* 2021/9 side 519–520, uttaler *Trøndelag statsadvokatembeter*:

«Vi er enige i at for enkelte 'sovevoldtekter' der partene kjenner hverandre og/eller det har vært en foranledning, kan 4 års ubetinget fengsel være uforholdsmessig høy straff. I andre tilfeller, hvor fornærmede har våknet opp med ukjent mann som voldtar henne, kan de psykiske skadevirkningene være så sterke at 4 år ikke fremstår som en uforholdsmessig straff.»

Borgarting lagmannsrett viser til at et normalstraffnivå som ligger nært minstestrafen, i praksis kan føre til at strafferammen ikke utnyttes slik den ellers ville blitt for de alvorligste tilfellene.

Trøndelag statsadvokatembeter fremholder at et for høyt straffnivå kan føre til at påtalemyndigheten lar være å ta ut tiltale, at domstolen frifinner tiltalte, eller at domstolen eller påtalemyndigheten fører forholdet under et mildere straffebud.

Flere av høringsinstansene som er positive til rådets forslag om å gå vekk fra angivelsen av normalstraffnivåer, gir samtidig uttrykk for at det generelle straffnivået i hovedsak bør videreføres. For eksempel uttaler *Vestfold, Telemark og Buskerud statsadvokatembeter mfl.*:

«Vi støtter at man går bort fra bruken av minstestrafen og fra å ta utgangspunkt i det skjematisk angitte normalstraffnivået. Vi understreker likevel at det ved slike endringer i så fall er nødvendig med en tydelig presisering i forarbeidene om at dette ikke er ment som en generell lemping av det straffnivået som nå har etablert seg i rettspraksis. Etter vårt syn ligger

dagens straffnivå for overtredelser av straffeloven § 291 på et rimelig og passende nivå.»

Politidirektoratet støtter som utgangspunkt anbefalingen om å gå bort fra angivelsen av normalstraffnivåer i forarbeidene, men påpeker samtidig at slike føringer har en normgivende effekt for straffutmålingen. *Hordaland, Sogn og Fjordane statsadvokatembeter mfl.* gir uttrykk for at det etablerte straffnivået i all hovedsak bør videreføres, men antar at det for «noen helt få typetilfeller» ligger til rette for noe større justeringer av det etablerte nivået i rettspraksis.

Blant høringsinstansene som ikke støtter Straffelovrådets anbefaling om at lovgiver går vekk fra angivelsen av normalstraffnivåer, er *JURK, Oslo statsadvokatembeter, Oslo politidistrikt og Øst politidistrikt*. Disse høringsinstansene viser særlig til at føringene om normalstraffnivåer har vært viktige for å etablere dagens straffnivå, og fremholder at det å gå bort fra føringene kan føre til at det generelle straffnivået senkes. For eksempel uttaler *Oslo politidistrikt* følgende:

«Lovgivers signaler har vært viktige for å etablere dagens generelle straffnivå for voldtekt og andre seksuallovbrudd og vil være det også i fremtiden dersom det er ønskelig å opprettholde straffnivået.»

Oslo statsadvokatembeter fremhever i sin høringsuttalelse skadepotensialet ved alvorlige seksuallovbrudd, og uttaler:

«Gjennom vår behandling av alvorlige seksuallovbrudd har vi fått innblikk i hvilke konsekvenser slike handlinger kan føre til. Overgrep endrer fornærmede. De blir annerledes i møte med andre mennesker, de stoler mindre på andre, de ønsker mindre kroppslig kontakt, de trekker seg tilbake fra sosiale aktiviteter mv. Noen får kraftige reaksjoner og er skadet i lang tid, enkelte resten av livet, mens andre får mildere reaksjoner. [...] Etter vårt syn har et normalstraffnivå bidratt til at domstolene i større grad har utmålt straff som står i forhold til krenkelsens alvor.»

Oslo statsadvokatembeter anbefaler at departementet gir uttrykk for at dagens normalstraffnivå som et utgangspunkt skal videreføres, men samtidig gjentar at det skal ses hen til konkrete omstendigheter ved utmålingen.

JURK er svært negativ til forslaget om å gå bort fra normalstraffene, men gir samtidig

uttrykk for at domstolene bør få større anledning til å fravike normalstraffene.

Øst politidistrikt uttaler at domstolene etter gjeldende rett har tilstrekkelig handlingsrom til å kunne fravike normalstraffenivåene i enkeltsaker hvor disse slår urimelig ut.

6.6 Departementets vurdering

6.6.1 Fjerning av minstestrafen

Departementet har kommet til at minstestrafen på fengsel i 3 år for voldtekt til samleie mv. etter straffeloven § 292 og voldtekt til samleie av barn under 14 år etter § 300 bør oppheves. Departementet har lagt avgjørende vekt på at det er en reell risiko for at minstestrafen vil være uforholdsmessig høy i enkelte saker. I høringsrunden bekreftes dette av flere sentrale høringsinstanser, som Borgarting lagmannsrett, Frostating lagmannsrett, riksadvokaten og Advokatforeningen. Frostating lagmannsrett uttaler for eksempel at «det er meget godt belagt at minstestrafen er urimelig i enkelte saker».

Som Oslo statsadvokatembeter påpeker i sin høringsuttalelse, gir straffeloven § 80 en relativt vid adgang til å gå under minstestrafen, for eksempel når gjerningspersonen er under 18 år eller har avgitt en uforbeholden tilståelse. Det kan imidlertid oppstå saker der domstolen kommer til at minstestrafen vil slå uforholdsmessig hardt ut, uten at vilkårene i straffeloven § 80 er oppfylt. I slike saker er domstolens eneste mulighet for å unngå de mest urimelige utslagene å gjøre deler av fengselsstraffen betinget. Dette er det likevel begrenset åpning for etter gjeldende rett, ettersom minstestrafen må ses i sammenheng med normalstraffen. I Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.3.4 side 229 pekes det på at minstestrafen på fengsel i 3 år vil være straffen for «de mildere» formene for voldtekt, og at «[n]ormalstraffenivået for voldtekt, uten særlig formildende eller skjerpene omstendigheter, må da være betydelig høyere». På side 229 er det fremhevet at det utenfor tilfellene i straffeloven § 80 må kreves «særlige formildende omstendigheter for å fravike utgangspunktet om ubetinget fengsel i 4 år». Adgangen til idømme deldom skulle videre «snevres merkbart inn». Etter gjeldende rett er det med andre ord nokså lite praktisk at minstestrafen på 3 år fravikes. Departementets syn på hvilken betydning normalstraffenivåene i tidligere lovforarbeider skal tillegges i fremtiden, behandles i punkt 6.6.4.

Høringsrunden gir ellers ikke et entydig svar på om minstestrafen kan virke mot sin hensikt og

føre til at påtalemyndigheten eller domstolene kan komme i skade for å fatte avgjørelser som det kan diskuteres om er holdbare, for å unngå at enkeltpersoner straffes uforholdsmessig hardt. På bakgrunn av høringen kan imidlertid departementet ikke utelukke at det foreligger en slik risiko. Også dette taler for at minstestrafen ikke bør videreføres.

Departementet har vurdert om minstestrafen, i stedet for at den oppheves fullstendig, bør settes ned, men anbefaler ikke en slik løsning. For det første mener departementet at det vil være lite hensiktsmessig å operere med en minstestraft som er så lav at den er uten praktisk betydning. For det andre har departementet sett hen til at utviklingen i Norge lenge har gått i retning av å oppheve gjeldende minstestrafte. I Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) punkt 11.5.5.1 side 136–137 er bruk av minstestrafte omtalt slik:

«Etter departementets syn er det ingen hensyn som tilsier at man ved utarbeidelsen av en ny moderne straffelov skal avvike fra den langvarige tendens å gå bort fra bruk av minstestrafte. I vurderingen er det også lagt vekt på at Straffelovkommisjonen med to forskjellige sammensetninger og supplert med Seksuallovbruddsutvalget og Lund-utvalget (delutredning VI og VIII) – som til sammen utgjøre en betydelig strafferettslig kompetanse – uten unntak har tatt til ordet for en reduksjon eller fullstendig avskaffelse av særskilte minstestrafte. Også blant høringsinstansene har det vært bred støtte for å redusere bruken av minstestraft.»

For departementet er det viktig å understreke ulempene ved særskilte minstestrafte, nemlig risikoen for at straffen blir urimelig streng, for at retten foretar en gal subsumsjon eller frifinnelse eller for at påtalemyndigheten uriktig henlegger saken for å unngå et urimelig resultat.»

At minstestrafen for voldtekt til samleie mv. og seksuell omgang med barn under 14 år likevel ble videreført da kapitlet om seksuallovbrudd i straffeloven ble vedtatt i 2009, må ses i sammenheng med at lovgiver over tid hadde forsøkt å oppnå en betydelig heving av straffenivået for voldtekt og andre alvorlige seksuallovbrudd, uten at dette hadde gitt de ønskede resultatene. I Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) punkt 11.5.5.1 side 138 ga departementet uttrykk for at det ikke var aktuelt å fjerne minstestrafen for voldtekt til samleie

mv., som den gangen var på 2 år. Departementet uttalte:

«Med den forholdsvis massive kritikk som i lang tid har vært rettet mot straffutmålingspraksis i voldtektssaker, fremstår det likevel som uaktuelt å fjerne minstestrafen på to år kort tid etter vedtakelsen.»

Dette ble fulgt opp i Ot.prp. nr. 22 (2008–2009), hvor departementet ikke bare foreslo å videreføre minstestrafen, men også at den skulle heves fra 2 til 3 år. Under stortingsbehandlingen sluttet justiskomiteen seg til forslaget, jf. Innst. O. nr. 73 (2008–2009) punkt 7.2 side 50:

«Komiteen [...] støtter departementet i at straffenivået for voldtekt må skjerpes betraktelig – både for bedre å reflektere alvorligheten i lovbruddet (forholdsmessighetsvurderingen) og for å samsvare bedre med straffenivået for andre typer straffebestemmelser som beskytter den enkeltes fysiske integritet. Komiteen er derfor enig i at en skjerping av straffenivået i voldtektssaker må skjerpes, dels gjennom en heving av minstestrafen til fengsel i tre år, men også gjennom en heving av straffenivået utover minstestrafen og i saker som ikke omfattes av minstestrafen.»

Føringene i forarbeidene om at straffenivået for voldtekt skulle heves betraktelig, har blitt fulgt opp i praksis. Situasjonen i dag er derfor annerledes enn da kapittelet om seksuallovbrudd ble vedtatt i 2009. Slik departementet ser det, er minstestrafen ikke lenger nødvendig for å sikre et tilstrekkelig høyt straffenivå i saker som gjelder voldtekt og voldtekt av barn under 14 år. Departementet vil for ordens skyld presisere at formålet med opphevelsen av minstestrafene ikke er å endre det generelle straffenivået i voldtektssaker, se punkt 6.6.2.4 nedenfor.

6.6.2 Øvre strafferammer ved voldtekt

6.6.2.1 Voldtekt og grov voldtekt

Departementet har kommet til at strafferammen på fengsel inntil 10 år for de gjeldende straffalternativene i straffeloven § 291 bør opprettholdes, slik Straffelovrådet foreslår. Departementet foreslår som nevnt i punkt 4.5.3.4 at dagens bestemmelse videreføres som et nytt andre ledd i § 291. Etter departementets syn bør strafferammen på fengsel inntil 10 år gjelde for samtlige straffalter-

nativer i nytt andre ledd, ettersom disse forøvelsesmåtene retter seg mot sterke og markante krenkelser av fornærmedes seksuelle selvbestemmelsesrett. Etter departementets syn *kan* også overtredelser av det foreslåtte nye straffalternativet rettet mot seksuell omgang med noen som i ord eller handling gir uttrykk for å ikke å ville det, jf. lovforslaget § 291 andre ledd bokstav b, etter omstendighetene være like alvorlige som overtredelser av de eksisterende straffalternativene. Departementet viser i den forbindelse til Straffelovrådets uttalelse i NOU 2022: 21 punkt 27.4.3 side 180, som departementet slutter seg til:

«Etter rådets syn kan det å ha seksuell omgang med noen som enten muntlig, skriftlig eller gjennom bevegelser og kroppsspråk formidler at de ikke ønsker ta del i handlingene være like straffverdige som det å ha seksuell omgang med noen som er ute av stand til å motsette seg handlingen. Til illustrasjon nevner rådet at den som i et etablert forhold masturberer sin partner etter at vedkommende har sovnet, som utgangspunkt skal kunne dømmes for voldtekt (unntak kan tenkes hvis det foreligger forutgående viljesuttrykk). Den som, uten å bruke vold eller truende atferd, gjennomfører et samleie med noen som roper 'nei, nei!' eller gir uttrykk for motvilje gjennom å stivne til eller gråte, skal til sammenligning 'bare' dømmes for overtredelse av straffeloven § 297 om seksuell handling uten samtykke [...]. Det er vanskelig å se at det den sistnevnte krenkelsen bør bedømmes mildere enn den førstnevnte.»

Da voldtektsbestemmelsen i straffeloven 1902 § 192 ble utvidet til å omfatte seksuell omgang med noen som er ute av stand til å motsette seg handlingen, ga departementet uttrykk for at slike handlinger kan være like alvorlige som det å skaffe seg seksuell omgang ved vold eller truende atferd, se Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) punkt 4.3.4.3 side 33. Departementet fastholder dette synspunktet. De konkrete omstendighetene i saken vil imidlertid ofte kunne innebære at det er grunn til å utmåle strengere straffer i tilfeller av vold eller trusler om vold, se punkt 6.6.4 nedenfor.

For overtredelser av forslaget til nytt første ledd i voldtektsparagrafen, som er basert på «bare ja betyr ja»-modellen, foreslår departementet at strafferammen settes til fengsel inntil 6 år. Denne strafferammen markerer at handlingene som rammes, normalt er vesentlig mer alvorlige enn handlingene som omfattes av § 297 om seksuell handling uten samtykke. Etter departementets syn er

en slik strafferamme passende når det ikke foreligger kvalifiserende omstendigheter som nevnt i § 291 nytt andre ledd. En strafferamme på fengsel inntil 6 år svarer til den øvre strafferammen for voldtekt som ikke anses grov i Sverige og Finland, se punkt 4.3.1 og 4.3.3. I disse landene gjelder rammen som utgangspunkt også når det foreligger kvalifiserende omstendigheter, slik som bruk av vold eller trusler. For at gjerningspersonen skal kunne straffes for grov voldtekt, hvor den øvre strafferammen er fengsel inntil 10 år, må det i begge land foreligge ytterligere kvalifiserende omstendigheter, for eksempel at det er brukt vold eller trusler av særlig alvorlig karakter. Ved vurderingen har departementet også sett hen til at strafferammen i straffeloven § 295 om misbruk av overmaktsforhold og lignende også er fengsel inntil 6 år. Den foreslåtte bestemmelsen har enkelte fellestrekk med § 295, ettersom den blant annet er ment å fange opp tilfeller der fornærmedes forutsetninger for å beskytte seg mot ufrivillig seksuell omgang er begrenset av ulike årsaker.

Departementet har, i likhet med Straffelovrådet, kommet til at det ikke er hensiktsmessig å videreføre straffeloven § 292, som utover minstrestraffen også oppstiller en forhøyet strafferamme på fengsel inntil 15 år ved voldtekt til samleie mv. Departementet slutter seg også til rådets forslag om å senke strafferammen for grov voldtekt etter straffeloven § 293 fra 21 år til 15 år, med unntak av tilfeller der den fornærmede som følge av handlingen dør eller får betydelig skade på kropp eller helse. Departementet har lagt avgjørende vekt på at dagens strafferammer i §§ 292 og 293 fremstår som urealistisk høye, og at det er et generelt mål å holde strafferammene i lovverket på et realistisk nivå, se blant annet Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) punkt 11.2.2.1 side 126. I den nevnte proposisjonen uttalte departementet videre at «de ordinære strafferammer bør fastsettes med utgangspunkt i eksisterende straffutmålingspraksis, iallfall når denne er så omfattende at det kan tales om et etablert nivå», se proposisjonen punkt 11.3.4 side 131. Departementet viser også til punkt 1.3 side 23, der det heter:

«For handlinger hvor det foreligger en viss straffutmålingspraksis, legger departementet til grunn at strafferammen bør fastsettes med utgangspunkt i det gjeldende straffenivået, men med et påslag som gjøre at man også kan fange opp straffverdigheten av de mest alvorlige [overtredelser] av lovbruddstypen.»

Som det fremgår av punkt 6.5.2 foran, har flere statsadvokatembeter kommentert strafferammene som rådet foreslår for voldtekt, inkludert voldtekt til samleie og grov voldtekt, og gitt uttrykk for at disse strafferammene vil være tilstrekkelige og i samsvar med praksis. Departementets inntrykk fra rettspraksis tilsier det samme. Der den utmålte straffen overstiger fengsel eller forvaring i 10 år, synes et fellestrekk ved praksis siden 2015 å være at tiltalte enten er funnet skyldig i flere voldtekter, eller at domfellelsen gjelder andre alvorlige straffbare forhold i tillegg til voldtekt. Dette underbygger at det verken er behov for å videreføre straffeloven § 292 eller strafferammen på fengsel inntil 21 år i straffeloven § 293 for å gi domstolene mulighet til å idømme passende straffer i saker som gjelder én enkelt voldtekt. Departementet bemerker at en strafferamme på fengsel inntil 21 år ellers i straffeloven i stor grad er forbeholdt straffebestemmelser rettet mot grove krenkelser av Norges selvstendighet og andre grunnleggende nasjonale interesser, samt bestemmelser som rammer handlinger som resulterer i eller voldet fare for tap av menneskeliv.

I saker hvor gjerningspersonen har begått flere straffbare handlinger og det skal idømmes en felles straff, følger det av straffeloven § 79 bokstav a at det kan fastsettes en straff ut over lengstestraffen. Hvis tiltalte for eksempel dømmes for én voldtekt etter § 291 nytt andre ledd og overtredelser av et annet straffebud som har en strafferamme på minimum 6 års fengsel, kan retten utmåle en straff på inntil 16 års fengsel. Er voldtekten i eksempelet foran grov, kan det utmåles en straff på inntil 21 års fengsel selv om strafferammen for grov voldtekt senkes til fengsel inntil 15 år. Videreføring av dagens strafferammer i straffeloven §§ 292 og 293 er derfor ikke nødvendig for å sikre at domstolene kan fastsette forholdsmessige straffer i saker der tiltalte skal dømmes for flere lovbrudd. Bestemmelsen i straffeloven § 79 om fastsetting av straff ut over lengstestraffen er et middel til å holde de ordinære strafferammene på et realistisk nivå, noe som også er fremhevet i lovforarbeidene, se Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) punkt 11.7.5 side 153–154.

6.6.2.2 *Voldtekt til samleie av barn under 14 år*

Departementet har vurdert om det også er grunn til å oppheve straffeloven § 300 om voldtekt til samleie av barn under 14 år, men har kommet til at den forhøyede strafferammen på fengsel inntil 15 år for voldtekt til samleie av barn under 14 år

bør videreføres. Departementet har lagt vekt på at det i flere saker som gjelder voldtekt av barn under 14 år og andre seksuelle overgrep mot mindre barn, kan være svært mange fornærmede. Til illustrasjon nevnes saken i HR-2020-2136-A, hvor tiltalte ble dømt til fengsel i 21 år for overgrep og forsøk på overgrep mot omkring 200 filippinske barn. Tiltalte hadde betalt barnas omsorgspersoner for at de skulle begå overgrepene mens han så på via internett. I saker hvor det skal fastsettes en samlet straff for flere voldtekter til samleie av barn under 14 år, kan det i dag utmåles en straff på fengsel i 21 år, jf. § 79 bokstav a. Dette gjelder uavhengig av om noen av voldtektene er å anse som grove. Etter departementets syn ville det være støtende om ikke domstolene skulle beholde anledningen til å idømme en samlet straff på fengsel i inntil 21 år i saker som gjelder en lang rekke voldtekter til samleie av barn under 14 år, også dersom ingen av voldtektene er å anse som grove.

6.6.2.3 Grovt uaktsom voldtekt

Departementet slutter seg til Straffelovrådets forslag om å senke strafferammen i straffeloven § 294 om grovt uaktsom voldtekt fra 6 til 3 år for alminnelige overtredelser og fra 10 til 6 år for grove overtredelser. Departementet har også her lagt avgjørende vekt på at dagens strafferammer fremstår som urealistisk høye. I Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.4.5 side 235 ga departementet uttrykk for at straffenivået burde fastlegges slik at det er en glidende overgang i nivået mellom grovt uaktsom voldtekt og forsettlig voldtekt. Der den utviste skylden ligger tett opp mot forsett, uttalte departementet at straffenivået bør nærme seg minstestrafen for forsettlig voldtekt.

Departementets inntrykk er at det i praksis ikke idømmes straffer utover to år for grovt uaktsom voldtekt dersom voldtekten ikke anses grov. En gjennomgang av tilgjengelig rettspraksis tilsier at den typiske straffen for grovt uaktsom voldtekt til samleie der det ikke foreligger særlig skjerpende eller formildende omstendigheter, er ubetinget fengsel i ett år og seks måneder, se også HR-2018-568-A avsnitt 27. Som nevnt i punkt 6.6.2.1 foran bør strafferammen fastsettes med utgangspunkt i det gjeldende straffenivået, men med et påslag som gjøre at man fanger opp straffverdigheten ved de mest alvorlige overtredelsene. Departementet mener at en strafferamme på fengsel inntil 3 år for alminnelige over-

tredelser og fengsel inntil 6 år for grove overtredelser gir rom for å idømme en forholdsmessig straff også ved de mest alvorlige tilfellene av grovt uaktsom voldtekt.

6.6.2.4 Konsekvenser av å justere strafferammene

Departementet har merket seg at flere høringsinstanser er bekymret for signaleffekten av å senke strafferammene. Noen gir uttrykk for at en slik reduksjon kan føre til at det generelle straffenivået for voldtekt vil gå ned. Departementet finner derfor grunn til å understreke at formålet med de reduksjonene som departementet foreslår, ikke er å endre det generelle straffenivået, men å gjøre strafferammene mer realistiske. Endringene er heller ikke uttrykk for at departementet ser mindre alvorlig på denne type straffbare handlinger enn tidligere.

Endringene vil imidlertid ha enkelte andre konsekvenser. Den foreslåtte reduksjonen i strafferammen for ordinære tilfeller av grovt uaktsom voldtekt vil føre til at straffansvar i slike saker foreldes etter 5 år, jf. straffeloven § 86. Foreldelsesfristen i disse sakene er i dag 10 år. Dersom straffeloven § 91 endres, slik departementet foreslår, og unntaket fra foreldelse for voldtekt i § 91 begrenses til bare å gjelde for grov voldtekt som nevnt i § 293, vil forslaget om å oppheve straffeloven § 292 om voldtekt til samleie mv. føre til at foreldelsesfristen i disse sakene blir 10 år, jf. straffeloven § 86 første ledd bokstav c. Samtidig foreslår departementet at fullbyrdede voldtekter av § 291 nytt andre ledd ikke skal foreldes dersom fornærmede var under 18 år på gjerningstidspunktet, se punkt 5.4.

De foreslåtte endringene i strafferammene for forsettlig voldtekt vil ikke påvirke politiets adgang til å bruke tvangsmidler. Forslaget om å senke strafferammen for grove overtredelser av § 294 om grovt uaktsom voldtekt fra 10 år til 6 år utelukker imidlertid bruk av enkelte tvangsmidler i disse sakene. Dette gjelder fengsling i saker der de alminnelige vilkårene for fengsling ikke er oppfylt, samt enkelte skjulte tvangsmidler, nærmere bestemt ransaking uten underretning, skjult kameraovervåking på privat sted, teknisk sporing, kommunikasjonsavlytting og dataavlesning, jf. straffeprosessloven §§ 172, 202 a, 202 c, 216 a og § 216 o. Departementet antar at dette i praksis ikke vil forvanske etterforskningen i disse sakene.

6.6.3 Andre endringer i bestemmelsen om grov voldtekt

I likhet med Straffelovrådet foreslår departementet å oppheve bestemmelsen i straffeloven § 293 første ledd andre punktum om at strafferammen automatisk skjerpes dersom tiltalte tidligere er straffet for voldtekt (§ 291), grovt uaktsom voldtekt (§ 294) eller voldtekt av barn under 14 år (§ 299). Slik departementet ser det, er det ikke uten videre grunn til å legge større vekt på gjentakelse i voldtektssaker enn i andre saker. Voldtektsbestemmelsen i § 291 rammer handlinger med et stort spenn i alvorlighetsgrad. Dersom bestemmelsen utvides til å omfatte flere tilfeller, vil dette spennet kunne øke ytterligere. I saker som gjelder relativt sett mindre alvorlige overtredelser av voldtektsbestemmelsen, kan det være urimelig å anvende straffeloven § 293 kun fordi tiltalte tidligere har vært straffet for et lignende lovbrudd. Skulle det i enkelte saker være grunn til å idømme en straff ut over strafferammen i § 291 på fengsel inntil 10 år fordi gjerningspersonen tidligere har vært straffet for et lovbrudd av samme art, vil den alminnelige bestemmelsen om fastsetting av straff ut over lengstestrafen i straffeloven § 79 bokstav b gi anledning til dette. I henhold til § 79 bokstav b vil straffen for voldtekt kunne forhøyes til fengsel inntil 16 år i gjentakelsestilfeller.

Som påpekt i punkt 6.6.2.1 har departementet kommet til at strafferammen i straffeloven § 293 bør senkes til 15 år, med unntak av tilfeller der fornærmede som følge av handlingen dør eller får betydelig skade på kropp eller helse. Tas forslaget til følge, vil den maksimale straffen ved å anvende § 293 i gjentakelsestilfellene (15 år) være lavere enn ved å anvende § 291 andre ledd, jf. § 79 bokstav b (16 år). En videreføring av særregelen i § 293 første ledd andre punktum om gjentakelse gir da dårlig mening.

Departementet slutter seg også til Straffelovrådets forslag om å oppheve særregelen i straffeloven § 293 andre ledd bokstav c andre punktum om at seksuelt overførbare sykdom alltid skal regnes som betydelig skade på kropp eller helse etter bestemmelsen. Regelen kom inn i straffelovgivningen i 1927. Som Straffelovrådet påpeker, er flere seksuelt overførbare sykdommer i dag ufarlige eller kurante å behandle. Slik departementet ser det, tilsier dette at seksuelt overførbare sykdommer ikke bør behandles annerledes enn andre sykdommer. Dersom fornærmede påføres en mer alvorlig eller langvarig sykdom, vil straffeloven § 293 fortsatt være anvendelig fordi sykdommen dekkes av formuleringen «betydelig

skade på kropp eller helse», jf. straffeloven § 11. Departementet foreslår at en tilsvarende endring gjøres i straffeloven § 301 andre ledd bokstav e og § 303 andre ledd bokstav c, som gjelder henholdsvis grov voldtekt av barn under 14 år og grov seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år.

Endelig foreslår departementet at § 293 om grov voldtekt begrenses til å gjelde overtredelser av § 291 nytt andre ledd, ettersom behovet for å utvide strafferammen til 15 års fengsel neppe vil være til stede ved overtredelser som gjelder § 291 nytt første ledd, se punkt 6.6.2.1 og punkt 6.6.4.3. Omstendighetene som det skal legges særlig vekt på ved grovhetsvurderingen etter § 293, for eksempel at voldtekten er «begått på en særlig smertefull eller særlig krenkende måte», vil normalt forutsette at det foreligger en overtredelse av § 291 nytt andre ledd, slik som bruk av vold eller truende atferd. Et mulig unntak er momentet om at voldtekten er «begått av flere i fellesskap», men departementet antar at det neppe vil være nødvendig å øke strafferammen til 15 år i disse tilfellene, da strafferammen på fengsel inntil 6 år vil være tilstrekkelig til at slike omstendigheter kan vektlegges i skjerpende retning.

6.6.4 Straffutmålingen for voldtekt

6.6.4.1 *Straffenivået etter gjeldende straffalternativer*

Etter departementet syn er det med enkelte forbehold ikke ønskelig å senke det generelle straffenivået i voldtektssakene sammenlignet med i dag. Domstolene bør samtidig ha større rom for individuelle vurderinger i straffutmålingen enn etter dagens retningslinjer om normalstraffenivåer.

I forarbeidene hvor normalstraffenivåene ble etablert, gis det uttrykk for at de bare skal «angi utgangspunktet for vurderingene – hvor på skalaen vurderingene skal starte», at angivelserne ikke er ment å gjøre straffutmålingen statisk eller skjematisk, og at straffen fortsatt skal fastsettes etter en konkret vurdering av omstendighetene i den enkelte sak, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.3.4 side 228–229. Departementets klare inntrykk er likevel at domstolene har praktisert normalstraffene nokså skjematisk, og at straffutmålingen i en del voldtektssaker har fått et noe sjablonmessig preg.

Som Straffelovrådet har påpekt, må dette ses i sammenheng med at straffeloven § 291, jf. § 292, rammer et bredt spekter av handlinger, hvor en rekke ulike momenter har betydning for alvorlighetsgraden av den enkelte overtredelse. Førin-

gene om normalstraffenivåer i forarbeidene er imidlertid i stor grad knyttet til de elementene som fremgår direkte av bestemmelsene i loven, og ikke til detaljerte typetilfeller. Forarbeidene angir videre at normalstraffen bare kan fravikes når det foreligger «særlige» eller «spesielle» skjerpende eller formildende omstendigheter. Samlet sett skaper dette en risiko for at reaksjonen i betydelig grad avhenger av hvilket straffebud som kommer til anvendelse, og for at de nærmere omstendighetene rundt handlingen tillegges for liten vekt, med den konsekvens at «ulike tilfeller behandles likt», se HR-2022-2225-A avsnitt 44. Departementet er enig med Straffelovrådet i at overtredelser av straffeloven § 291, jf. § 292, kan variere mye i alvorlighetsgrad, uten at det nødvendigvis foreligger særlige skjerpende eller formildende omstendigheter.

Det kan derfor reises spørsmål om normalstraffenivåene gir domstolene tilstrekkelig spillerom for å bedømme enkelttilfellets egenart og fastsette en rimelig straff ut fra tilgjengelige og relevante straffutmålingsmomenter. Rettspraksis gir flere eksempler som illustrerer at minstestrafen for voldtekt til samleie og føringene om normalstraffenivå trolig har gitt domstolene for lite rom for individuelle vurderinger, og at dette har ført til ubalanse i straffenivået for ulike overtredelser, se NOU 2022: 21 punkt 28.6 side 208–209. Daværende riksadvokat Tor-Aksel Busch uttrykte det slik i artikkelen «Høyesterett som straffedomstol sett med påtalemyndighetens øyne», *Tidsskrift for strafferett* 2016/4 side 392–414 (på side 406):

«De typetilfeller som skisseres i lovforarbeidene vil vanskelig kunne danne grunnlag for en tilstrekkelig differensiert og rimelig straffutmåling i alle tilfeller. Det blir en fare for at straffutmålingen i for stor grad avhenger av subsumsjonen, og for at nyanser i sakene tillegges for liten vekt.»

Departementet har merket seg at flere sentrale høringsinstanser som har uttalt seg om spørsmålet, er positive til å gå bort fra normalstraffenivåene. Dette gjelder blant annet Advokatforeningen, Borgarting lagmannsrett, Frostating lagmannsrett, riksadvokaten og flere statsadvokatembeter. Som nevnt i punkt 6.4.5 har også flere i det juridiske fagmiljøet kritisert både minstestrafen og virkninger som retningslinjene om normalstraff har hatt i praksis. Dette er en del av bakgrunnen for at Stortinget i anmodningsvedtak nr. 584 (2021–2022) ba regjeringen om å «gi Straffelovrå-

det i oppdrag å foreta en tilleggsutredning av straffenivåene for straffelovens bestemmelser som seksuallovbrudd».

Flere høringsinstanser har fremhevet at både minstestrafen og retningslinjer om normalstraff spilte en viktig rolle for å skjerpe straffenivået for voldtekt og andre alvorlige seksuallovbrudd. Stoltenberg II-regjeringen hadde i Soria Mora-erklæringen uttrykt en målsetting om å få opp straffenivået for voldtekt om å få opp straffenivået for voldtekt og andre seksuallovbrudd. I Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) pekes det på at «straffenivået for voldtekt må skjerpes betraktelig», og at det med straffeloven 2005 skulle «etableres et nytt straffenivå for voldtekt», se punkt 7.5.3.2 side 226–228. Heving av minstestrafen og retningslinjer om normalstraff ble brukt som virkemidler for å oppnå dette, ettersom det var «behov for en kraftigere skjerpelse enn den trinnvise hevingen av straffenivået som skjer over tid i rettspraksis». Det hører med til bildet at Stortinget over lengre tid og i ulike sammenhenger hadde uttrykt misnøye med straffenivået i voldtektssaker, se NOU 2022: 21 punkt 28.3.2 side 202–204 for en nærmere gjennomgang av Stortingets tiltak for å påvirke straffenivåene.

I likhet med riksadvokaten og flere andre høringsinstanser mener departementet at det generelle straffenivået for voldtekt i dag er på et akseptabelt nivå. Behovet for å operere med normalstraffenivåer i lovforarbeidene er derfor mindre enn tidligere. Angivelsene om normalstraff er dessuten i stor grad knyttet til voldtekter som omfattes av minstestrafen, som departementet nå går inn for å oppheve. Når det da også ses hen til at retningslinjene trolig virker hemmende for den individuelle straffutmåling som må foretas i det konkrete tilfellet, har departementet kommet til at tiden er moden for å gå bort fra å gi føringene om normalstraff for voldtekt. Som riksadvokaten uttrykte det i høringen, er det «fornuftig å overlate videre nyansering av straffenivået for ulike overtredelser til domstolene, slik rådet tar til orde for», se punkt 6.5.4 foran.

Departementet forutsetter at dagens generelle straffenivå for voldtekt i hovedsak videreføres, selv om det på noen punkter er grunnlag for visse justeringer, se blant annet nedenfor om de såkalte «sovevoldtektene». Tidligere høyesterettspraksis vil dermed fortsatt kunne gi veiledning om straffenivået som et utgangspunkt. Ettersom det ikke lenger skal gjelde særskilte normalstraffer, vil domstolene i den enkelte sak få større rom for å se hen til de nærmere omstendighetene rundt handlingen og straffverdigheten av det forholdet

saken gjelder. At straffen fastsettes etter en konkret vurdering av de nærmere omstendighetene, samsvarer best med det grunnleggende straffrettslige prinsippet om at straffen skal være rimelig og stå i forhold til forbrytelsen, se HR-2022-2225-A avsnitt 17. Det er grunn til å tro at dette vil medføre en mer nyansert og differensiert straffutmålingspraksis enn i dag.

Selv om departementet foreslår å oppheve straffeloven § 292 om minstestraft for voldtekt til samleie mv., skal formen for seksuell omgang tillegges stor betydning ved straffutmålingen også i fremtiden. For eksempel bør samleie mv. som utgangspunkt straffes strengere enn mindre inngripende former for seksuell omgang, slik som masturbasjon eller innføring av fingre i skjeden. Samtidig skal det være større rom enn tidligere for å vektlegge andre omstendigheter ved den straffbare handlingen som ikke nødvendigvis er å anse som særlige skjerpene eller formildende omstendigheter. En større vektlegging av slike individuelle forhold kan medføre at det i enkeltsaker utmåles en vesentlig mildere straff enn gjeldende retningslinjer om normalstraff legger opp til, men også at det i meget alvorlige voldtektssaker utmåles en vesentlig strengere straff enn i dag. Generelt mener departementet at domstolene bør gis anledning til å benytte straffeskalaen i større grad enn i dag, i begge retninger.

Ved straffutmålingen i voldtektssaker vil det særlig være naturlig å legge vekt på overgrepets varighet, omfang og intensitet. For eksempel vil innføring av penis eller en gjenstand dypt inn i skjeden under ellers like forhold være mer inngripende enn innføring i skjedeåpningen. Andre forhold som det er særlig relevant å vektlegge, er graden av utnyttelse, hvor skremmende overgrepet var, tilstedeværelsen av fornedrende eller ydmykende elementer, partenes relasjon og aldersforskjell, og om overtredelsen hadde et planmessig eller impulsivt preg. Avhengig av måten voldtekten ble utført på, kan det også være aktuelt å se hen til ung alder, umodenhet og beruselse. Videre er det generelt sett en forskjell på det å bli tvunget til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv, og det å bli tvunget til å utføre slike handlinger med gjerningspersonen eller en tredjeperson. Det skal naturligvis også legges vekt på forhold som er listet opp i straffeloven §§ 77 og 78 om henholdsvis skjerpene og formildende omstendigheter. Det vises også til gjennomgangen av formildende og skjerpene omstendigheter i punkt 6.1.4.3.

I utgangspunktet mener departementet at fengselsstraffen for et så alvorlig lovbrudd som

voldtekt fortsatt skal være fullt ut ubetinget. Unntaksvis kan det likevel være grunnlag for bruk av deldom. Ved overtredelser av § 291 nytt første ledd antar imidlertid departementet at bruk av deldom noe oftere vil kunne være hensiktsmessig for å utmåle en rimelig og rettferdig straff, se punkt 6.6.4.3 nedenfor.

Departementet har merket seg at straffutmålingen for såkalte «sovevoldtekter», det vil si saker hvor fornærmede som følge av søvn er «ute av stand til å motsette seg handlingen», har vært særlig omdiskutert. Flere i det juridiske fagmiljøet har gitt uttrykk for at reaksjonsfastsettelsen i slike saker er for streng eller unyansert, se for eksempel Rune Bård Hansen, «Fra utuktig omgang til sovevoldtekt – straffutmåling på ville veier», *Lov og Rett* 2013/10 side 688–701, Kirsti Coward, «Tanker om straffutmåling – etter 16 år i høyesterett», *Jussens Venner* 2015/1–2 side 81–88 (på side 85–86), Magnus Matningsdal, «Høyesterett som straffedomstol – straffutmåling», *Tidsskrift for strafferett* 2016/4 side 321–374 (på side 353–354), Tor-Aksel Busch, «Noen utviklingstrekk i norsk kriminalpolitikk basert på 40 år i påtalemyndigheten», *Tidsskrift for strafferett* 2018/4 side 265–274 (side 273) og Rune Bård Hansen, «Straff som fortjent for seksuallovbrudd», *Lov og Rett* 2022/1 side 59–62. Det vises også til Matningsdal, «Ubalanse i straffenivå ved seksuallovbrudd», *Lov og Rett* 2021/9 side 519–520 (side 519), som trekker frem sovevoldtektene som en sakstype der domstolene har for lite rom for individuelle vurderinger:

«Sovevoldtektene» er illustrerende. De varierer sterkt i alvorlighetsgrad fra edru menn som utnytter en sterkt beruset og sovende kvinne, til tilfeller hvor begge parter er omtrent like beruset, men mannen likevel er i stand til å gjennomføre et samleie. Straffen blir i begge tilfeller normalt den samme – fire år fengsel som ifølge forarbeidene skal være straffenivået.»

Det nåværende straffenivået i sovevoldtekt-sakene må ses i sammenheng med uttalelsene i lovforarbeidene om at normalstraffenivået på 4 år for voldtekt til samleie mv. skal være det samme uavhengig av hvilket straffalternativ i § 291 som voldtekten rammes av, jf. Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.5.3.4 side 229. I forlengelsen av dette heter det samme sted: «Lovgiver har valgt å sidestille disse formene for voldtekt, og de bør derfor også likestilles ved straffutmålingen.»

Departementet mener at det er grunn til å nyansere disse uttalelsene. Det klare utgangspunktet er at det er «eit sær sars alvorleg overgrep å gjennomføre samleie med ein sovande og full person», se Rt. 2002 side 1288 (på side 1291). Slike handlinger utgjør en alvorlig utnyttelse av en forsvarsløs person og kan ha uoversiktlige skadevirkninger. Voldtekt er ikke bare et alvorlig angrep på en persons seksuelle selvbestemmelsesrett, men også en alvorlig krenkelse av vedkommendes fysiske og psykiske integritet. Det gjelder også voldtekter begått mot personer som er ute av stand til å motsette seg handlingen. Samtidig må domstolene alltid bedømme hver sak for seg ved straffutmålingen.

Departementet legger til grunn at det å ha seksuell omgang med noen som er ute av stand til å motsette seg handlingen, *kan* være like alvorlig som overtredelser av de øvrige straffalternativene i nåværende straffeloven § 291, se Ot.prp. nr. 28 (1999-2000) punkt 4.3.4.3 side 33. Dette er imidlertid ikke ensbetydende med at slike handlinger gjennomgående vil være like alvorlige som det å skaffe seg seksuell omgang ved vold eller truende atferd. Dette vil variere med de nærmere forholdene i saken, som må få betydning ved straffutmålingen.

Departementet antar at det i en del tilfeller vil være naturlig å utmåle en straff som er på omtrent samme nivå som straffen for en voldtekt der gjerningspersonen oppnår seksuell omgang ved bruk av vold eller truende atferd, men som ligger i nedre sjikt av det som kreves for å anvende § 291 nytt andre ledd bokstav a. Ofte vil imidlertid øvrige omstendigheter ved handlingen tilsi en betydelig strengere straff i tilfeller hvor det er brukt vold eller trusler selv om det ikke er formildende i seg selv at det er tale om en sovevoldtekt.

Generelt sett må det også i sovevoldtekt-sakene foretas en bred vurdering av handlingens straffverdighet, hvor en rekke ulike momenter kan spille inn. Ved siden av formen for seksuell omgang er overgrepets varighet, omfang og intensitet, graden av utnyttelse og partenes relasjon og aldersforskjell særlig viktige straffutmålingsmomenter. Om den seksuelle omgangen fortsatte etter at fornærmede våknet, er også relevant. Overtredelsen vil være særlig straffverdig når gjerningspersonen har fremkalt hjelpeløstilstanden med formål om å gjennomføre et overgrep mot fornærmede, se Ot.prp. nr. 28 (1999-2000) punkt 4.3.4.3 side 33.

Der det har skjedd en planmessig og målrettet utnyttelse av en persons hjelpeløshet, vil dette tale for at det utmåles en streng straff, se til sam-

menligning saksforholdene i Rt. 2002 side 1288 og Rt. 2002 side 1295. Er det derimot tale om en kortvarig impulshandling begått av en ung og uerfaren gjerningsperson mot en jevnaldrende, der begge kanskje har konsumert betydelige mengder alkohol, bør det i den konkrete straffutmålingen være anledning til å legge til dels betydelig vekt på dette. I en slik samlet bedømmelse vil det også være relevant å se hen til opptakten til den straffbare handlingen, slik som forutgående seksuell kontakt mellom partene. Dette innebærer en endring sammenlignet med føringene i Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) punkt 7.5.3.4 side 230-231, og straffnivået for denne type sovevoldtekter bør etter departementets oppfatning settes lavere enn i dag. At konkrete forhold trekkes inn i vurderingen av straffverdigheten i et gitt tilfelle og gis betydning i straffutmålingen, er i tråd med det som gjelder for straffutmåling i strafferetten ellers, og er ikke ment å rukke ved «det selvsagte i at vernet mot seksuelle overgrep gjelder på ethvert tidspunkt og i enhver sammenheng», se proposisjonen punkt 7.5.3.4 side 231.

Ettersom departementet nå går bort fra normalstraffer for voldtekt angitt i forarbeidene, er det neppe grunn til å holde fast ved det domstolskapte normalstraffnivået på fengsel i 3 år og 3 måneder for voldtekt til seksuell omgang i form av innføring med fingre i kroppens hulrom, se Rt. 2013 side 848, Rt. 2013 side 853, Rt. 2013 side 856 og HR-2022-2225-A. Dette straffnivået – som gjelder uavhengig av straffalternativ i straffeloven § 291 – er i stor grad begrunnet med føringene om normalstraff i Prop. 97 L (2009-2010), herunder uttalelsen på side 20 om at det «ikke [skal] gå noe markert skille i straffnivå mellom voldtekter som omfattes av minstestrafen, og andre voldtekter», se Rt. 2013 side 848 avsnitt 9-20. Mye av begrunnelsen for å ha et eget normalstraffnivå for denne forøvelsesmåten vil bortfalle om forslagene i denne proposisjonen følges opp. Det er holdepunkter for at også denne form for normalstraff kan virke hemmende for den individuelle straffutmålingen som må foretas i det enkelte tilfelle.

Saksforholdet i HR-2022-2225-A illustrerer at det nevnte normalstraffnivået kan få urimelige utslag i noen saker. Etter inntak av alkohol tidligere på kvelden hadde fornærmede og tiltalte, som var gamle venner, lagt seg i samme seng. Selv om fornærmede hadde gitt klart uttrykk for at hun ikke ønsket seksuell kontakt med tiltalte, våknet hun av at tiltalte hadde én eller flere fingre inni skjeden hennes. Handlingen ble da straks avbrutt. Lagmannsretten hadde i samsvar med normalstraffen fastsatt straffen til fengsel i 3 år og

3 måneder. Etter anke kom Høyesterett til at straffen burde settes til fengsel i 2 år og 5 måneder i tråd med aktors påstand. Det ble lagt vekt på at det dreide seg om en kortvarig impulshandling, og at tiltalte hadde beklaget det som skjedde. Dommen inneholder en bemerkning som kan tyde på at flertallet oppfattet også en slik straff som i det strengeste laget (avsnitt 55):

«Når jeg under en viss tvil ikke har funnet grunnlag for å gå ytterligere ned, har det sammenheng med lovgivers og Høyesteretts uttalelser om straffnivået ved denne typen lovbrudd.»

Departementet mener at domstolene i fremtiden bør gis frihet til å fastsette en vesentlig lavere straff enn dette for slike og lignende overtredelser, når det er rimelig ut fra de konkrete omstendighetene i saken.

Lovgiver har også gitt føringer om normalstraff for en del grovere voldslovbrudd og drap, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 6 og Prop. 97 L (2009–2010) punkt 6. Disse retningslinjene er gjennomgående mer nyanserte enn for seksuallovbruddenes vedkommende, blant annet fordi de er knyttet til tydeligere spesifiserte typetilfeller. Det overordnede inntrykket er også at retningslinjene ikke har vært til hinder for en nyansert og differensiert straffutmåling for disse lovbruddene. Departementet finner likevel grunn til å understreke betydningen av det som uttales i Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 6.3.4.3 side 177–178 om at angivelsen av ønsket straffnivå ikke er ment å begrense utviklingen i straffnivået eller å rokke ved straffutmålingens dynamiske og utviklende karakter. Det er på det rene at Høyesterett har en sentral rolle ved fastsettingen av det generelle straffnivået innenfor strafferammene, se Ot.prp. nr. 8 (2007–2008) punkt 4.2.1 side 32. Dette gjelder også hvor lovgiver har gitt konkrete føringer om straffutmålingen, slik at domstolene må kunne foreta justeringer av straffnivået når det er tilstrekkelig grunn til det. Et eksempel er når endringer i kriminalitetsbildet gir grunnlag for å heve straffnivået, se HR-2024-1629-A avsnitt 46. Det bør også være rom for justeringer for å oppnå balanse i straffnivået for overtredelser av straffebud som verner lignende interesser, eller for ulike overtredelser av samme straffebestemmelse. Høyesterett har nettopp en viktig rolle for å sikre at straffnivåene for forskjellige lovbruddstyper er avpasset til hverandre og står i et rimelig forhold til blant annet skadevirkningene ved de ulike straffbare handlingene, se blant annet Rt.

1994 side 1552 og Rt. 1999 side 363. Angivelsen av et normalstraffnivå reduserer ikke domstolenes ansvar for å nyansere, justere og utvikle straffnivået over tid, og for å utmåle en forsvarlig straff basert på et bredt spekter av hensyn i den enkelte sak, se Rt. 2011 side 734 avsnitt 11.

6.6.4.2 *Straffnivået etter nytt andre ledd bokstav b («nei betyr nei»)*

Når det gjelder tilfeller der tiltalte har hatt seksuell omgang med noen som i ord eller handling gir uttrykk for ikke å ville det, jf. straffeloven § 291 nytt andre ledd bokstav b, er departementets utgangspunkt at det ikke å respektere motvilje som uttrykkes verbalt, gjennom kroppsspråk, gråt eller lignende, *kan* være omtrent like klanderverdig som det å sette seg ut over motvilje i form av fysisk motstand ved bruk av vold. Dette tilsier at straffnivået i voldtektssaker der tiltalte domfelles etter det foreslåtte nye straffalternativet i straffeloven § 291, ikke generelt bør skille seg vesentlig fra straffnivået i saker der tiltalte domfelles etter voldsalternativet i bokstav a. Slik departementet ser det, vil imidlertid de konkrete omstendighetene i saken ofte kunne lede til at det er grunn til å utmåle strengere straffer i tilfeller av vold eller trusler om vold. I saker der gjerningspersonen har anvendt vold *utover* det som kreves for å kunne anvende § 291 nytt andre ledd bokstav a, vil det eksempelvis kunne være grunnlag for strengere straff enn i ellers sammenlignbare saker der gjerningspersonen ikke har brukt vold. Departementet forventer at overtredelser av det foreslåtte nye straffalternativet, i likhet med overtredelser av de eksisterende straffalternativene, vil variere betydelig i alvorsgrad. Det må være opp til domstolene å fastsette en straff som er passende i det enkelte tilfelle ut fra alle relevante straffutmålingsmomenter.

6.6.4.3 *Straffnivået etter nytt første ledd («bare ja betyr ja»)*

Departementet forventer at også overtredelser av § 291 nytt første ledd vil variere sterkt i alvorsgrad – fra overtredelser i nedre sjikt til overtredelser som ligger tett opp mot overgrep som rammes av § 291 nytt andre ledd. Når det gjelder tilfeller som grenser opp mot overtredelse av nytt andre ledd, er det etter departementets syn ikke nødvendigvis grunn til å utmåle en straff som er vesensforskjellig fra straffnivået for slike overtredelser. Det kan for eksempel dreie seg om tilfeller der den seksuelle omgangen finner sted i en situasjon som

fremstår som truende, slik at det er nærliggende å tenke at fornærmede velger å ikke motsette seg handlingen eller gi uttrykk for motvilje av frykt for å eskalere situasjonen. Slik departementet ser det, kan dette være tilnærmet like alvorlig som det å skaffe seg seksuell omgang ved «truende atferd», som rammes av straffeloven § 291 nytt andre ledd bokstav a. Et annet eksempel er tilfeller der fornærmede nærmest er ut av stand til å motsette seg handlingen på grunn av ruspåvirkning, uten at vilkåret i dagens § 291 bokstav b (nytt andre ledd bokstav c i lovforslaget) er oppfylt. Departementet viser i denne sammenheng til Rt. 2005 side 154 avsnitt 19, der Høyesterett uttalte følgende om straffutmålingen etter straffeloven 1902 § 193 andre ledd, som svarer til straffeloven § 295 første ledd bokstav b:

«I et tilfelle som dette, hvor det dreier seg om så sterk psykisk utviklingshemming at den fornærmede nærmest var ute av stand til å motsette seg handlingen, er det etter mitt syn naturlig å utmåle en straff omtrent på det samme nivået som etter § 192 første ledd bokstav b om seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen.»

Straffutmålingen må ellers bero på en samlet vurdering av alle relevante og tilgjengelige straffutmålingsmomenter, se punkt 6.6.4.1 foran. Det vises til straffeloven §§ 77 og 78 og punkt 6.1.4.3 for en ikke-uttømmende angivelse av skjerpene og formildende omstendigheter.

Departementet legger til grunn at straffen for overtredelser av nytt første ledd som hovedregel bør være ubetinget fengsel. Delvis betinget fengsel (deldom) bør imidlertid kunne idømmes når dette anses som en rimelig og hensiktsmessig reaksjon i det konkrete tilfellet.

6.6.4.4 *Straffutmålingen for voldtekt av barn under 14 år og seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år*

Departementet mener at det generelle straffenivået for voldtekt av barn under 14 år (§ 299) og for seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 (§ 302) i hovedsak bør videreføres, men at domstolene også for slike overtredelser bør gis større rom for individuelle vurderinger i straffutmålingen enn etter dagens retningslinjer om normalstraffenivåer. Se punkt 6.6.4.1 for departementets syn på retningslinjene om normalstraff i tidligere

lovforarbeider, som også har betydning for overtredelser av §§ 299 og 302.

Etter departementets syn kan uttalelsene i forarbeidene om at normalstraffenivået for samleie med barn mellom 14 og 16 år bør være fengsel i seks måneder, mens normalstraffenivået for samleie med barn under 14 år bør være rundt fengsel i fire år, lede til urimelige resultater i en del enkelt saker. Tidligere høyesterettsdommer Magnus Matningsdal har i artikkelen «Ubalanse i straffenivå ved seksuallovbrudd», *Lov og Rett* 2021/9 side 519–520 uttalt følgende:

«Forarbeidenes utsagn om normalstraffenivå har i praksis [...] blitt oppfattet som sterkt normerende, slik at det skal mye til for store avvik. Nedgangen i straffenivå blir dermed betydelig straks fornærmede har fylt 14 år. Illustrerende er Rt. 2013 s. 1211 hvor en ordfører ved å utnytte sin stilling hadde gjennomført et betydelig antall samleier med en jente under 16 år – ifølge henne ca. 50 tilfeller. Samleiene hadde foregått over 22 måneder – herav i overkant av 14 måneder etter straffskjerpningen i juni 2010 som tilsvarte dagens lovgivning. Straffen ble satt til fengsel i to år og tre måneder – altså litt i overkant av halvparten av normalstraffenivået for ett samleie med en fornærmet på 13 år og 11 måneder. For den delen som omfattes av straffskjerpelsen i 2010, kan ikke fornærmede ha vært over 14 år og 10 måneder gammel. Denne enorme forskjellen i straffenivå er ikke lett å forstå.»

Departementet kan langt på vei slutte seg til dette. Etter omstendighetene vil det å ha seksuell omgang med et barn som nettopp har fylt 14 år, kunne være like klanderverdig og skadelig som å ha seksuell omgang med et barn som snart fyller 14 år. Slik departementet ser det, bør barnets alder fortsatt være et sentralt moment ved straffutmålingen. Domstolene bør imidlertid ha frihet til å legge noe mindre vekt på hvorvidt fornærmede akkurat er over eller under 14 år.

Ved voldtekt av barn under 14 år er det ifølge forarbeidene ikke formildende hvis den seksuelle omgangen har vært frivillig, «ettersom straffebestemmelsen nettopp bygger på den forutsetning at mindreårige ikke kan gi samtykke til seksuelt samkvem», se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.11.3.4 side 250. Dette må være et naturlig utgangspunkt. Departementet finner imidlertid grunn til å moderere dette utgangspunktet noe i tilfeller hvor det er en nærhet i alder og utvikling mellom gjerningspersonen og den fornærmede,

uten at dette er tilstrekkelig til at straffen kan bortfalle etter straffeloven § 308. Om den seksu-

elle omgangen ikke er frivillig, vil dette derimot være en klart skjerpene omstendighet.

7 Seksuell utnyttelse av barn i en særlig sårbar situasjon

7.1 Bakgrunn

Straffeloven § 295 første ledd bokstav c rammer den som skaffer seg eller en annen seksuell omgang, eller får noen til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv, ved å utnytte en person under 18 år «i en særlig sårbar livssituasjon».

Høsten 2021 frifant Hålogaland lagmannsrett to menn for overtredelse av straffeloven § 295 første ledd bokstav c, fordi lagmannsretten kom til at uttrykket «livssituasjon» ikke omfatter enkeltstående tilfeller av beruselse med påfølgende sårbarhet for å bli utnyttet, se punkt 7.3 for mer informasjon om dommen. Dommen fikk betydelig medieoppmerksomhet og skapte en diskusjon om hvorvidt Norge fullt ut oppfyller forpliktelsene etter Europarådets konvensjon om beskyttelse av barn mot seksuell utnyttelse og seksuelt misbruk (Lanzarotekonvensjonen).

På bakgrunn av lagmannsrettsavgjørelsen fremmet stortingsrepresentantene Marian Hussain (SV), Kathy Lie (SV) og Andreas Sjalg Unneland (SV) 17. november 2021 et representantforslag om å be regjeringen foreslå endringer i straffeloven § 295 første ledd bokstav c, se Dokument 8:26 S (2021–2022). Forslaget gikk ut på å be regjeringen fremme forslag om å endre ordlyden i bestemmelsen slik at den rammer utnyttelse av en person under 18 år i en særlig sårbar «situasjon» i stedet for «livssituasjon». Formålet med forslaget var å styrke barns vern mot seksuell utnyttelse og sikre at straffebestemmelsen er i tråd med Lanzarotekonvensjonens forpliktelser. Flertallet i justiskomiteen mente regjeringen burde å avvende Straffelovrådets gjennomgang av straffelovens bestemmelser om seksuallovbrudd før det eventuelt ble foreslått endringer i straffeloven § 295 første ledd bokstav c, og viste blant annet til viktigheten av at endringer i straffelovens regler om seksuallovbrudd skjer på bakgrunn av et grundig arbeid, se Innst. 177 S (2021–2022). Stortinget fattet 8. mars 2022 vedtak i tråd med tilrådingen fra justiskomiteens flertall, se anmodningsvedtak nr. 420 (2021–2022). Vedtaket lyder slik:

«Stortinget ber regjeringen vurdere om ordet 'livssituasjon' i straffeloven § 295 første ledd bokstav c bør endres til 'situasjon', slik at bestemmelsen rammer det 'å unytte en person under 18 år i en særlig sårbar situasjon'.»

Departementet følger med dette opp det nevnte anmodningsvedtaket fra Stortinget.

7.2 Gjeldende rett

Straffeloven § 295 rammer ulike tilfeller av seksuell omgang fremskaffet ved utnyttelse av et overmaktsforhold. Felles for handlingene som omfattes av bestemmelsen, er at gjerningspersonen misbruker sin posisjon som den antatt sterkeste i et forhold til å oppnå seksuell omgang med den svakere parten, se Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) punkt 7.1.1 side 68. I dette ligger det at den seksuelle omgangen er oppnådd på en måte som utelukker reell frivillighet. Det må foreligge årsakssammenheng mellom overmaktsforholdet og den seksuelle omgangen, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.6.1 side 235.

Straffeloven § 295 første ledd bokstav c retter seg mot den som skaffer seg eller en annen seksuell omgang, eller som får noen til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv, ved å «utnytte en person under 18 år i en særlig sårbar livssituasjon». Etter andre ledd straffes også den som ved slik utnyttelse får noen til å ha seksuell omgang med hverandre. Straffalternativet i første ledd bokstav c kom inn i loven i forbindelse med vedtakelsen av straffeloven 2005, og har sin bakgrunn i Norges forpliktelser etter Lanzarotekonvensjonen artikkel 18, se Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) punkt 7.6.4.3 side 238. Konvensjonen artikkel 18 nr. 1 bokstav b tredje strekpunkt pålegger partene å kriminalisere seksuelle aktiviteter med barn, hvor gjerningspersonen misbruker «a particularly vulnerable situation of the child, notably because of a mental or physical disability or a situation of dependence», se nærmere om innholdet i konvensjonsforpliktelsen i punkt 7.4 nedenfor.

I proposisjonen som lå til grunn for lovendringen, uttalte departementet at alternativet i straffeloven § 295 første ledd bokstav a om misbruk av avhengighetsforhold eller tillitsforhold ofte ville ramme tilfeller der noen utnytter et barn i en særlig sårbar situasjon for å oppnå seksuell omgang. Departementet mente likevel at det var grunn til å innføre et eget straffalternativ om seksuell utnyttelse av barn for å være sikker på at norsk rett oppfyller Lanzarotekonvensjonens forpliktelse på dette punktet. Om innholdet i det nye straffalternativet uttalte departementet følgende i proposisjonen (punkt 7.6.4.3 side 238):

«Det karakteristiske ved forhold som kan falle innunder forslaget til bokstav c i motsetning til bokstav a og b, er at det ikke er etablert noen relasjon (avhengighet, tillit eller lignende) mellom partene, men at den seksuelle omgangen oppnås mer som et enkeltstående tilfelle av misbruk av fornærmedes sårbare livssituasjon. Fornærmedes situasjon i Rt. 2007 side 504 kan være et eksempel på et tilfelle som kunne være omfattet av bestemmelsen. En mann på nærmere 45 år hadde hatt seksuell omgang med en jente på 12 år og elleve måneder. Det fremgår av avgjørelsen at fornærmede like før hun traff tiltalte hadde stukket av fra en barneverninstitusjon og hadde forsøkt å ta livet sitt. Bestemmelsen vil imidlertid i praksis bare være aktuell for seksuell omgang med barn mellom 14 og 18 år siden den ikke skal anvendes i konkurrans med straffeloven 2005 § 291 om voldtekt av barn under 14 år [...]»

Formuleringen «særlig sårbar livssituasjon», sammenholdt med den siterte uttalelsen fra forarbeidene, indikerer at bestemmelsen stiller relativt høye krav til barnets utfordringer. Formuleringen «livssituasjon» tyder også på at det må foreligge noe mer enn en tilfeldig og forbigående sårbar situasjon.

For å kunne straffes for overtredelse av straffeloven § 295 første ledd bokstav c er det ikke tilstrekkelig at gjerningspersonen har hatt seksuell omgang med et barn som befant seg i en særlig sårbar livssituasjon. Den seksuelle omgangen må være skaffet ved «å utnytte» barnets sårbarhet. I dette ligger at gjerningspersonen på en utilbørlig måte bruker barnets situasjon som et middel til å skaffe seg seksuell omgang.

7.3 Hålogaland lagmannsretts dom 6. september 2021

Hålogaland lagmannsrett behandlet høsten 2021 en sak der to menn på henholdsvis 19 og 21 år var tiltalt for overtredelse av straffeloven § 295 første ledd bokstav c, se Hålogaland lagmannsretts dom 6. september 2021 (LH-2021-24720). Fornærmede i saken var 16 år og to måneder på handlingspunktet. Lagmannsretten fant det klart at begge de tiltalte hadde utnyttet fornærmedes beruselse, som de til dels selv hadde frembrakt ved å servere fornærmede alkohol mens hun allerede var svært beruset, til å komme i posisjon til å ha samleie med henne. Det sentrale spørsmålet lagmannsretten måtte ta stilling til, var om fornærmede befant seg i en «særlig sårbar livssituasjon», slik straffeloven § 295 første ledd bokstav c krever.

Lagmannsretten la til grunn at Lanzarotekonvensjonen artikkel 18 nr. 1 bokstav b tredje strekpunkt, tolket i lys av den forklarende rapporten til konvensjonen, pålegger konvensjonspartene å kriminalisere tilfeller der «et barn er eller gjennom gjerningspersonens handlinger kommer under påvirkning av alkohol, og den sårbarheten som derigjennom oppstår utnyttes av gjerningspersonen til å skaffe seg seksuell omgang med barnet». Lagmannsretten mente også at dette var en dekkende beskrivelse av situasjonen i den konkrete saken. De tiltalte ble likevel frifunnet for overtredelse av straffeloven § 295 første ledd bokstav c, fordi lagmannsretten kom til at formuleringen «særlig sårbar livssituasjon» ikke omfatter enkeltstående tilfeller av beruselse med påfølgende redusert dømmekraft. Lagmannsretten viste til at formuleringen etter en naturlig språklig forståelse omfatter noe annet og mer enn den tilstand en person til enhver tid befinner seg i, og at forhold av mer dyptgripende art for en persons tilværelse, herunder fysisk og psykisk helse, familieforhold, arbeidssituasjon, boforhold og lignende, ligger i kjernen av ordlyden. Om det konkrete saksforholdet uttalte lagmannsretten:

«Fornærmede i vår sak befant seg i en situasjon der hun var sårbar for utnyttelse fra andre. Hun var ung, sterkt beruset og alene med to eldre menn, og var i praksis prisgitt at de tiltalte vek tilbake fra å utnytte dette for å oppnå seksuell omgang med henne, hvilket de altså ikke gjorde. Slik sett var hun i en særlig sårbar situasjon. Lagmannsretten er enig med aktor, forsvarerne og bistandsadvokaten i at dersom lovens vilkår hadde vært 'særlig sårbar situasjon' ville de tiltaltes forhold utvilsomt rammes.

Fornærmede var et barn, og burde ha krav på at de voksne hun påtreffer når hun er svært beruset sørger for å dra den nødvendige omsorgen for henne, og ikke utnytter henne seksuelt.

Fornærmedes tilstand denne kvelden var likevel forbigående og situasjonsbetinget, og det er ikke ført bevis for at den var et resultat av dypere eller mer vidtgående eller varige negative omstendigheter ved hennes tilværelse. Hun har ikke fysiske eller psykiske helseutfordringer av betydning for vurderingen, og det er ikke opplyst om for eksempel kriminalitet, vanskelig boforhold, manglende omsorg, problemer på skolen eller lignende. Det er etter lagmannsrettens mening ikke naturlig å si at fornærmede på gjerningstidspunktet befant seg i en særlig sårbar 'livssituasjon'.»

Lagmannsretten mente det ville være i strid med det strafferettslige klarhetskravet etter Grunnloven § 96 og EMK artikkel 7 å la straffeloven § 295 første ledd bokstav c få anvendelse i et slikt tilfelle, selv om de aktuelle handlingene etter lagmannsrettens syn både var sterkt klanderverdige og straffverdige.

I dommen ble det for ordens skyld påpekt at lagmannsretten delte påtalemyndighetens syn om at straffeloven § 291 bokstav b, som retter seg mot seksuell omgang med noen er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen, ikke fikk anvendelse i den konkrete saken. Lagmannsretten drøftet ikke om handlingen kunne ha vært omfattet av straffeloven § 297 om seksuell handling uten samtykke.

7.4 Forpliktelsen etter Lanzarote-konvensjonen artikkel 18

Norge ratifiserte Lanzarotekonvensjonen i 2018, og konvensjonen trådte for Norges del i kraft 1. oktober samme år. Formålet med konvensjonen er å forebygge og bekjempe seksuell utnyttelse og seksuelt misbruk av barn, beskytte rettighetene til barn som er offer for seksuell utnyttelse og seksuelt misbruk, og fremme et nasjonalt og internasjonalt samarbeid mot seksuell utnyttelse og seksuelt misbruk av barn, jf. artikkel 1. Med barn menes alle personer under 18 år, jf. artikkel 3.

Konvensjonen kapittel VI oppstiller kriminaliseringsforpliktelser. Artikkel 18 gjelder seksuelt misbruk og pålegger konvensjonspartene på nærmere vilkår å kriminalisere seksuelle aktiviteter

med barn. Artikkel 18 nr. 1 bokstav b tredje strekpunkt fastsetter at partene er forpliktet til å kriminalisere seksuelle aktiviteter med barn hvor «abuse is made of a particularly vulnerable situation of the child, notably because of a mental or physical disability or a situation of dependence». I den uoffisielle norske oversettelsen benyttes formuleringen «å misbruke en situasjon der barnet er særlig sårbart, spesielt på grunn av nedsatt psykisk eller fysisk funksjonsevne eller fordi det befinner seg i en avhengighetssituasjon». I den forklarende rapporten til konvensjonen står det følgende om innholdet i artikkel 18 nr. 1 bokstav b tredje strekpunkt, se Explanatory Report to the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse avsnitt 126 på side 19:

«The third indent relates to abuse of a particularly vulnerable situation of the child, notably because of a mental or physical disability or a situation of dependence. Disability includes children with physical and sensory impairments, intellectual disabilities and autism, and mentally ill children. A 'situation of dependence' refers not only to children with drug or alcohol addiction problems, but also to situations in which a child has become intoxicated by alcohol or drugs, whether through his or her own actions or by the perpetrator, and whose subsequent vulnerability is then abused. The term dependence also covers other situations in which the child has no other real and acceptable option than to submit to the abuse. The reasons for such situations may be physical, emotional, family-related, social or economic, such as, for example, an insecure or illegal administrative situation, a situation of economic dependence or a fragile state of health. In such a case the child may consent to the sexual relations, but his or her situation of vulnerability renders the capacity to consent invalid. Notions of particular vulnerability of a child and situations of dependence could also cover acts committed against children in the framework of activities within sects which are characterised by a physical and mental isolation of the child who is cut off from the outside world and very often subjected to various forms of brainwashing. The situation of unaccompanied migrant minors could also fall within the situation of particular dependence or vulnerability.»

Som det fremgår av det siterte, omfatter formuleringen «situation of dependence» ifølge rapporten

ikke bare situasjoner der barnet har et rusproblem, men også tilfeller der barnet har blitt påvirket av alkohol eller andre rusmidler, og gjerningspersonen misbruker den sårbarheten som har oppstått som følge av dette. Det har ikke betydning hvordan barnets ruspåvirkning oppsto. Slik departementet leser rapporten, legges det her til grunn at konvensjonen artikkel 18 nr. 1 bokstav b tredje strekpunkt forplikter statene til å kriminalisere seksuelt misbruk av barn som befinner seg i en særlig sårbar situasjon også på grunn av et enkeltstående tilfelle av ruspåvirkning.

Ordlyden i konvensjonen og uttalelsene i den forklarende rapporten gir imidlertid ikke noe klart svar på hvor inngripende ruspåvirkning det må være tale om, eller hvor svekket barnet må være. I den forklarende rapporten heter det at uttrykket «situation of dependence» også dekker «other situations in which the child has no other real and acceptable option than to submit to the abuse». Henvisningen til at barnet ikke har noe annet reelt og akseptabelt valg enn å delta i den seksuelle omgangen, kan tolkes slik at bestemmelsen tar sikte på å ramme tilfeller hvor barnet er så beruset at han eller hun ikke har reell mulighet til å motsette seg den seksuelle omgangen. Det er imidlertid ikke åpenbart hvordan denne delen av den forklarende rapporten skal forstås, og om kriteriet «no other real and acceptable option» er ment å være styrende også når det gjelder seksuelle aktiviteter med berusede barn.

7.5 Straffelovrådets forslag

Straffelovrådet drøfter forholdet mellom norsk rett og forpliktelsene etter Lanzarotekonvensjonen i utredningen punkt 31.2.5 på side 231–233. På bakgrunn av uttalelsene i den forklarende rapporten til konvensjonen legger rådet til grunn at artikkel 18 nr. 1 bokstav b tredje strekpunkt forplikter partene til å kriminalisere seksuelt misbruk av barn som befinner seg i en særlig sårbar situasjon som følge av et enkeltstående tilfelle av ruspåvirkning. Etter rådets syn kan det imidlertid reises spørsmål om denne forpliktelsen allerede er oppfylt gjennom bestemmelsen i straffeloven § 291 bokstav b, som rammer den som skaffer seg seksuell omgang med noen som er «ute av stand til å motsette seg handlingen». Rådet uttaler følgende på side 233 i utredningen:

«Rådet har merket seg at det i den forklarende rapporten til Lanzarotekonvensjonen står at

det som kjennetegner en ‘situation of dependence’, er at barnet ikke har noe annet ‘real and acceptable option than to submit to the abuse’. I den grad dette er uttrykk for hvordan vilkåret ‘situation of dependence’ skal avgrenses når det gjelder seksuelt misbruk av berusede barn, er det et nærliggende spørsmål om ikke konvensjonsforpliktelsen allerede er oppfylt gjennom straffeloven § 291 bokstav b [...]. Det som kjennetegner forholdene som rammes av § 291 bokstav b (hjelpeløshetstilfellene), er at fornærmede mangler forutsetninger for å utøve sin seksuelle selvbestemmelsesrett, for eksempel på grunn av kraftig ruspåvirkning. Slik rådet ser det, vil et barn som befinner seg i en sårbar situasjon på grunn ruspåvirkning og omstendighetene for øvrig, og som av den grunn ikke har noe annet *reelt og akseptabelt valg* (‘real and acceptable option’) enn å delta i den seksuelle omgangen, fort kunne anses som ‘ute av stand’ til å motsette seg handlingen.»

Rådet viser samtidig til at det ikke er opplagt at formuleringen «situation of dependence» skal tolkes så snevert som den forklarende rapporten kan tilsi, og eventuelt hvilken vekt rapporten skal tillegges ved tolkningen av konvensjonen. Rådet konkluderer derfor med at det er usikkert om forpliktelsen etter artikkel 18 fullt ut kan anses som oppfylt etter gjeldende rett, og om det er nødvendig å endre ordlyden i straffeloven § 295 første ledd bokstav c.

Rådet fremholder i utredningen punkt 31.2.6 side 233–235 at en endring av vilkåret «livssituasjon» i straffeloven § 295 første ledd bokstav c til «situasjon» vil sikre at Norge overholder sine folkerettslige forpliktelser etter Lanzarotekonvensjonen, og medføre at ordlyden i bestemmelsen blir bedre i samsvar med formuleringen som benyttes i konvensjonen. Etter rådets oppfatning kan det også uavhengig av forholdet til konvensjonen være grunn til å styrke barns vern mot seksuell utnyttelse. Rådet peker på at barn kan være sårbare og ha et særlig behov for vern av mange grunner, og at det ikke kan utelukkes at enkelte tilfeller av straffverdig utnyttelse faller utenfor straffansvaret i dag. Etter rådets syn vil en ulempe med en slik endring være at uttrykket «situasjon» vil favne svært vidt, og at det ikke er enkelt å avgrense vilkåret på en presis måte. Rådet mener likevel at endringen kan forsvares, fordi den aktuelle bestemmelsen er begrenset til å verne personer under 18 år.

På bakgrunn av dette foreslår rådet å endre vilkåret «livssituasjon» i straffeloven § 295 første ledd bokstav c til «situasjon». Om innholdet i det nye vilkåret uttaler rådet følgende (side 233):

«Innføringen av vilkåret 'situasjon' i stedet for 'livssituasjon' vil innebære at det ikke lenger gjelder et krav om at barnets sårbarhet har en viss varighet eller at den kan knyttes til et avhengighetsforhold, en vanskelig tid i barnets liv eller lignende. Mer forbigående tilfeller av sårbarhet vil også kunne oppfylle lovens krav. Enhver sårbar situasjon vil imidlertid ikke være tilstrekkelig. Det må fortsatt være tale om en 'særlig' sårbar situasjon, som er et ganske strengt vilkår. At et barn for eksempel har redusert dømmekraft på grunn av kjærlighetsorg, utenforskap eller andre forhold, og av den grunn deltar i seksuell omgang som vedkommende ellers ikke ville gjort, vil normalt ikke være nok.»

7.6 Høringsinstansenes syn

Samtlige av høringsinstansene som har uttalt seg om spørsmålet, støtter Straffelovrådets forslag om å erstatte ordet «livssituasjon» i straffeloven § 295 første ledd bokstav c med «situasjon». Dette gjelder *Advokatfirmaet Salomon Johansen AS, Barneombudet, Bergen kommune, Frostating lagmannsrett, Hordaland, Sogn og Fjordane statsadvokatembeter mfl., Kvinnegruppa Ottar, Landsgruppen av Helsesykepleiere, Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner, Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM), Nordland statsadvokatembeter, Redd Barna og Press, riksadvokaten, Sex og Samfunn, @Skolelegen, Støttesenter mot incest og seksuelle overgrep (Smiso) Troms og Smiso Telemark og Vestfold, Telemark og Buskerud statsadvokatembeter mfl.* Høringsinstansene viser gjennomgående til at endringen vil styrke barns vern mot seksuell utnyttelse og sikre at norsk rett er i overensstemmelse med forpliktelsene etter Lanzarotekonvensjonen.

7.7 Departementets vurdering

Departementet foreslår i likhet med Straffelovrådet at ordet «livssituasjon» i straffeloven § 295 første ledd bokstav c endres til «situasjon», slik at bestemmelsen rammer det å utnytte en person under 18 år i en særlig sårbar situasjon. Samtlige av høringsinstansene som har uttalt seg om forsla-

get, har stilt seg positive til en slik endring. Endringen innebærer at bestemmelsen ikke lenger vil stille krav om at barnets særlige sårbarhet er av varig karakter, og at også mer forbigående tilfeller av slik sårbarhet vil kunne oppfylle lovens krav. Et typisk eksempel er at barnet befinner seg i en særlig sårbar situasjon på grunn av et enkeltstående tilfelle av sterk ruspåvirkning, se til illustrasjon saksforholdet i Hålogaland lagmannsretts dom 6. september 2021 (LH-2021-24720).

Departementet er enig med Straffelovrådet i at det ikke er opplagt at forpliktelsen etter Lanzarotekonvensjonen artikkel 18 nr. 1 bokstav b tredje strekpunkt gjør det påkrevd å endre ordlyden i straffeloven § 295 første ledd bokstav c. Som redegjørelsen i punkt 7.4 og 7.5 viser, kan enkelte uttalelser i den forklarende rapporten til konvensjonen indikere at kriminaliseringsforpliktelsen først og fremst tar sikte på situasjoner der barnet er så beruset at han eller hun, i den aktuelle situasjonen, ikke har reell mulighet til å motsette seg den seksuelle omgangen. Straffeloven § 291 bokstav b rammer seksuell omgang med noen som er «ute av stand til å motsette seg handlingen», og vil i praksis kunne anvendes i slike tilfeller, se for eksempel Rt. 2004 side 1902. Terskelen for at fornærmede anses som «ute av stand til å motsette seg handlingen» som følge av ruspåvirkning, er riktignok høy, men fornærmedes alder vil ha betydning i vurderingen, se spesialmerknaden til straffeloven § 291 i Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) side 438. Departementet viser også til at tilfeller av seksuell omgang med personer under 18 år som er sterkt beruset, men som ikke når opp til terskelen i straffeloven § 291 bokstav b, etter omstendighetene kan rammes av den foreslåtte bestemmelsen om seksuell omgang uten samtykke i straffeloven § 291 første ledd.

Som Straffelovrådet påpeker, er imidlertid rekkevidden av forpliktelsen i Lanzarotekonvensjonen artikkel 18 nr. 1 bokstav b tredje strekpunkt uklar. En endring av ordet «livssituasjon» i straffeloven § 295 første ledd bokstav c til «situasjon» vil bidra til å sikre at Norge overholder sine folkerettslige forpliktelser etter konvensjonen. Departementet deler også Straffelovrådets vurdering av at det uavhengig av forholdet til konvensjonen er grunn til å styrke barns vern mot seksuell utnyttelse. Den som skaffer seg seksuell omgang ved å utnytte en person under 18 år i en særlig sårbar situasjon, opptre klart straffverdig, selv om barnets sårbarhet er av mer forbigående karakter.

Departementet er enig med Straffelovrådet i at ordet «situasjon» i seg selv favner svært vidt.

Bestemmelsen vil imidlertid fortsatt stille krav om at barnet befinner seg i en *særlig* sårbar situasjon, noe som bidrar til å avgrense bestemmelsens rekkevidde. Selv om endringen innebærer at også mer forbigående tilfeller av sårbarhet hos barnet vil kunne oppfylle lovens krav, vil ikke enhver sårbar situasjon omfattes. Sårbare situasjoner som ethvert barn fra tid til annen kan befinne seg i, for eksempel som følge av kjærlighetssorg, krangel med foreldrene eller utenforskap på skolen, vil normalt ikke oppfylle vilkåret. At barnet har noe redusert dømmekraft og evne til impuls kontroll som følge av ruspåvirkning, og av den grunn deltar i seksuell omgang som vedkommende ellers ikke ville deltatt i, er heller ikke i seg selv i utgangspunktet tilstrekkelig. Det vil kreves noe mer for at situasjonen skal være «særlig» sårbar. Departementet legger til grunn at tilfellene som til nå har vært dekket av formuleringen «særlig sårbar livssituasjon», fortsatt vil befinne seg i kjernen av bestemmelsens virkeområde.

Videre vil det fortsatt være et vilkår at gjerningspersonen *utnytter* barnets særlige sårbarhet. I dette ligger at gjerningspersonen på en utilbørlig måte utnytter et overmaktsforhold som har oppstått som følge av barnets særlig sårbare situasjon til å skaffe seg eller en annen seksuell omgang. Relevante momenter i vurderingen av om utnyttelsesvilkåret er oppfylt, vil blant annet være partenes alder og modenhet. Dersom partene er omtrent jevnbyrdige i alder og modenhet og begges evne til å ta vare på seg selv er vesentlig svekket, for eksempel på grunn av ruspåvirkning, skal det mye til for at vilkåret er oppfylt. Videre vil partenes erfaring, relasjonen mellom dem og gjerningspersonens handlemåte og motivasjon være relevant. Bakgrunnen for at fornærmede befinner seg i en særlig sårbar situasjon, kan også spille inn. Dette gjelder særlig hvis gjerningspersonen selv har frembrakt sårbarheten for å skaffe seg seksuell omgang.

8 Økonomiske og administrative konsekvenser

Forslaget om to utvidelser av straffeloven § 291 om voldtekt, rettet mot henholdsvis seksuell omgang med noen som verken i ord eller handling har samtykket til det, og seksuell omgang med noen som i ord eller handling gir uttrykk for ikke å ville det, vil i seg selv ikke føre til nykriminalisering. Forsettlig overtreddelse som vil rammes av de nevnte utvidelsene, rammes i dag av § 297 om seksuell handling uten samtykke. Lovforslaget innebærer riktignok at også grovt uaktomme overtreddelse av det nye straffalternativet rettet mot seksuell omgang med noen som gir uttrykk for ikke å ville det, vil bli straffbare, men det dreier seg her om en relativt beskjeden utvidelse av straffansvaret. De foreslåtte lovendringene vil først og fremst tydeliggjøre samfunnets holdning om at all seksuell omgang skal være frivillig, blant annet ved en betydelig skjerpelse av strafferammen for de tilfellene av ufrivillig seksuell omgang som i dag bare rammes av § 297.

Det er grunn til å tro at endringene kan bidra til økt bevissthet i befolkningen om at det er ulovlig og straffbart å utsette noen for ufrivillig seksuell omgang. Signaleffekten av å endre voldtektsbestemmelsen slik departementet foreslår, vil forhåpentligvis virke forebyggende og føre til at færre utsettes for ufrivillig seksuell omgang. Seksuallovbrudd er beregnet å ha høye samfunnsøkonomiske kostnader. Færre lovbrudd vil redusere helse- og produksjonstapet som følge av ufrivillig seksuell omgang og redusere saksmengden i straffesakskjeden.

Basert på erfaringene fra Sverige er det påregnelig at de foreslåtte lovendringene vil kunne bidra til flere anmeldelser, tiltaler og domfellelser, se punkt 4.3.1 for mer informasjon om utviklingen i Sverige. Det er likevel usikkert hvilken overføringsverdi erfaringene fra Sverige har, blant annet fordi dagens rettsstilstand i Norge kun delvis svarer til rettsstilstanden i Sverige før den nye voldtektsbestemmelsen ble innført der. De gjeldende bestemmelsene om voldtekt i Norge omfatter noen flere tilfeller enn det de svenske bestemmelsene gjorde før lovendringen i 2018. Også andre

forhold kan ha bidratt til utviklingen i Sverige. Brottoffermyndighetens holdningskampanje «Av Fri Vilja» og økte ressurser til etterforskning av voldtektssaker er eksempler på tiltak som kan ha hatt betydning for henholdsvis antallet anmeldelser og antallet tiltaler i Sverige. Det er også grunn til å anta at økt oppmerksomhet om seksuelle overgrep i samfunnet, blant annet som følge av «metoo»-bevegelsen, har bidratt til flere anmeldelser. Også i Norge har det vært en betydelig økning i antall anmeldelser av voldtekt av personer over 14 år, se NOU 2024: 4 *Voldtekt – et uløst samfunnsproblem* punkt 17.2 side 131–132. Likevel er situasjonen fortsatt den at bare et fåtall seksuallovbrudd blir anmeldt, se for eksempel Maria Teresa Grønning Dale mfl., *Omfang av vold og overgrep i den norske befolkningen*, NKVTS Rapport nr. 1/2023 side 134–135 og Mette Løvgren mfl., *Nasjonal trygghetsundersøkelse 2022*, NOVA Rapport nr. 14/2023 side 52. Det er mulig at de foreslåtte lovendringene kan bidra til økt anmeldelsestilbøyelighet, men dette er usikkert. I både NKVTS' undersøkelse og NOVAs undersøkelse ble respondentene spurt om hvorfor de ikke anmeldte. I NKVTS-rapporten uttales følgende (side 136):

«Som årsak oppga nesten halvparten av kvinnene frykt for hvordan en anmeldelse ville påvirke dem selv eller de rundt dem [...]. Mange kvinner rapporterte også at de ikke orket å gå gjennom en etterforskning og rettsak (43 %), og at de ikke ville at politiet skulle involveres (41 %). Én av tre menn oppga at de ikke ville at politiet skulle involveres. [...]»

I NOVA-rapporten er funnene oppsummert slik (side 53):

«At det ikke ville hjulpet noe særlig, er en vanlig grunn til at utsatte for seksuell vold ikke anmelder hendelsen. At ingen skulle få vite om det, eller at de ikke ville skape problemer for personen som gjorde det, er vanlige grunner til å ikke anmelde blant de som ble utsatt for seksuell omgang mot deres vilje.»

Disse barrierene mot å anmelde vil ikke nødvendigvis reduseres ved de foreslåtte lovendringene.

En eventuell økning i antall anmeldelser vil kunne føre til flere tiltaler og domfellelser, noe som igjen vil kunne påvirke ressurs situasjonen i blant annet politiet, påtalemyndighet og domstolene, og også føre til økte utgifter til forsvarere og bistandsadvokater. Flere anmeldelser og domfellelser vil også kunne føre til økte utbetalinger av voldserstatning, samt behov for flere fengselsplasser. Samtidig kan forslaget om å oppheve minsteplattformen for voldtekt til samleie og gå bort fra føringene i Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) om normalstraffenivåer føre til at enkelte typetilfeller straffes noe mildere enn i dag, selv om det ikke er lagt opp til en generell endring av straffenivået. Dette vil kunne bidra til å redusere antall fengselsdøgn. At forslagene her på flere punkter har betydning for foreldelsesfristene, kan frigjøre tid for politiet og påtalemyndigheten og antakelig også til en viss grad redusere behovet for fengselsplasser, selv om det neppe vil være snakk om mange tilfeller. Siden det er stor usikkerhet knyttet til en eventuell økning i antall anmeldelser, tiltaler og domfellelser, samt til andre virkninger som nevnt, er det ikke mulig å anslå hvor store de samlede økonomiske og administrative konsekvensene vil bli.

Uavhengig av de ovennevnte forholdene kan det ha økonomiske konsekvenser at noen saker som i dag behandles som overtredelser av straffeloven § 297 om seksuell handling uten samtykke, i

fremtiden vil bli behandlet som overtredelser av straffeloven § 291 om voldtekt. Endringen kan gi flere en ubetinget rett til bistandsadvokat og rett til høyere voldserstatning. At noen saker behandles som voldtektssaker i stedet for saker om overtredelse av straffeloven § 297, kan videre påvirke domstolenes tidsbruk, blant annet fordi det kan være behov for mer omfattende bevisførsel knyttet til eventuell straffutmåling. Endelig er det grunn til å forvente at de som domfelles for voldtekt, vil få til dels betydelig høyere straff sammenlignet med de som i dag dømmes for overtredelse av § 297 etter å ha hatt seksuell omgang med noen som ikke har samtykket til det – særlig i tilfeller som i alvor ligger nært opp til de overtredelsene som rammes av § 291 i dag. Flere fengselsdøgn vil øke kriminalomsorgens utgifter. Det foreligger ikke statistikk som viser hvor mange anmeldelser, tiltaler, og domfellelser for overtredelse av straffeloven § 297 som gjelder seksuell omgang uten samtykke. Det er derfor ikke mulig å gi et nærmere anslag over de økonomiske og administrative konsekvensene knyttet til at noen saker behandles etter straffeloven § 291 fremfor § 297.

Den foreslåtte endringen av straffeloven § 295 om misbruk av overmaktsforhold og lignende innebærer en viss utvidelse av straffansvaret for seksuell utnyttelse av personer under 18 år i en særlig sårbar situasjon. Vilårene for å anvende bestemmelsen vil fortsatt være forholdsvis strenge, noe som antas å begrense endringens økonomiske og administrative konsekvenser.

9 Merknader til de enkelte bestemmelsene i straffeloven

Til § 11

Bestemmelsens *overskrift* endres fra «betydelig skade på kropp og helse» til «betydelig skade på kropp eller helse». En tilsvarende endring gjøres i *første ledd*. Endringen har til formål å bringe ordlyden i bestemmelsen i samsvar med formuleringene som benyttes i loven ellers. Dette innebærer ingen realitetsendring.

Til § 91

I *første ledd andre punktum* er henvisningen til straffeloven § 291 om voldtekt fjernet og erstattet med en henvisning til straffeloven § 293 om grov voldtekt. Endringen innebærer at unntaket fra foreldelse av straffansvar ikke lenger skal gjelde for voldtekt generelt, men kun for grov voldtekt. Overtredelser av straffeloven § 291 om voldtekt vil dermed foreldes etter de alminnelige reglene i straffeloven §§ 85–88.

Unntaket for foreldelse for overtredelser av § 299 (voldtekt av barn under 14 år) og § 302 (seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år) videreføres. I tillegg inntas det en ny bestemmelse i *første ledd nytt tredje punktum*, som slår fast at straffansvar for fullbyrdet overtredelse av straffeloven § 291 andre ledd ikke foreldes dersom fornærmede var under 18 år på gjerningstidspunktet. Bestemmelsen vil i praksis bare få betydning ved voldtekt av barn mellom 16 og 18 år, ettersom straffeloven §§ 291 og 302 anvendes i konkurrans ved voldtekt av barn mellom 14 og 16 år. I disse tilfellene følger det av § 91 andre ledd at ingen av lovbruddene foreldes. Ved voldtekt av barn under 14 år anvendes straffeloven § 299. Nåværende tredje punktum blir som følge av endringen nytt fjerde punktum.

Om bakgrunnen for endringene vises det til de alminnelige motivene punkt 5.4.

Til § 196

I *første ledd bokstav a* endres teksten i parenteser etter § 279 fra «forbund om drap eller å volde betydelig skade på kropp og helse» til «forbund om

drap eller å volde betydelig skade på kropp eller helse». Endringen er en konsekvens av at *overskriften* i § 279 foreslås endret tilsvarende og innebærer ingen realitetsendring.

Til § 279

Bestemmelsens *overskrift* endres fra «forbund om drap eller å volde betydelig skade på kropp og helse» til «forbund om drap eller å volde betydelig skade på kropp eller helse». Dette innebærer ingen realitetsendring. Det vises til merknaden til § 11.

Til § 287

I *første ledd bokstav b* er formuleringen «betydelig skade på kropp og helse» endret til «betydelig skade på kropp eller helse». Dette innebærer ingen realitetsendring. Det vises til merknaden til § 11.

Til § 291

Første ledd er nytt og rammer den som har seksuell omgang med noen som verken i ord eller handling har samtykket til det. Formålet med bestemmelsen er å styrke det strafferettslige vernet mot ufrivillig seksuell omgang, se de alminnelige motivene punkt 4.5.3.1 og 4.5.3.2. Bestemmelsen rammer tilfeller av ufrivillig seksuell omgang som ikke omfattes av andre ledd, herunder det nye straffalternativet i bokstav b, og som tidligere måtte vurderes etter straffeloven § 297 om seksuell handling uten samtykke.

Om det er samtykket til seksuell omgang eller ikke, må vurderes konkret, se punkt 4.5.3.3 i de alminnelige motivene. Det stilles ikke krav om uttrykkelig samtykke. På samme måte som etter straffeloven § 297 kan et samtykke gis ved konkludent atferd. Et samtykke kan altså gis verbalt, med kroppsspråk eller ansiktsuttrykk, bevegelser, blikk, lyder, ved aktiv deltakelse eller på annen måte.

Unntaksvis kan passivitet være uttrykk for at noen samtykker til seksuell omgang. For at pas-

sivitet skal kunne tolkes som et samtykke, må det foreligge konkrete holdepunkter for dette, for eksempel knyttet til relasjonen og historikken mellom de involverte eller opptakten til den seksuelle omgangen. Hvis det i den aktuelle situasjonen ikke er holdepunkter som tilsier at passivitet er et uttrykk for samtykke, må den aktive parten foreta seg noe for å forsikre seg om at den andre ønsker å delta.

Samtykket må foreligge hele tiden mens den seksuelle omgangen pågår, og kan når som helst trekkes tilbake.

Første ledd retter seg, på samme måte som andre ledd, mot «seksuell omgang». Dette omfatter blant annet samleie, masturbasjon, oralsex og innføring av fingre eller gjenstander i en annens skjede- eller endetarmsåpning, se punkt 4.1.2. Mindre inngripende seksuelle handlinger enn dette må vurderes etter straffeloven § 297 om seksuell handling uten samtykke. Om grensedragningen mellom «seksuell omgang» og «seksuell handling» vises det til NOU 2022: 21 punkt 6.2 og 6.3 side 44–46 med videre henvisninger.

Skyldkravet er forsett, jf. straffeloven §§ 21 og 22. Se i denne forbindelse departementets forslag til endring av straffeloven § 294, som innebærer at grovt uaktsom overtredelse av § 291 første ledd ikke skal være straffbart. Om bakgrunnen for dette vises det til de alminnelige motivene punkt 4.6.4. Strafferammen er fengsel inntil 6 år. Når det gjelder straffenivået for overtredelser av bestemmelsen, vises det til de alminnelige motivene punkt 6.6.4.3.

Nåværende første ledd blir nytt *andre ledd*. Etter endringen vil andre ledd ramme ufrivillig seksuell omgang hvor det foreligger visse kvalifiserende omstendigheter. Strafferammen i disse tilfellene er fengsel inntil 10 år. Hvis en handling både oppfyller gjerningsbeskrivelsen i første ledd og et av straffalternativene i andre ledd, er det andre ledd som skal anvendes.

Straffalternativet i andre ledd *bokstav b* er nytt og rammer den som har seksuell omgang med noen som i ord eller handling gir uttrykk for ikke å ville det, se de alminnelige motivene punkt 4.5.3.4. Hvis det i tillegg foreligger forhold som nevnt i bokstav a eller c, for eksempel vold eller truende atferd, er det disse straffalternativene som skal anvendes. Samlet sett vil bestemmelsen i nytt første ledd og det nye straffalternativet i andre ledd bokstav b ramme tilfeller som tidligere måtte vurderes etter straffeloven § 297 om seksuell handling uten samtykke.

Det beror på en konkret vurdering om noen har gitt uttrykk for ikke å ville være med på den

seksuelle omgangen. Formuleringen «i ord eller handling» viser at det ikke stilles krav om at motviljen har kommet til uttrykk verbalt. En rekke handlinger, for eksempel i form av kroppsspråk eller ansiktsuttrykk, avvisende bevegelser, gråt, eller at fornærmede stivner til, kan etter omstendighetene være nok. Det sentrale er at fornærmede – på en forståelig måte i den aktuelle situasjonen – har gitt uttrykk for at vedkommende ikke ønsker å være med på den seksuelle omgangen.

Både forsettlig og grovt uaktsomme overtredelse av § 291 andre ledd bokstav b er straffbare, jf. straffeloven §§ 21 og 294. Om bakgrunnen for at grovt uaktsomme overtredelser skal være straffbare, se de alminnelige motivene punkt 4.6.4. Strafferammen for forsettlig overtredelse er som utgangspunkt fengsel inntil 10 år, i likhet med de øvrige straffalternativene i nytt andre ledd. Strafferammen for grovt uaktsom overtredelse er i utgangspunktet fengsel inntil 3 år, se forslaget til endring av § 294. Når det gjelder straffenivået for overtredelser av det nye straffalternativet, vises det til de alminnelige motivene punkt 6.6.4.2.

Straffalternativet i *bokstav c* tilsvarer nåværende bokstav b, men ordet «bevisstløs» er fjernet for å forenkle bestemmelsen. Endringen vil ikke ha noen realitetsbetydning fordi den som er bevisstløs, også vil være «ute av stand» til å motsette seg seksuell omgang. Det vises til de alminnelige motivene punkt 4.5.3.5.

Ny *bokstav d* tilsvarer nåværende bokstav c.

Til § 293

Bestemmelsen er omstrukturert. Det er også gjort flere materielle endringer.

Nåværende første ledd første punktum og andre ledd bokstav a og b slås sammen i *første ledd*. Endringen i *første punktum* innebærer at grove overtredelser av dagens § 291, som videreføres i § 291 andre ledd, fortsatt vil rammes av straffeloven § 293 om grov voldtekt. Samtidig innebærer endringen at den nye straffebestemmelsen i § 291 første ledd ikke omfattes av § 293. I henhold til første ledd første punktum er strafferammen for grov overtredelse av straffeloven § 291 andre ledd som utgangspunkt fengsel inntil 15 år. I dag er strafferammen for grov voldtekt fengsel inntil 21 år. Formålet med endringen er ikke å senke straffenivået for slike overtredelser, men å gjøre strafferammen mer realistisk. Det vises til de alminnelige motivene punkt 6.6.2.1. Strafferammen skal fortsatt være fengsel inntil 21 år for grov voldtekt med død eller betydelig skade på kropp

eller helse til følge, se merknaden til nytt andre ledd nedenfor.

Nåværende andre ledd bokstav a og b er videreført uten realitetsendringer i første ledd *andre punktum*. Nåværende første ledd andre punktum, som fastsetter at strafferammen automatisk skjerpes til fengsel inntil 21 år dersom tiltalte tidligere er straffet for voldtekt (§ 291), grovt uaktsom voldtekt (§ 294) eller voldtekt av barn under 14 år (§ 299), oppheves. Endringen innebærer at gjentakelsestilfellene i stedet skal bedømmes etter den alminnelige regelen om fastsettelse av straff utover lengstestrafen i straffeloven § 79 bokstav b. Det vises til de alminnelige merknadene punkt 6.6.3.

Andre ledd fastsetter at straffen for grov overtredelse av § 291 andre ledd er fengsel inntil 21 år dersom den fornærmede som følge av handlingen dør eller får betydelig skade på kropp eller helse. Bestemmelsen viderefører nåværende andre ledd bokstav c første punktum uten realitetsendringer. Særreguleringen i nåværende andre ledd bokstav c andre punktum, som fastsetter at seksuelt overførbar sykdom alltid skal regnes som betydelig skade på kropp eller helse etter bestemmelsen, foreslås ikke videreført. Hvorvidt det foreligger «betydelig skade på kropp eller helse», må derfor vurderes med utgangspunkt i legaldefinisjonen i straffeloven § 11. Om bakgrunnen for endringen vises det til de alminnelige motivene punkt 6.6.3.

Til § 294

I *første ledd første punktum* er henvisningen til § 291 erstattet med en henvisning til § 291 andre ledd. Endringen innebærer at grovt uaktsom overtredelse av dagens § 291, som videreføres i § 291 andre ledd, fortsatt vil være straffbart, men at dette ikke gjelder overtredelse av den nye straffebestemmelsen i § 291 første ledd, hvor det vil kreves forsett. Se de alminnelige motivene punkt 4.6.

Den ordinære strafferammen for grovt uaktsom voldtekt i første ledd første punktum er endret fra fengsel inntil 6 år til fengsel inntil 3 år. I *andre punktum* er strafferammen for grove tilfeller av grovt uaktsom voldtekt endret fra fengsel inntil 10 år til fengsel inntil 6 år. Formålet med endringene i strafferammene er ikke å senke straffenivået for slike overtredelser, men å gjøre strafferammene mer realistiske. Se de alminnelige motivene punkt 6.6.2.3.

Til § 295

I *første ledd bokstav c* er ordet «livssituasjon» erstattet med «situasjon». Endringens formål er å sikre at ordlyden i bestemmelsen er i samsvar med bestemmelsen i Lanzarotekonvensjonen artikkel 18 nr. 1 bokstav b tredje strekpunkt. Uavhengig av forholdet til konvensjonen er det også grunn til å styrke barns vern mot seksuell utnyttelse. Bakgrunnen for forslaget er nærmere beskrevet i de alminnelige motivene punkt 7.

Endringen innebærer at det ikke lenger vil være et vilkår for straff etter bokstav c at barnets sårbarhet er av mer varig karakter. Også utnyttelse av forbigående tilfeller av sårbarhet vil kunne rammes av bestemmelsen. Et eksempel er at barnet befinner seg i en særlig sårbar situasjon på grunn av et enkeltstående tilfelle av sterk ruspåvirkning. Bestemmelsen stiller fortsatt krav om at barnets situasjon er «særlig» sårbar, noe som er et nokså strengt vilkår. Sårbare situasjoner som ethvert barn over den seksuelle lavalderen fra tid til annen kan befinne seg i, for eksempel som følge av kjærlighetssorg, krangel med foreldre eller utenforskap på skolen, vil normalt ikke oppfylle vilkåret. At barnet har noe redusert dømmekraft på grunn av ruspåvirkning, og av den grunn deltar i seksuell omgang som vedkommende ellers ikke ville deltatt i, er heller ikke i seg selv i utgangspunktet tilstrekkelig.

Videre vil det fortsatt være et vilkår at gjerningspersonen *utnytter* barnets særlige sårbarhet. I dette ligger at gjerningspersonen på en utilbørlig måte utnytter et overmaktsforhold, som har oppstått som følge av barnets særlig sårbare situasjon, til å skaffe seg seksuell omgang. Relevante momenter i vurderingen av om utnyttelsesvilkåret er oppfylt, vil blant annet være partenes alder, modenhet og erfaring, relasjonen mellom dem og gjerningspersonens handlemåte og motivasjon. Dersom partene er omtrent jevnbyrdige i alder og modenhet og begges evne til å ta vare på seg selv er vesentlig svekket, skal det mye til for at vilkåret er oppfylt. Bakgrunnen for at fornærmede befinner seg i en særlig sårbar situasjon, kan også spille inn i vurderingen. Dette gjelder særlig hvis gjerningspersonen selv har frembrakt sårbarheten for å skaffe seg seksuell omgang.

Til § 300

I § 300 er minstestrafen på fengsel i 3 år for voldtekt til samleie av barn under 14 år opphevet. Den forhøyede strafferammen på fengsel inntil 15 år for slike handlinger videreføres. Det vises til de

alminnelige motivene punkt 6.6.1 og 6.6.2.2. Som en konsekvens av forslaget om å oppheve minstestrafen er bestemmelsens *overskrift* endret fra «Minstestraft for voldtekt til samleie av barn under 14 år» til «Voldtekt til samleie av barn under 14 år».

Til § 301

Bestemmelsens *andre ledd bokstav e andre punktum*, som fastsetter at seksuelt overførbar sykdom alltid regnes som betydelig skade på kropp eller helse etter paragrafen, oppheves. Det vises til spesialmerknaden til § 293 og de alminnelige motivene punkt 6.6.3.

Til § 303

Bestemmelsens *andre ledd bokstav c andre punktum*, som fastsetter at seksuelt overførbar sykdom alltid regnes som betydelig skade på kropp eller helse etter paragrafen, oppheves. Det vises til spesialmerknaden til § 293 og de alminnelige motivene punkt 6.6.3.

Justis- og beredskapsdepartementet

t i l r å r :

At Deres Majestet godkjenner og skriver under et fremlagt forslag til proposisjon til Stortinget om endringer i straffeloven (samtykke til seksuell omgang m.m.).

Vi **HARALD**, Norges Konge,

s t a d f e s t e r :

Stortinget blir bedt om å gjøre vedtak til lov om endringer i straffeloven (samtykke til seksuell omgang m.m.) i samsvar med et vedlagt forslag.

Forslag

til lov om endringer i straffeloven (samtykke til seksuell omgang m.m.)

I

I lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff gjøres følgende endringer:

§ 11 skal lyde:

§ 11 Betydelig skade på kropp eller helse

Med betydelig skade på kropp *eller* helse menes tap eller vesentlig svekkelse av en sans, et viktig organ eller en viktig kroppsdel, vesentlig vansirethet, livsfarlig eller langvarig sykdom, eller alvorlig psykisk skade.

Betydelig skade er det også når et foster dør eller skades som følge av en straffbar handling.

§ 91 første ledd andre og tredje punktum skal lyde:

Straffansvaret for fullbyrdede overtredelser av §§ 275, 293, 299 og 302 foreldes ikke. *Straffansvaret for fullbyrdede overtredelser av § 291 andre ledd foreldes ikke dersom fornærmede var under 18 år på gjerningstidspunktet.*

§ 91 første ledd nåværende tredje punktum blir nytt fjerde punktum.

§ 196 første ledd bokstav a skal lyde:

a. § 111 (krenkelse av Norges selvstendighet og fred), § 113 (krenkelse av Norges statsforfatning), § 115 (angrep på de høyeste statsorganenes virksomhet), § 117 (inngrep overfor viktige samfunnsinstitusjoner), § 119 (landssvik), § 121 (etterretningsvirksomhet mot statshemmeligheter), § 123 (avsløring av statshemmeligheter), § 128 (ulovlig militær virksomhet), § 129 (straff for deltakelse mv. i voldelig sammenslutning med politiske mål), § 131 (terrorhandlinger), § 133 (terrorforbund), § 138 (terrorbombing), § 139 (kapring av luftfartøy og skip mv.), § 140 (forstyrrelse av den sikre drift av luftfartøy og skip mv.), § 141 (bruk og utslipp av farlig stoff i tilknytning til luftfartøy og skip mv.), § 142 (ulovlig befatning med farlig materiale mv.), § 143 (gisselføring i terrorøymed), § 144 (angrep på en internasjonalt beskyttet person), § 192 (anslag

mot infrastrukturen), § 193 (forbund om anslag mot infrastrukturen), § 194 (forstyrrelse av den sikre drift av jernbane og buss), § 223 (grov uriktig anklage), § 238 (allmennfarlig smittespredning), § 239 (allmennfarlig forgiftning), § 240 (alvorlig miljøkriminalitet), § 253 (tvangsekteskap), § 255 (grov frihetsberøvelse), § 256 (forbund om grov frihetsberøvelse), § 258 (grov menneskehandel), § 259 (slaveri), § 262 annet ledd (ekteskap med noen under 16 år), § 274 (grov kroppsskade), § 275 (drap), § 279 (forbund om drap eller å volde betydelig skade på kropp *eller* helse), § 282 (mishandling i nære relasjoner), § 283 (grov mishandling i nære relasjoner), § 284 (kjønnslemlestelse), § 288 (hensettelse i hjelpeløs tilstand mv.), § 291 (voldtekt), § 295 (misbruk av overmaktsforhold og lignende), § 299 (voldtekt av barn under 14 år), § 303 (grov seksuell omgang mv. med barn mellom 14 og 16 år), § 312 (incest), § 314 (seksuell omgang mellom andre nærstående), § 327 (ran), § 329 (forbund om ran), § 355 (fremkalling av fare for allmennheten) og § 357 (forbund om fremkalling av fare for allmennheten),

§ 279 overskriften skal lyde:

Forbund om drap eller å volde betydelig skade på kropp eller helse

§ 287 første ledd bokstav b skal lyde:

b. ved anmeldelse eller på annen måte etter evne å avverge brann, oversvømmelse, sprengning eller lignende ulykke som medfører fare for menneskeliv eller betydelig skade på kropp *eller* helse.

§ 291 skal lyde:

§ 291 Voldtekt

Med fengsel inntil 6 år straffes den som har seksuell omgang med noen som verken i ord eller handling har samtykket til det.

Straffen er fengsel inntil 10 år for den som

a. skaffer seg seksuell omgang ved vold eller truende atferd,

- b. har seksuell omgang med noen som i ord eller handling gir uttrykk for ikke å ville det,
- c. har seksuell omgang med noen som er ute av stand til å motsette seg handlingen, eller
- d. ved vold eller truende atferd får noen til å ha seksuell omgang med en annen, eller til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv.

§ 292 oppheves.

§ 293 skal lyde:

§ 293 *Grov voldtekt*

Grov overtredelse av § 291 andre ledd straffes med fengsel inntil 15 år. Ved avgjørelsen av om overtredelsen er grov, skal det særlig legges vekt på om den er begått av flere i fellesskap eller på en særlig smertefull eller særlig krenkende måte.

Straffen er fengsel inntil 21 år dersom den fornærmede som følge av handlingen dør eller får betydelig skade på kropp eller helse.

§ 294 første ledd skal lyde:

Grovt uaktsom overtredelse av § 291 andre ledd straffes med fengsel inntil 3 år. Foreligger

omstendigheter som nevnt i § 293, er straffen fengsel inntil 6 år.

§ 295 første ledd bokstav c skal lyde:

- c. å utnytte en person under 18 år i en særlig sårbar situasjon.

§ 300 overskriften skal lyde:

Voldtekt til samleie av barn under 14 år

§ 300 innledningen skal lyde:

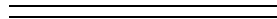
Straffen er fengsel inntil 15 år dersom voldtekten som nevnt i § 299 omfattet:

§ 301 andre ledd bokstav e andre punktum oppheves.

§ 303 andre ledd bokstav c andre punktum oppheves.

II

1. Loven gjelder fra den tiden Kongen bestemmer. Kongen kan sette i kraft de enkelte bestemmelsene til forskjellig tid.
2. Kongen kan gi nærmere overgangsregler.

Bestilling av publikasjoner

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
publikasjoner.dep.no
Telefon: 22 24 00 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på
www.regjeringen.no

Trykk: Departementenes sikkerhets- og
serviceorganisasjon – 04/2025

